

Jaarsummaa

Gaaddisa

Jalatti

**Jaarsummaa Aadaa Itoophiyaa fi Jaarsummaa Haala-Mijeessuu Walitti
Firoomsuu Qajeelcha Leenjii Leenjistootaa**

Jaarsummaa

GAADDISA JALATTA

Jaarsummaa Aadaa Itoophiyaa fi Jaarsummaa Haala-Mijeessuu Walitti Firoomsuu
Qajeelcha Leenjii Leenjistootaa

Dubbii Dursaa Isteelaa Mistiikaa Sabitii/ Stella Mystica Sabiiti

Maxxaansaan: Mana Maree Rippaabilika Dimokiraasii
Federaalaa Itoophiyaan, Lakk. Sanduqa Poostaa
20212/1000 Finfinnee> Itoophiyaa Lakk.
Bilbilaa +251 11 124 23 09
Faaksiin: +251 11 124 23 08
Toorrii Interneetaa: www.hofethiopia.gov.et

© Deutsche Gesellschaft für Internationale
Zusammenarbeit (GIZ) GmbH - Civil Peace
Service Service Program 2017
Mirgi isaa seeraan kan eegameedha.
Maxxansa Jalqabaa

Qopheessaan Inmidia Berlin ragoolee fi tuqaalee
adda addaa fayyadamuuf mirga ni qaba.
Heeyyama isaaniif guddaa galatteeffanna

Suuraan qajeelcha kana keessatti itti fayyad-
amamaan Tajaajilli nageenya hawaasaa GIZ fi
Inmidia Berlin waliin ogummaa Jaarsummaa fi
leenjii ga'umsa mirkannessuu bara 2009-2011
tti gaggeeffame irra kan fudhatamaniidha.
Mirgi isaa seeraan kan eegameedha.

Abbootii mirga waraabbii qabanu mara tarrees-
suuf yaaliin guddaan godhameera. Kan hir'ate

ykn doggoorri kan jiraatu yoo ta'e maxxansa
isa itti aanuutti kan sirreeffamu ta'a.

Yaada yoo qabaattan waajjiroolee Mana mare
Feedereshinii ykn Tajaajilli nageenya hawaasaa
GIZ haasoofsiisuu ni dandeessu. Lakk. Sanduqa
Poostaa 12631, Finfinnee, Itoophiyaa,
Teessoon waajjiraa: Gamoo Hisham,
(4ffaa) Kaazanchisii
Toorrii inerneetaa: www.giz.de

Mana Maxxansaa Seenteraaliitti Maxxanfame
Finfinnee, Itoophiyaa

Dizaayniin kitaabichaa,
Mali Kos (mali.m.kos@gmail.com) Finfinnee Itoophiyaa
Gargaaraa Dizaayinera
Daawit Laambeeboo (dawit.lambebo@gmail.com) Finfinnee Itoophiyaa
Gara afaan Oromoottii kan hiike: dhaabbata
zemendale Advertising and Translation ([zemen-
dale@gmail.com](mailto:zemen-
dale@gmail.com)), Finfinnee, Itoophiyaa

Maxxansi kun deeggarsa dhabbata Feedereshinii
walta'iinsa dinagdee fi misoomaati kan ta'eedha.

implemented by:

Yaad-Dursa Maxxansa Haaraa “Jaarsummaa Gaaddisa Jalatti”

Kabajamoo dubbistootaa fi itti fayyadamoo maxxansa Jaarsummaa Haala-Mijeessuu Walitti firoomsuu qajeelcha leenjii leenjistootaa.

Ergam maxxansa keenya qajeelcha kan bara 2013 afaan Ingiliziitiin maxxansineen booda, bara 2014 afaan Amaaraatiin itti fufnee maxxansinee hojii irra olchinnus, maxxansi afaan Oromoo xiqqoo yeroo nutti fudhateera.

Sagantaan tajaajilli nageenya hawaasaa, GIZ wayita ayyana Itoophiyaa keessatti hojii itti eegalee waggaa 10ffaa isaa kabajatu keessatti sagantaa haaraa xiyyeeffannaa addaa naannoo Oromiyaa keessatti taasisuun hojjechuuf karoorfateetti maxxansa kana wayita isiinii dhiyeessu gammachuu guddatu itti dhaga’ama.

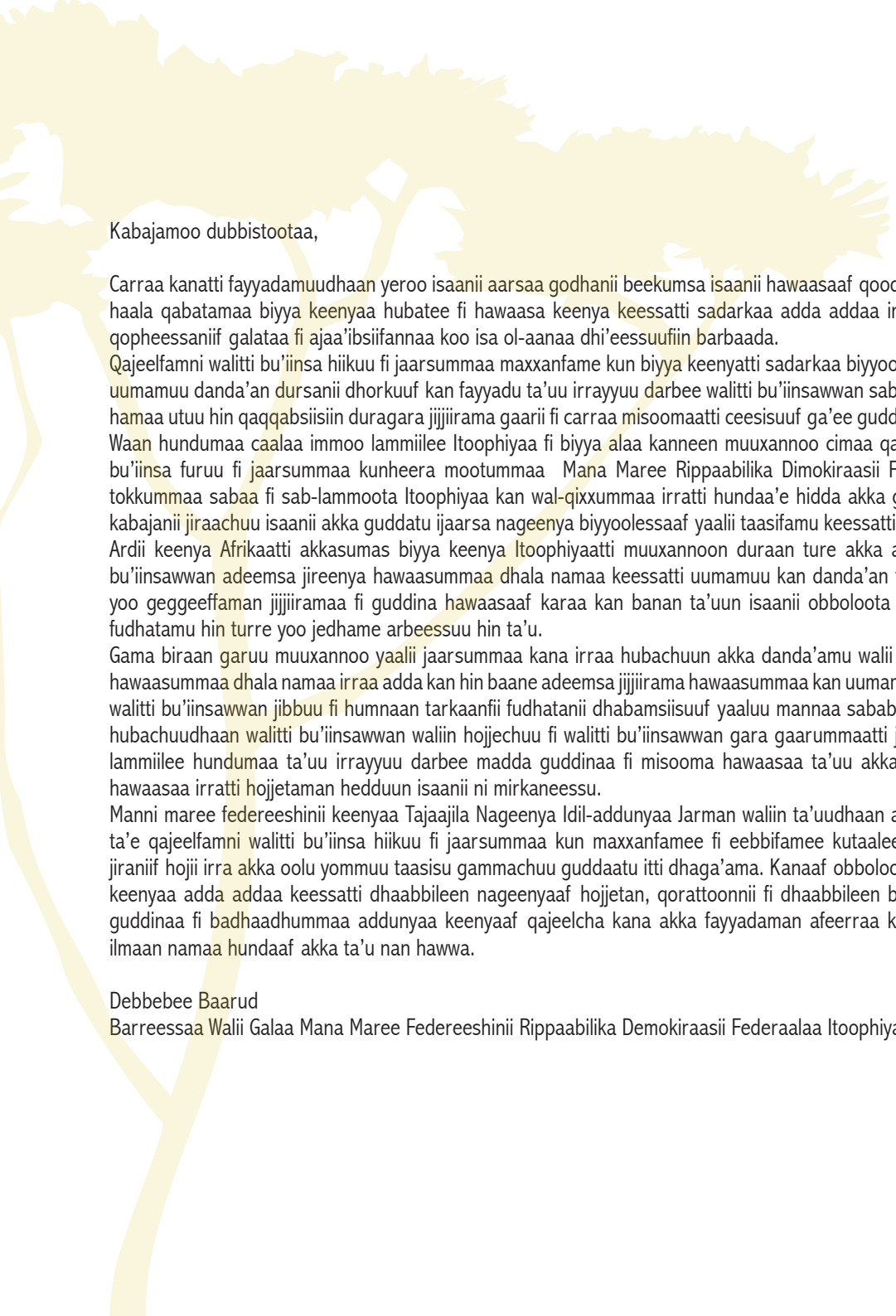
Akkuma nuu hubbattanu, afaan Ingilizii irraa gara afaanoota Amaaraa fi afan Oromootti hiikuun hojii baayyee cimaadha, keessattuu jechoota ijaarsa nageenyaa waliin qabatee ilaalamu. Jechootiin afaan Amaaraa keessaa jiranu isa afaan Ingilizii waliin sirriitti walsimani arganuu dhiisuu ni danda’u ta’a. Afaan Oromoo keessatti amoo jechoota biro ittiin ibsitani qabdu ta’a. Eegaa maaloo wayita qajeelcha kana dubbifattanu maxxansa isa jalqabaa ta’uu isaa sammuu itti nuu qabadhaatii waan fooyyeessuun nuuf ta’u, yaada keessan nuu erguu hin dagatinaa.

Carraa kanaan qajeelcha kana eediit gochuun shora olaanaa ka fudhate Daawit Laambeeboo guddaan galatteeffadha.

Hojii kana keessatti hedduu kan isa gargaaran garee waliin hojjeennu CPS (tajaajila Nageenya Hawaasaa keessa hojjetanu, keessattuu Obbo Abdallaa Kadir, Sisaay Gobessaa, Beenjaamiin Braauer/ Benjamin Bräuer fi Dooriiis Pifeeffir-Gootzeen/ Doris Pfeiffer-Götze guddaan galateeffadha.

Finfinnee Sadaasa 10, 2017

Daagimaar Beelikweedee/ Dagmar Blickwede
CPS (Tajaajila Nageenya Hawaasaa) Qindeessaa Sagantaa (2012-2017)

Kabajamoo dubbistootaa,

Carraa kanatti fayyadamuudhaan yeroo isaanii aarsaa godhanii beekumsa isaanii hawaasaaf qooduudhaan qajeelfama sirna jaarsummaa haala qabatamaa biyya keenyaa hubatee fi hawaasa keenya keessatti sadarkaa adda addaa irratti hojii irra ooluu danda'u kana kan qopheessaniif galataa fi ajaa'ibsiifannaa koo isa ol-aanaa dhi'eessuufiin barbaada.

Qajeelfamni walitti bu'iinsa hiikuu fi jaarsummaa maxxanfame kun biyya keenyatti sadarkaa biyyoolessaa fi naannootti walitti bu'iinsawwan uumamuu danda'an dursanii dhorkuuf kan fayyadu ta'uu irrayyuu darbee walitti bu'iinsawwan sababoota adda addaan uumaman miidhaa hamaa utuu hin qaqqabsiisiin duragara jijjiirama gaarii fi carraa misoomaatti ceesisuuf ga'ee guddaa akka qabu hubachuun ni danda'ama. Waan hundumaa caalaa immoo lammilee Itoophiyaa fi biyya alaa kanneen muuxannoo cimaa qabaniin kan qophaa'e qajeelfamni walitti bu'iinsa furuu fi jaarsummaa kunheera mootummaa Mana Maree Rippaabilika Dimokiraasii Federaalaa Itoophiyaan kan mirkanaa'e tokkummaa sabaa fi sab-lammoota Itoophiyaa kan wal-qixxummaa irratti hundaa'e hidda akka godhatuu fi aadaan wal dalda'anii fi wal kabajanii jiraachuu isaanii akka guddatu ijaarsa nageenya biyyoolessaaf yaalii taasifamu keessatti ga'ee ol-aanaa akka qabu ni amanama. Ardii keenya Afrikaatti akkasumas biyya keenya Itoophiyaatti muuxannoon duraan ture akka argisiisutti walii galtee dhabuu fi walitti bu'iinsawwan adeemsa jireenya hawaasummaa dhala namaa keessatti uumamuu kan danda'an ta'uu isaanii irrayyuu darbee bilchinaan yoo geggeeffaman jijjiiramaa fi guddina hawaasaaf karaa kan banan ta'uun isaanii obboloota walitti bu'an biratti amanamee dhugaa fudhatamu hin turre yoo jedhame arbeessuu hin ta'u.

Gama biraan garuu muuxannoo yaalii jaarsummaa kana irraa hubachuun akka danda'amu walii galtee dhabuu fi walitti bu'iinsi jireenya hawaasummaa dhala namaa irraa adda kan hin baane adeemsa jijjiirama hawaasummaa kan uumamaati. Dhugaa kana bu'uura godhachuun walitti bu'iinsawwan jibbuu fi humnaan tarkaanfii fudhatanii dhabamsiisuuf yaaluu mannaa sababoota fi taatota haalaan adda baasuu fi hubachuudhaan walitti bu'iinsawwan waliin hojjechuu fi walitti bu'iinsawwan gara gaarummaatti jijjiiruudhaan fayyadamtummaa jijjiirama lammilee hundumaa ta'uu irrayyuu darbee madda guddinaa fi misooma hawaasaa ta'uu akka danda'u qorannooleen walitti bu'iinsa hawaasaa irratti hojjetaman hedduun isaanii ni mirkaneessu.

Manni maree federeeshinii keenyaa Tajaajila Nageenya Idil-addunyaa Jarman waliin ta'uudhaan akaakuu isaan addaa fi isa jalqabaa kan ta'e qajeelfamni walitti bu'iinsa hiikuu fi jaarsummaa kun maxxanfamee fi eebbifamee kutaalee hawaasaa sadarkaa adda addaa irra jiraniif hojii irra akka oolu yommuu taasisu gammachuu guddaatu itti dhaga'ama. Kanaaf obboloonni keenya Afrikaa fi kutaalee addunyaa keenyaa adda addaa keessatti dhaabbileen nageenyaaf hojjetan, qorattoonnii fi dhaabbileen barnoota ol-aanaa addunyaa nageenya, guddinaa fi badhaadhummaa addunyaa keenyaaf qajeelcha kana akka fayyadaman afeerraa keenya dhi'eessaa nageenyii fi guddinni ilmaan namaa hundaaf akka ta'u nan hawwa.

Debbebee Baarud

Barreessaa Walii Galaa Mana Maree Federeeshinii Rippaabilika Demokiraasii Federaalaa Itoophiyaa

BAAFATA

Kutaa Tokko	Seensa	9
I.1	Dubbii Dursaa	9
I.2	Seen-duubee	10
I.3	Waa'ee Qajeelcha Leenjii	11
I.4	Akkaataa Itti Fayyadama Qajeelcha Leenjichaa	12
Kutaa Lama:	Gosoota Jaarsummaa: Jaarsummaa Aadaa fi Jaarsummaa Haala-Mijeessuu	13
II.1	Jaarsummaan Itoophiyaa keessatti argamu maal fakkaata?	14
II.2	Tokkummaa fi Garaaqarummaa Jaarsummaa Aadaa fi Jaarsummaa Haala-mijeessuu	17
II.3	Walitti Dabalama Jaarsummaa Aadaa fi Jaarsummaa Haala-Mijeessuu	19
Kutaa Sadii	Meeshaalee leenjii jaarsummaa Haala-Mijeessuu	20
III.1	Walitti bu'insaa hubachuu	20
III.1.1	Hiika walitti bu'insaa	20
III.1.2	Hojii: Ilaalcha walitti bu'insaaf qabnu	21
III.1.3	Gilaazil/ Friedrich Glasl Hiika Inni Walitti Bu'iinsaaf Kenne	22
III.2	Furmaanni hunda fayyadamaa taasisu maaliif barbaachise?	23
III.2.1	Tapha qurxummii qabuu	24
III.2.2	Hojii: Furmaata hunda fayyadamaa taasisu akkamitti uumuu dandeenya?	31
III.3	Ejjennoo, faayidaa fi fedhii	33
III.3.1	A.L.A bara 1978 kan taasifame walii qaltee Kaampi Diivid /Haala Salphaan kan dhi'aate/	34
III.3.2	Fakkeenya burtukaanichaa	35
III.3.3	Hojii: Fakkeenya muka maangoos keessatti moodela qullubbii fayyadamuudhaan ejjennoo, faayidaa fi fedhii ibsuu	37
III.3.4	Gaaffiilee walii qaltee ijoo (Grounding Questions) muka jaarsummaa fayyadamuu	39
III.3.5	Gaaffiilee walii qaltee ijoo fayyadamuudhaan ejjennoo irraa gara faayidaa fi fedhiitti akka cehan qargaara	41
III.3.6	Gocha: Xafxaficha	44
III.3.7	Fakkeenya akaayii	45
III.4	Ilaalcha jijjiiruu	48
III.4.1	Gocha: Xiyyeeffannoon/dammaqinaan dhaqqeeffachuu	49
III.4.2	Gocha: Namaa fi hantuuta	51

III.5	Adeemsa jaarsummaa	53
III.5.1	Qajeelfamoota namuusa jaarsummaa Haala-Mijeessuu	53
III.5.2	Jaarsummaa akkamitti adeemsifama?	55
III.5.3	Sadarkaalee jaarsummaa	56
III.6	Waliin dubbii adeemsa jaarsummaa keessatti	58
III.6.1	Waliin dubbii fi Moodelii Shuulzi Voon Zuun/ Schulz von Thun kan ergaa roga afurii qabu	59
III.6.2	Gilqaala hojii waliin dubbii	62
III.6.3	Adeemsa jaarsummaa keessatti barbaachisuu afaan sochii qaamaa	64
III.6.4	Yeroo adeemsa jaarsummaa dhaggeeffachuu	69
III.6.5	Erqaawwan rakkisoo wallaansoo qabuu: Dubbii ibsa mataa ofiin dhiheessuu fi qudunfuu	71
III.7	Balballoomina Xiinxala Walitti Bu'iinsaa (Conflict Perspective Analysis)	73
III.8	Jabina walitti bu'isawwanii keessattii fi sadarkaalee jalqabaa irratti faayidaa jaarsummaa qofa qofaatti taasifamuu	78
III.9	Sadarkaa cimina waliitti bu'insaa hubachuu	79
III.9.1	Gulantaalee cimina walitti bu'insaa Fireedirik Gilaazil/ Friedrich Glasl salqan beeksisuu	80
III.9.2	Gulantaalee salqan akka agarsiiftuutti itti gargaaramun qara hojiitti hiikuu	81
III.9.3	Gulantaalee walitti bu'insaa cimoo salqan caalmaatti hubachuuf waan qodhamuu qabu	88
III.10	Gulantaalee walitti bu'insa adda addaattiif waliigaltee caaseffame	90
III.11	Garee jaarsummaa hundeessuu fi garee jaarsummaa keessatti: hojjechuu qaama fudhatoota walitti bu'insaa hirmaachisuu	95
	Kutaa Aafur Dandeettiiwwan Leenjisu	99
IV.1	Goorsa Waliigalaa leenjistootaaf	100
IV.2	Yeroo leenjiitti tapha Buttaa qa'ee keessatti hojjiwwan hojjetamanu	102
IV.3	Deebiin (Feedback) maaliif akkamittiin keennamuu danda'aa?	104
	Kutaa Shan Ragaalee Ibsaa	105
	Kutaa Ja'a Waa'ee Qopheessitootaa	107
	Kutaa Torba Appeendiksii	110
	Itoophiyaatii Karaa Aadaaatiin Tooftaa Walitti Bu'insa Ittiin Hikamuu	110
	Walitt bu'iinsi jijjiiramuu fi qosoota jaarsummaa walmadaalaa	113
	Fakkiilee namaa fi hantuutaa	114

I.1 Dubbii Dursaa

GIZ fi dhaabbilee isa gargaaraniin kan hojjetame hojiin ajaa'ibsiisaan kun ijaarsa nageenyaa irratti sadarkaa biyyoolessaa fi naannootti yaaliiwwan taasifamaniif rakkoowwaniif furmaata kennuu irra darbee walitti bu'iinsawwan gara sadarkaa fooyya'aatti ceesisuuf ykn jijjiiruuf gumaacha guddaa taasisa. Walii galtee dhabuu fi walitti bu'iinsawwan irratti hojjechuu dura walii galtee dhabuu fi walitti bu'iisawwan jiraachuu isaanii amanuu barbaachisa. Kun isa jalqabaati. Afrikaa keessatti walitti bu'iinsiwwan yeroo uumamaan yeroodhaan furmaata hin argatan. Sababni isaas namoonni walitti bu'iinsa sana uuman walitti bu'insi jiraachuu isaa hin fudhatan. Walitti bu'insi uumamuu isaa shakkuun yokaan haaluun wantichi hidda akka fageeffatuu fi walitti bu'insi daran hamaan uumamee jaarsoliitti akka ulfaatuu taasisa.

Qajeelchi kun walitti bu'insi hammam kutaa jireenya keenyaa isa tokko akka ta'e argisiisa. Kana jechuunis walitti bu'insi kan amaleeffatame, fayyaalessaa fi qaamoleen hundi furmaata quubsaa argachuuf kan fedhan hirmaannaa ho'aa kan taasisan, hawaasi, maatii ykn lammii biraan jiraachuu argisiisa.

Walitti bu'iinsawwan aadaa Afrikaa duraanii walitti bu'iinsa dhuunfaa qofa akka ta'anitti hagas mara hin fudhataman turan. Ittumaayyuu maatii, namoota gandaa ykn hawaasa irratti yakki yokiis jeequmsu kamuu yoo uumame, akka waan hawaasni sun yakka yokaan jeequmsa uumame sana of irraa dhorkuu dadhabeetti lakkaa'ama ture. Kana jechuunis miseensa hawaasa sanaa kan ta'e nama dhuunfaa tokkoon dogoggorri raawwatame saffisaan rakkoo atattamaa waliinii ta'ee fudhatama ture.

Afrikaa har'aa keessatti garuu magaalotaa fi baadiyyaa keessatti haala jireenyaa abbootaa fi haadholii durii hordofuun yaadannoo fagoo ta'aa akka dhufe ni hubatama. Kunis rakkoolee adda addaaf furmaatawwan haaraa fi kalaqaan guutaman akka barbaannu nu dirqisiisa. Walitti bu'insi dhimma nuti waan addaati jennee dhiisnu miti. Jaarsummaawwan karaa aadaan geggeeffamaa turan waldhaansooowwan hammayummaa irraa maddeen qoramaa turaniiru. Hawaasonni kun jijjiirama jiru fudhachuu malee filannoo biraa hin qaban turan.

Kanaafidha qajeelchi kun keessumaa yeroo ammaa kana baay'ee barbaachisaa kan ta'e. Qajeelchi kun isa kan aadaa ta'ee fi muuxannoo kan qabu karaawwan furmaata ittiin barbaadan haaraa fi kanaan dura hin yaalamiin karaa ittisa isaanii dabalatee itti dabalees araara booda hariiroo fayyaalessii fi itti fufiinsa qabu akka jiraatu kan dandeessisu walitti dabala akkamitti uumuun akka danda'amu argisiisa. Gama kanaan waahila Tajaajila Nageenyaa Idil-addunyaa GIZ kan ta'e Inmiidoo Berlin hojii milkaa'aa kanaaf бага gammadann jechuu barbaada. Qajeelcha kanatti kan fayyadamu walfakkeenya jaarsummaawwan lachuu hubachuu danda'a. Garuu garaagarummaawwan ifa ta'an ni qabu. Jaarsummaan ammayyaa jaarsoliin sun qaama hawaasa sanaa akka hin taane isaan taasisa. Itti dabalees qaamoleen walitti bu'iinsi itti uumame jaarsolii akka filataniif mirga kennaaf. Gama biraan jaarsummaan aadaa immoo jaarsoliin qaama hawaasa sanaa akka ta'an, qaamolee lachuu kan beekanii fi maatii isaanii waliinis kan wal beekan akka ta'an isaan dirqisiisa. Isaanis bu'aa hawaasa sanaa waan ta'aniif sirna jaarsummaa sana keessa kan jiraatanii fi araaricha boodas murtoo murtaa'uuf kan bitaman waan ta'aniif.

Namni qajeelcha kanatti fayyadamu karaawwan ittiin walitti bu'iinsa furan qajeelchicha keessatti argamanii fi sababoonni isaanii duraan Afrikaa keessatti karaa aadaa kan ittiin walitti bu'iinsa furaa turan akka ta'e ni hubata. Yeroo tokko tokko filannoowwan jaarsummaa hammayyaa keessatti kaa'aman araara aadaa Afrikaa keessattis kan amaleeffataman ta'anii argina. Kun lammilee Itoophiyaaf, Afrikaanotaaf yokaan qaama heyyamamaa ta'e kamiifuu muuxannoo gaarii kan irraa argatuu fi beekumsa kan dabaluu fi ta'a.

Isteelaa Mistiikaa Sabitii/
Stella Mystica Sabiiti dhalataa
Yugaandaa kan ta'an
beekamtii kan gonfatan
ogeessa ijaarsa nageenyaa
idil-addunyaa ta'anii hojjetu.
Dhaabbiilee gurguddoo akka
Gamtaa Afrikaaf sadarkaa
ol-aanaan hojiiwwan
araaraa kan raawwatani fi
ijaarsa nageenyaa keessatti
hirmaannaa guddaa
taasisuun beekamu.

Dhaabbiilee gurguddoo akka
Gamtaa Afrikaaf sadarkaa
ol-aanaan hojiiwwan
araaraa kan raawwatani fi
ijaarsa nageenyaa keessatti
hirmaannaa guddaa
taasisuun beekamu.

~Isteelaa Mistiikaa Sabitii/ Stella Mystica Sabiiti

Tajaajilli nageenya hawaasaa GIZ A.L.A bara 2008 irraa eegalee Itoophiyaa keessatti bal'inaan hojjechaa jira. Kaayyoon tajaajila kanaa Federaala, naannoo fi warra gajjallaa keessatti namoota qooda qaban cimsuudhaan walitti bu'insawwan Itoophiyaa keessatti uumaman yokiis uumamuuf jiran yeroo isaattii fi haala qindaawaa ta'een furmaata akka argatan taasisuuf jabaatee hojjeta. Tajaajilli kun qaamolee mootummaa fi mit-mootummaa ijaarsa nageenyaa irratti hojjetan waliin hojjeta. Dhaabbileen gargaarsaa kun ijaarsa nageenyaa fi walitti bu'iinsa furuu irratti itti gaafatamawwan mataa isaanii qabaatanis jaarsummichi milkaa'aa yeroo ta'u hunda fayyadamaa taasisuu irrayyuu darbee itti gaafatama isaanii haalaan akka ba'an gargaara. Itti dabalees tooftaawwan jaarsummaa lamiilee Itoophiyaa gidduutti (keessumaa dhaabbilee aadaa keessatti) kan barbaadamanii fi bal'inaan kan amaleeffataman ta'uu isaanii akka filannootti tooftalee falmii ittiin hiikan ta'anii tajaajilu.

Gaaffii dhaabbilee gargaarsaa kanaa fi qaamolee hawaasicha bakka bu'an biroo irraa isaaf dhi'aateen tajaajilli nageenyaa GIZ deggersaa isaa mana maree Federeeshinii fi Inmiidi'oo Berliin waliin yaad-rimee isaa fidanii kan qindeessan Luubiyaa fi Vusteehubee fi Deenki Ispiliinter waliin ta'uudhaan leenji jaarsummaa jabaataa qopheesseera.¹ Tajaajilli nageenyaa GIZ, dhaabbileen isa gargaaranii fi hirmaattonni leenjii jaarsummaa fudhatan kaayyoon waloo isaanii sirna jaarsummaa duraan ture jabeessuu fi sirna jaarsummaa isa haaraa cimsuu qofa miti. Garuu jaarsummaa duraan turee fi jaarsummaa haala mijeessuu isa kan warra Lixaa walitti ida'uudhaan karaa walitti bu'iinsa ittiin furan kan biyyaa jajjabeessuudha.

Yeroo leenjiin mirkaneessa jaarsummaa kennamu hirmaattonni maqaalee “aadaa” fi “karaa warra Lixaa isa hammayyaa” hiika gaarii hin taane kan jechoonni kun uumuu danda'an irraa kan ka'e “jaarsummaa aadaa” fi “jaarsummaa haala-mijeessuu” jedhanii jijjiiraniiru. “Jaarsummaan aadaa” (wise-council mediation) jedhamuun kitaaba Naadiyaa Aleksaanderiin (Mediation Meta-Model)² jedhamu keessatti akka maqaa saayinsawaatti kan eerame yoo ta'u qajeelcha kana keessatti garuu karaalee jaarsummaa kan biyyaa ta'an argisiisa.³ Haala wal-fakkaatuun, karaa jaarsummaa warri Lixaa bal'inaan itti fayyadaman argisiisuuf “jaarsummaa haala-mijeessuu” jedhamee hiikameera.

¹ Muxxannoo dandeettii jaarsummaa qoo mirkaneeffachuu barbaaddan Roos, C; Splinter, D & Wüstehube, L (2011) ilaalaa.

² Alexander, N (2011)

³ Jechii ingiliffaa wise Counsel jedhu qosa jaarsummaa Itoophiyaa keessa jiru hin ibsu. Jaarsummaas qosa akkasii murtee xumuraa warren waliitti bu'aniif kan dhiisuu waiyta ta'u kan Itoophiyaa keessa jiru garuu, kan muree xumuraa laatuudha. Haa ta'u iyyuu malee jechii saayinsaawaan kun haala jaarsummaa biyyaa Itoophiyaas haamma ta'e ibsuu waan yaaluuf bakka bu'uu ni danda'a.

I.3 Waa'ee Qajeelcha Leenjii

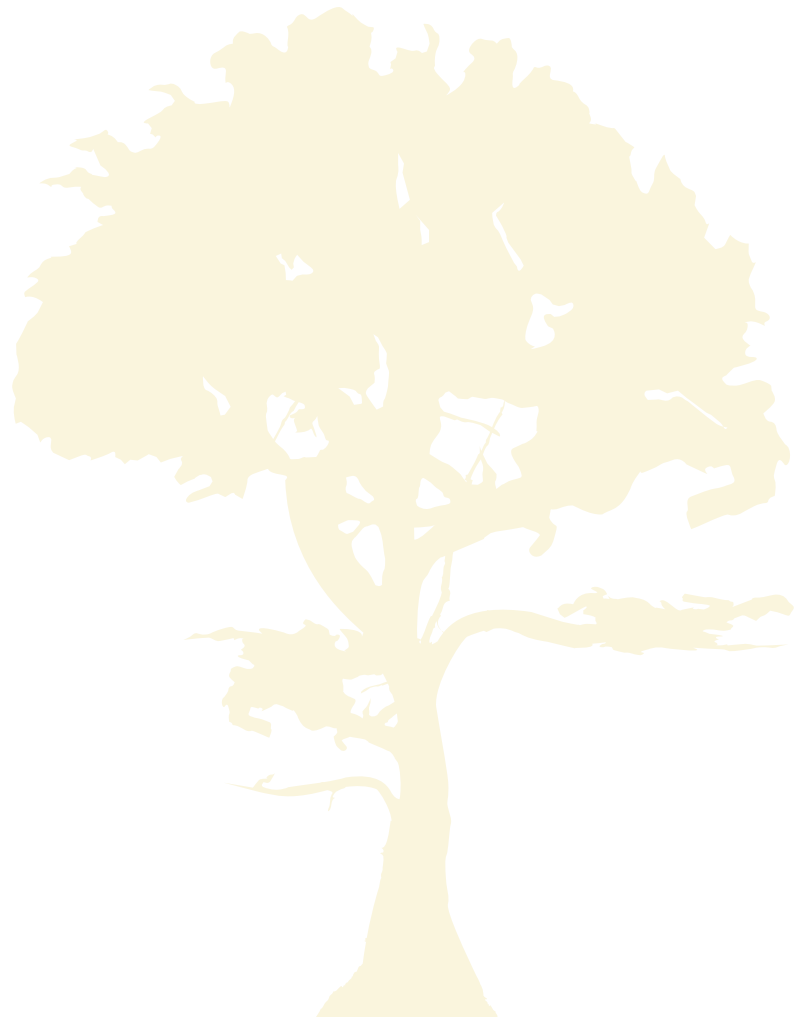
Qajeelchi kun ogeessota jaarsummaa haala-mijeessuu kan ta'an walitti dhufeenya lammilee ltoophiyaatiin qophaa'e. Ogeessonni kun mirkaneessa leenjii jaarsummaa (walumaa galatti sa'atiwwan 177 kan fudhate)⁴ leenjii kan fudhatanidha. Leenjifamtootaaf akka meeshaa gargaarsaatti kan qophaa'e yoo ta'u kaayyoon isaas waa'ee jaarsummaa haala-mijeessuu fi jaarsummaa beekumsa gad fagoo fi hojiitti hiikamu argatanii adeemsa jaarsummaa ltoophiyaa irratti dandeettii qabatamaa akka dabalana gargaaruudhaan gumaacha taasisuudha. Kanarraa kan ka'e jaarsummaa fi jaarsummaa haala-mijeessuu irratti akkasumas walitti dhufeenya isaanii irratti galteewwan yaadaa fi shaakalawwanii fi beekumsawwan jaarsummaa waliin walqabatan dhi'eessa.

Qajeelchichi qaamolee walitti bu'iinsa sadarkaa adda addaa hiikuu fi ijaarsa nageenyaa irratti hojjetan giddu gala kan godhatedha. Kana jechuunis dhaabbilee mootummaa fi mit-mootummaa, jaarsoolii biyyaa, hayyootaa fi wiirtuulee adda addaa haammata. Sirna jaarsummaa ltoophiyaa irratti xiyyeeffatu illee, biyyoota yokaan aadaa biroo keessatti karaa walitti bu'iinsa ittiin furan "haaraa fi alagaa" ta'e kan amaleeffatame waliin walitti fiduudhaan akkamitti akka hojjetan argisiisuun fayyada.

"...Yaadichi kan madde akaakuuwwan jaarsummaa adda addaa waliin wal baraa yommuu dhufnuu fi sirnoota kana walitti fidnee ittiin hojjechuu yeroo barbaannedha. Ani mataan kooyyuu Awurooppaatti leenjii mirkaneessa ogummaa jaarsummaa jabaataa fi kaka'umsa namaaf kennu fudhadheera. Kanaaf akaakuuwwan jaarsummaa baadiyyaawwan ltoophiyaa keessatti amaleeffataman jaarsummaa haala-mijeessuu isa Awurooppaatti beekamaa ta'e waliin walitti dabaluuudhaan yeroo inni hojii irra oolu arguuf fedhii guddaan qaba. Kanaaf yaaliin kun bu'a-qabeessaa fi hojiitti kan hiikamu ture jechuu nan danda'a."

Kilaawdiya Roos/Claudia Roos, GIZ ltoophiyaatti hoogganaa meeshaalee fi kirooskeetiingii, Qindeessa Ijaarsa Nageenya Hawaasaa (2007-2012)

⁴ AL.Awurooppaa.Adooleessa 26. 2012 Dalaga irra kan inni ooluu eegale "Act for the Promotion of Mediation and other Procedures of Extrajudicial Conflict Settlement"(Gesetz zur Förderung der Mediation und anderer Verfahren der außergerichtlichen Konfliktbeilegung) bu ura kanaan ogeessa jaarsummaa/ walittifidaa. qa umsa qabu ta uuf leenjii sa alii 120 tu barbaachisa.<http://kluwermediationblog.com/2012/01/09/new-german-mediation-law-passed-in-the-bundestag/>. Akka waldaa jaarsoolii biyya Jarmanitti (Bundesmediationsverband) waraqaa raqaa argachuuf leenjii sa alii 200 tu barbaachisa. (www.bmev.de)

1.4 Akkaataa Itti Fayyadama Qajeelcha Leenjichaa

Qajeelchi leenjii kun walitti bu iinsa furuu irratti qaamolee leenjii hirmaachisaa kennan hundaaf kan qophaa edha. Ta ullee garuu barbaachisummaan qajeelcha kanaa warra leenjicha fudhatan qofaaf miti. Namoonni yokiis dhaabbileen jaarsummaa quddisuu barbaadan akka qajeelcha hojiitti yokiis deggersaatti fayyadamuu danda u.

Qajeelchi kun afaan naannootti hiikamees ta u utuu hin hiikamiin keessumaa ltoophiyaa keessatti fayyadamuun jijjiirama qabatamaa akka fidu amanama. Qabiyyeen isaa hojii irratti kan hundaa e waan ta eef, hirmaattonni shaakaluudhaan adeemsa leenjichaa hoogqanu. Hirmaattonni afaan adda addaa kan dubbatanii fi iddoowwan adda addaattii kan dhufan ta an illee dhi eessiin yaada leenjii qajeelcha kanaa jireenya, haalotaa fi dhimmoota dhuunfaa waliin kan walitti hidhate waan ta eef adeemsi barumsichaa mijataa ta a.

Taphoonn barumsaa hirmaachisoo ta an qajeelcha kana keessatti qa ee ijoo qabu. Namoonni hedduun tapha jaallatu. Adeemsa barumsaa tapha of keessaa qabu keessatti garuu namoonni fedhii fi hirmaannaa adda addaa kan mataa isaanii qabu. Kanaaf leenjisiichi taphootaa barnootaa hirmaachisoo ta an yeroo filatu haala of eegqannoon quuteen ta uu qaba. Kana jechuun haala jireenyaa fi shaakala naannoo irraa ka uun saala, umurii fi duudhaalee hawaasaa fi hawaasa biratti fudhatamummaa isaanii kan hubate itti dabalaanis sadarkaa muuxannoo, yaadaa fi filannoo hirmaattotaa ilaalcha keessa qalchuu qaba. Walumaa qalatti taphoonnii fi shaakaloanni qajeelcha kana keessatti haammataman ltoophiyaa keessatti mijatoo ta uu akka danda an yaaliin taasifameera. Leenjisiichi qabxiilee fi wantonni ittiin barsiisuuf oolan dabalatan kan qajeelchicha keessatti hin haammatamne yoo jiraatan barumsa ibsa dabalataa qopheessuu danda a. Akkasumas leenjisiichi taphootaa fi odeeffannoowwan biroo kan maalummaa jaarsummaa argisiisan fayyadamuu danda a. Odeeffannoowwan dabalataa yommuu fayyadamu barumsicha waliin kan deeman.

hirmaattonni salphaatti hubachuu kan danda anii fi yeroo ilaalcha keessa kan qalchan ta uu qabu. Walumaa qalatti sanadni kun fayyadamaaf akka mijatutti kan qophaa edha. Kaayyoon qajeelcha kanaa dandeettii jaarsummaa salphaa, hojiitti kan hiikamuu fi qabatamaa haala ta een akka dhi aatu kan yaadame waan ta eef mariiwwan hayyummaa

(academic) akkasumas xiinxalawwan qajeelcha kana keessatti akka hin haammatamne taasifamaniiru. Itti fayyadamni qajeelcha kanaa milkaa aa akka ta uuf leenjisiichi jaarsummaa irratti nama muuxannoo qabu yoo ta e filatamaadha.

Qajeelchi kun kan qophaa e dandeettii jaarsummaa leenjisuuf yoo ta u hojiilee hunda xumuruuf torban lama fudhata. Ta ullee garuu qajeelchi kun laanjisiichi akka naannoo fi qaamolee itti fayyadamaniif mijataa ta a jedhee akka yaadutti akka walitti qabama sanadootaatti itti qargaaramuun qilqaalawwan hojii akka isatti toletti filatee itti fayyadamuu danda a. Sababni kanaa immoo tokkoo tokkoon leenjii haala fedha qaamolee hirmaattotaa quutuu danda uun qophaa uu waan qabuuf. Kanaaf adeemsi leenjichaa fi qilqaalonni kana ilaalcha keessa kan qalchan waan ta aniif leenjichi bifa kanaan yoo qophaa e faayidaa hirmaattotaa ni eegsisaa jedhamee kan qophaa e ta ullee akka barbaachisummaa isaatti jijjiiramuu danda a.

Sanadi kun kutaalee ja a qaba. Kutaan tokko dubbii dursaa fi seen-duubee (Background) of keessaa qaba. Itti aansuun kutaan lammaffaan kan irratti xiyyeeffatu seenaa walitti dabalama jaarsummaa aadaa fi jaarsummaa haala-mijeessuu yommuu ta u walfakkeenya, qaraaagarummaa fi bu aa isaanii waloo ibsa. Kutaa sadaffaan ijoo qajeelcha kanaa yoo ta u kutaa kana keessatti walitti bu iinsa hubachuu. qajeelfamoota furmaataa qaamota hunda fayyadamaa taasisan, ilaalcha keenya jijjiiruu, barbaachisummaa qaaffilee ijoo walii qaltee (grounding questions), akkasumas dhimmoota jaarsummaa warra ijoo kanneen akka ejjennoo, faayidaa fi fedhiinfaa ni kaafamu. Itti dabalees adeemsi fi amaloonni jaarsummaa ni ibsamu.

Kun qajeelcha leenjii waan ta eef kutaa araffaa keessatti dandeettiwwan dimshaashaa jaarsummaaf barbaachisan ni eeramu; eerawwan wabii (kutaa afur) fi qalanni (kutaa shan) itti fufu. Dhuma irrattis akiyaawwan (kutaa ja a) itti dabalamaniiru.

Fayyadamtoonni qajeelcha leenjii kanaa qargaarsa yeroo fedhan qopheessitoota. Tajaajila Nageenya Hawaasummaa GIZ fi Inmiidoo Berliin/ inmedio Berlin waliin hariiroo uumuun barbaachisaadha. Sanadni kun fayyadamtootaaf bu a qabeessaa fi mijataa akka ta u ni abdanna. Namoota qajeelcha kana fayyadaman maraaf hojii milkaa aa hawwina!

Kutaa II GOSOOTA JAARSUMMAA: JAARSUMMAA AADAA FI JAAR-SUMMAA HAALA-MIJEESSUU

Kaayyoo

Dhuma leenjichaa irratti hirmaattonni jaarsummaa aadaa fi jaarsummaa haala-mijeessuu isa walitti dabalame irratti hubannoo gad fagoo ni argatu. Kunis qaama qajeelcha leenjii kanaa isa ol-aanaa ta'ee tajaajila.

Yeroo kenname

Daqiiqaa 90

Meeshaalee gargaarsaa

Flipchart; maarkeroota; kaardiilee hallu qabeeyyii boca adda addaan qophaa'an; gabateewwan waraqaan itti maxxanfamu, ispiilota, pilaasteroota

Duraa fi duuba

Sadarkaa 1: Kutaa II. 1 Jaarsummaan Itoophiyaa keessatti argamu maal fakkaara? mata duree jedhu beeksisi.

Sadarkaa 2: Hirmaattonni karaawwan ittiin walitti bu'iinsi furamu keessumaa jaarsummaa keessatti ga'ee isaan qaban akkamitti akka ilaalan gaafadhu. Qabxiin jabinaa isaanii maali? Daangeffamummaan isaaniihoo? Jaarsummaan haala-mijeessuu Itoophiyaa keessatti dadhabinni inni qabu maali?

Sadarkaa 3: Kutaa II.2 Mata duree tokkummaa fi garaagarummaa jaarsummaa fi jaarsummaa haala-mijeessuu gidduu jiru jedhu beeksisi. Isa booda gaaffii fi marii taasisi.

Sadarkaa 4: Kutaa II. 3: Mata duree walitti dabalama jaarsummaa fi jaarsummaa haala-mijeessuu jedhu beeksisii isa booda gaaffii fi marii taasisi.

II.1 Jaarsummaan Itoophiyaa keessatti argamu maal fakkaata?

Walitti bu'iinsi bakka namoonni jiran mara ni jiraata. Maatii, hawaasa, saba, dhaabbilee yokaan hariiroo hojii keenyaa keessatti ni uumama. Kanaaf jireenya keenya guyyuu irraa kan adda hin baanedha jechuu dandeenya. Walitti bu'iinsaaf hiikni idil-addunyaawaa yoo hin jiraanne illee akkana jennee hiikuu dandeenya. "Hariiroo qaamota lama yokaan isaan olii kanneen galma wal hin simanne qaban yokaan qabna jedhanii yaadan gidduu jirudha."⁵

Walitti bu'iinsi taatee haaraa qabatee dhufuu waan danda'uuf akka adeemsa bu'aa qabuutti fudhatamuu danda'a. Ta'ullee garuu yeroo tokko tokko qaamonni walitti bu'an haala cufamaa fi hin hiikamne keessa seenanii karaan ba'umsaa itti argamuu dhiisuu danda'a. Haala akkanaa keessatti qaamni sadaffaan akka gidduu seenu afeeruun ni danda'ama. Isa kanas "gidduu seensa qaama sadaffaa" jechuu dandeenya. Kana gochuun qaamota walitti bu'anii fi namoota qooda keessa qaban kaaniif faayidaa isaanii eegsisuuf fayyada.

Sirnoonni walitti bu'iinsawwan furuu karaa seera qabeessas ta'e karaa filannoo biroon adeemsifaman aadaa fi hawaasa hunda keessatti ga'ee isaan guddinaa fi jijjiiramaaf qaban ol-aanaadha. Warra karaa seeraan adeemsifaman yoo ilaalle adeemsi jaarsummichaa namoota dhuunfaa fi tola-ooltota irraa gara dhaabbilee hawaasaatti ce'eera. Kunis qaamni sadaffaan murtoolee akka qoqqobbiifaa dabarsuu akka danda'u karaa saaqeera. Garuu karaallee walitti bu'iinsi furuu biroo (ADR) keessumaa jaarsummaan haala fooyya'aan tola-ooltummaan akka adeemsifamu ni jajjabeessa.

Biyyi akka mootummaatti ijaaramaa yoo dhufu dhaabbileen walitti bu'iinsa furan kanneen akka mana murtiifaa guddatanii ba'uu eegalan. Mootummoonni isa duraa (karaawwan walitti bu'iinsa furuu muuxannoodhaan adeemsifamanii fi sirna amantiin uumaman) sababa adda addaaf seera qabeessa gochuu yaalaniiru. Ardiilee Afrikaa fi Eeshiyaatti karaawwan walitti bu'iinsa furii "kan biyyaa" jedhamanii fi sirnoota isaanii eeganii yoo turan hawaasa warra Lixaa biratti garuu karaawwan walitti bu'iinsa ittiin furan aadaan waan dagataman fakkaatu. Waggoota dhihoo asitti garuu karaawwan walitti bu'iinsa furuu dabalataa keessumaayyuu jaarsummaa irra deebi'anii fayyadamuu eegalaniiru. Har'a jaarsooliin walitti bu'iinsawwan adda

addaa keessatti maatii, daldala akkasumas hawaasa idil-addunyaa gidduutti hirmaannaa ol-aanaa taasisaa jiru. Kaayyoo fi qoodni jaarsummaa fi jaarsooli aadaa fi haalota kan hubate waan ta'eef jaarsummaan karaa adda addaa hiikamuu danda'a.

Jaarsummaa Haala-Mijeessuu fi Walitti dhi'eessuu (Facilitative and Transformative Mediation)

Kan hammayyaa yokaan namoonni tokko tokko akka jedhanitti jaarsummaan warra Lixaa namni alaa gidduu seenuudhaan qaamonni walitti bu'an marii fi haasawa akka taasisaniin jajjabeessuudhaan karaa ittiin walitti bu'insa hiikanidha. Furmaanni isaa kan murtaa'u walii galtee qaamonni walitti bu'an taasisaniin. Kaayyoon waan kanaas qaamoleen lachuu furmaata barbaacha akkasumas furmaaticha mataa isaatti fayyadamtoota akka ta'aniif.⁶ Adeemsi kun jaarsummaa haala-mijeessuu (Facilitative Mediation) jedhamuun beekama. Kanas kan jedhameef qaamni sadaffaan qaamolee lachuu waliin dubbachiisuu malee bu'aan isaa qaamolee walitti bu'an lachuu gidduutti kan taasifamu ta'uu isaati. Karaan walitti bu'iinsa furuu akkanaa kan dhufe namoonni karaa seera qabeessa jechuunis tooftaa walitti bu'iinsa furuu mana murtiitti taasifamu tti quufuu waan dadhabaniif. Jaarsummaan biyyoonni Lixaa baay'inaan fayyadaman wantota walitti isaan dhi'eessan bu'uuraa qabu. Jaarsummaan walitti dhi'eessuu (Transformative Mediation) waan irratti xiyyeeffatu keessaa qaamota walitti bu'an gidduu walii galtee fi waliif yaaduu fiduu akkasumas hariiroon isaanii sadarkaa fooyya'aatti akka ce'u taasisuu yoo ta'u bu'aa nama jaarsummaa sana taa'uu qofa irratti hin xiyyeeffatu.⁷

Jaarsummaa Aadaa

Jaarsoliin biyyaa aadaawwan Afrikaa hedduu keessatti hawaasicha keessatti tokko tokkoo dhimmootaa irratti walitti bu'iinsa furuu dabalatee murtii kennuu keessatti taatoo guddaadha. Hawaasa keessatti furmaata kennuu isaaniin ramadamu. Dhaggeeffattoota gaarii, murtoo kennitoota gaarii fi haalotaan muuxannoo kan horatan taasifamanii fudhatamu. Jaarsoliin murtoowwan gurguddoo dabarsuu danda'uu isaanii irraa kan ka'e akkasumas qaamota lachuu bakka

5 Mitchell, C (1989)

6 Chris Moore (2003) Hiika kenname waliin ilaalaa. Jaarsummaa akka waliigalaatti wayita hiika itti laannuu, warren walitti bu'an mirqa murta'aa ykn mirqa tokko malee walitti bu'insichatti ykn mariichatti seenuun fedhii isaaniitiin akka isaan yaada furmaataa akka fidanu adeemsa qarqaruudha.

7 Bush, B. R. A. & Folger, J. P. (1994)

bu'udhaan murtoo waan kennaniif murtoo kennitoota seeraa irraa adda isaan hin taasisu. Nama walii galtee yokiis murtoo sana hin kabajne irra qoqqobbii kaa'uuf aangoo qabu.

Jaarsoliin ogeeyyii jaarsummaa leenji'an miti. Qaamota walitti bu'an waliin ollaa, fira yokiis qaama hawaasichaa ta'uun isaanii abbootii dhimmaa isaan taasisa. Kanarraa kan ka'e waliigalteewwan murtaa'an hordofuudhaan hariiroon araara boodaa fooyya'aa akka ta'e yaalii guddaa taasisu.

Jaarsoliin sirni hawaasaa inni bu'uura ta'e akka eegamuuf nagaan akka buufatu fedhu. Kanarraa kan ka'e fedhiwwan haaraa dhaloota dargaggootaa fi ga'een wal-qixxummaa dubartootaa keessatti raawwatan akka dadhabinaatti fudhatamuu danda'a. Daangeffama kanaa ala jaarsummaan aadaa hawaasa keessattii fi hawaasicha gidduutti walitti bu'iinsaa fi walii galtee dhabuu jiru hiikuuf ga'ee guddaa taphata.⁸

Itoophiyaan waggoota irraa eegaltee walitti bu'iinsa kamiifuu akkasumas sadarkaa siyaasaa ol-aanaas dabalatee jaarsummaatti fayyadamaa jirti. Biyyattii keessatti baay'inni sabaa fi sablamootaa jiraachuunii fi aadaawwan adda addaa jiran irraa kan ka'e karaawwan jaarsummaa adda addaa akka jiraatan sababa ta'eera.

Karaawwan walitti bu'iinsa ittiin furan kan biyyaa hawaasicha keessatti walii galteen waloo akka uumamuu fi araari akka bu'u yaaliin taasisan amaloota wal fakkaatan akka qabaatan taasisa. Wantonni jaarsummaaf barbaachisoodha jennu sirnoota kana keessatti argamu. Jaarsummaan haala-mijeessuu namoota dhuunfaa irratti kan xiyyeeffatu yoo ta'u, jaarsummaan aadaa Itoophiyaa keessa jiru garuu gareewwan adda addaa irratti xiyyeeffata. Walitti bu'iinsa furuun kun nagaa fi badhaadhummaan hawaasaaf akka dhufu haara'umsa uumuu irratti xiyyeeffata.

Karaawwan walitti bu'iinsa ittiin furan Afrikaatti argaman walumaa galatti haala jireenya siyaasaa fi dinagdee hawaasichaa waliin wal qabatoodha. "Karaawwan hiikaa kun aadaa fi seenaa uummatoota Afrikaa keessa kan dhaabaman akkasumas tokkoo tokkoo hawaasaaf karaa tokkos ta'e karaa biraa adda adda ta'anii sirna isaanii eegsisuuf nageenya hawaasaa irratti kan hundaa'anidha."⁹ Karaawwan Walitti Bu'iinsa Ittiin Furan Naannoolee Adda Addaatti Argaman Kan Mariin Keessatti Haammatame Fedhii tokkoo tokkoo hawaasaa of keessatti

waan haammatuuf gara furmaata isa namoota hunda fayyadamoo taasisuutti deemu. Obboloonni walitti bu'an jaarsummaa sanaan booda wanti argatan akkuma jiru waan dhabanis obsaan fudhatu. Keessumaa walitti bu'iinsi sabaa yeroo jiraatu qaamoleen seeraa mootummaa jaarsoliin naannoo adeemsa jaarsummaa sanaa akka raawwataniif deggersa kan kennan taasifamanii fudhatamu. Walitti bu'iinsawwan Itoophiyaa fi biyyoota Afrikaa biroo keessatti uumaman yokiis uumamuuf jiran keessatti kan gargaaran akka akka hawaasaatti murtaa'a. Kana jechuunis akka shaakala, duudhaalee fi amantaa, sodaa fi shakkii, fedhii fi faayidaa, hawwii fi hojii naannoo sanaatti akkasumas hariiroo fi walitti dhi'eenya bu'uura kan taasifatedha.¹⁰

Itoophiyaa keessatti karaawwan walitti bu'iinsi ittiin furamu beekamoo keessaa Guraageetti Kiichaa, Anyiwaa Gambeellaatti Okudihoo, Oromootti Gadaa/ Jaarsummaadha, Affaaritti Miidaa¹¹ akkasumas Amaaratti Shimgilinnaa.

Sirnoonni biyyaa fi qaamoleen mootummaa yeroo baay'ee wal ta'anii waliin hojjetu. Walitti bu'iinsi sabaa jabaan yommuu uumamu nagaa buusuuf karaawwan milkaa'oo fiduudhaan gargaaru. Ta'ullee yeroo tokko tokko furmaata fiduuf jecha mirgoonni namoomaa cabuu danda'u. Mootummaan jaarsummaa biyyaa yeroo deggeru walitti bu'iinsa naannootti uumame isa ol-aanaa qabbaneessuuf ta'ullee adeemsa kana keessatti ilaalcha isaan mirga namoomaaf qaban ni to'ata.

Itoophiyaam seera ishee hammayaa keessatti mariif carraa ni laatti. Adeemsi jaarsummaa kunis xumuramee qaamonni walitti bu'an murtoo mataa isaanii hanga kennanitti abbootiin seeraa murtoo akka hin laanne kan taasisudha. Filannooleem marii bara A.L.A 1960 seera hawaasaa maxxanfame keessatti haammatameera. Hayyoonni seeraa seera daldalaa fi maatii irratti hojjetan seera kanatti ni fayyadamu. Walitti bu'iinsa hiikuuf, jaarsummaaf, ogeessota seeraa fi walitti bu'iinsawwan magaalaa keessatti uumaman jaarsummaa akka meeshaa seera qabeessaatti itti fayyadamuun amaleeffatamaadha.

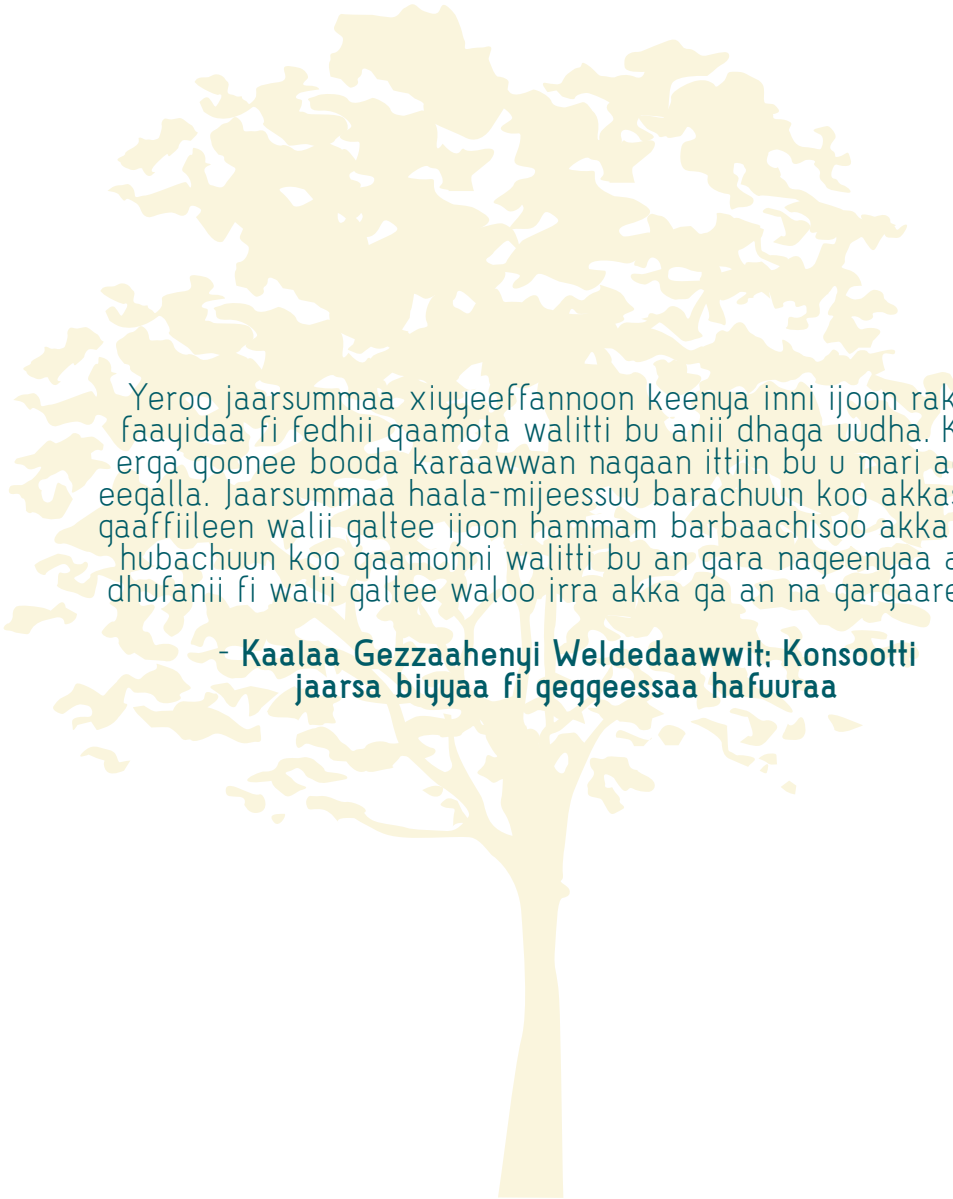
Armaan olitti akkuma ilaalle jaarsummaan karaawwan walitti bu'iinsi Itoophiyaa keessatti ittiin furamu keessaa ga'ee ol-aanaa qabatee jira. Jaarsummaa haala-mijeessuu waliin walitti dabaltee ilaalu keenya dura tokkummaa fi garaagarummaa isaan qaban ilaalla.

⁸ Alexander, Nadja (2011)

⁹ Rabar, B & Karimi, M (2004)

¹⁰ Malan, J (1997)

¹¹ Haala adeemsa walitti bu'insa hiikuu Itoophiyaa kan agarsiisu fuula 108 irra appendeeksii jiru ilaalaa.

Yeroo jaarsummaa xiyyeeffannoon keenya inni ijoon rakkoo. faayidaa fi fedhii qaamota walitti bu anii dhaga uudha. Kana erga goonee booda karaawwan nagaan ittiin bu u mari achuu eegalla. Jaarsummaa haala-mijeessuu barachuun koo akkasumas gaaffiileen walii galtee ijoon hammam barbaachisoo akka ta an hubachuun koo qaamonni walitti bu an gara nageenyaa akka dhufanii fi walii galtee waloo irra akka ga an na gargaareera.

- **Kaalaa Gezzaahenji Weldedaawwit: Konsootti
jaarsa biyyaa fi geggeessaa hafuura**

Tokkummaa isaanii

- ▶ Lachuun isaaniituu qaama sadaffaa hirmaachisu.
- ▶ Furmaanni inni dhumaa lachuu isaanii wal-qixa fayyadamoo taasisuudha
- ▶ Lachuun isaaniituu qaamota walitti bu'an gidduutti nagaa buusuuf hojjetu.

Jaarsummaa Haala-Mijeessuu

- ▶ Jaarsoliin hawaasicha irraa adda kan ta'aniif ogummaa isaa kan leenji'anidha.
- ▶ Jaarsoliin adeemsa jaarsummichaa ni jajjabeessu. Qaamonni walitti bu'an yaada furmaataa mataa isaanii akka maddisiisan gargaaru.
- ▶ Mareewwan qofaatti taasifaman qophii qofaaf kan fayyadan yoo ta'u walga'iiwwan waliin taasifaman garuu kaayyoon isaa qaamonni walitti bu'an walitti dhi'aatanii faayidaa fi fedhii isaanii akka mari'atan waan ta'eef filatamaadha. Qaamni furmaataa inni guddaan garuu qaamonni walitti bu'an sun ilaalcha qaban jijjiiruuf dandeettii qabaniin murtaa'a.
- ▶ Jaarsummichi kan adeemsifamu faayidaa, fedhii fi sodaa barbaadanii argachuu irratti waan ta'eef ilaalcha isaaniin kan murtaa'e (Subjective Perception) malee dhugaa hundumtuu fudhatu (Objective Truth) barbaaduu irratti kan hundaa'e miti.
- ▶ Adeemsi jaarsummichaa tooftaawwanii fi sadarkaalee jaarsummaa adda addaa kan qabu yoo ta'u walii galteewwan barreeffamaan cimsamu

Garaagarummaawwan isaanii

Jaarsummaa Aadaa

- ▶ Jaarsoliin hawaasicha keessatti kan kabajamanii fi namoota umurii quufanidha.
- ▶ Jaarsoliin kaka'umsa mataa isaaniin jaarsummichaa raawwachu danda'u. Akkasumas yaadaa fi murtoo kennu
- ▶ Jaarsoliin marii isaan qofaatti taasisan qaama furmaataa isa guddaadha jedhamee fudhatama.¹²
- ▶ Adeemsi jaarsummichaa irra jireessaan dhugaa barbaaduu irratti kan hundaa'edha
- ▶ Walii galteewwan ibsuuf kanneen akka harka wal fuudhuu, waliin nyaata nyaachuu yokaan wal haammachuu akkasumas gochaawwan fakkeenyummaa kanneen akka qalma barbaachisoodha

¹² Marii dhunfaa dhunfaadhann taasifamu keessatti namni isaan mariyachiisu qopha qophaatti isaan mariyachisuu qaba. Kun yoo jarreen walitti bu'an lammeen fulafula ta'anii mariyachuuf qopha oo ta'uu dhabaataniiidha. Fuula 78 kutaa III. 8. Jabaachaa deemuu walitti bu'insaa fi faayidaa dhunfaan mariyachiisun jaarsummaa keessatti qabu mata duree jedhu ilaalaa.

Dabalataanis

- ▶ Jaarsummaa aadaa keessatti jaarsoliin qalbii qaamota walitti bu'anii harkisuu fi ajaa'ibsiifannaa qaban ibsuuf duudhaalee aadaa fi afaanota qaamaa fayyadamu. Dhimmichaa ala akka ta'an argisiisuuf, qalbii namootaa harkisuuf akkasumas miira gad fagoo ibsuuf dubbii utuu hin fayyadamiin ergaa dabarfatu. Jaarsummaa haala-mijeessuu keessatti jaarsi sun dubbii isaa akka isaaf deggeruuf.¹³ xiyyeeffannoo qaamota walitti bu'an sanaaf qabu eegsisuuf itti fayyadama.
- ▶ Damamaqinaan dhaggeeffachuun¹⁴ jaarsummaa haala-mijeessuu keessatti ta'e jaarsummaa aadaa keessatti baay'ee barbaachisaadha. Garuu yeroo jaarsummaa haala-mijeessuu dammaqinsa dhaggeeffachuun dandeettii guddaa yoo ta'u waliin dubbiiwwan sagalee hin qabne, wal dubbisuu akkasumas miiraa fi fedhii ifaa ibsachuu of keessatti haammata.
- ▶ Adeemsa jaarsummaa aadaa keessatti jaarsoliin qaamonni lachuu maal akka barbaadan isaan gaafatu. Kunis kan ta'u jalqaba qofa qofaatti booda immoo waliin ta'uudhaan. Furmaatawwan filannoo erga fudhatanii booda jaarsoliin yaadota furmaataa sana irratti mari'atu. Qaamota walitti bu'an gidduutti garaagarummaa yaada furmaataa yoo argan irra deebi'anii yaada furmaataa argachuuf ni mari'atu.
- ▶ Isa booda qaamonni walitti bu'an yaada furmaataa jaarsolii biraa isaaniif dhi'aate irratti walii galuu danda'u. Walii galuu yoo dadhaban garuu yaadni furmaataa jaarsoliin warra walitti bu'an sanaaf ni fayyada jedhanii yaadan akka yaada walii galteetti lakkaa'ama.
- ▶ Adeemsa jaarsummaa haala-mijeessuu keessatti jaarsoliin adeemsa araaraa sana deggeru malee warra walitti bu'an irratti murtoo hin dabarsan. Dhimmichaa ala ta'uun bu'uura jaarsummaa haala-mijeessuuti.

¹³ Kutaa III.6.3. Wayita jaarsummaa barbaachisummaa faaydaa afaan sochii qaamaa isa jedhu fuula 69 irraa ilaalaa.

¹⁴ Waa ee walitti makuu odeeffannoo dabalataa argachuuf kutaa III.5.3. Gulantaa Jaarsummaa isa jedhu fuula 56 irraa ilaalaa.

Jaarsummaa haala-mijeessuu jaarsummaa aadaa isa amma Itoophiyaa keessatti dhimma itti bahamaa jirutti dabaluun tarkaanfii gaariidha. Sababni isaas dandeettii walitti bu'iinsa furuu biyya tokkoo cimsa. Yeroo kana namni tokko "Sirna jaarsummaa aadaa Itoophiyaa keessa jiru sirreessuun maaliif barbaachise?" jedhee gaafachuu danda'a. Jaarsummaan aadaa Itoophiyaa keessatti kan turee fi fudhatama kan gonfate ta'ullee rakkooleen tokko tokko irraa mul'atu. Fakkeenyaaf naannoolee tokko tokkotti sirnoonni jaarsummaa aadaa gama mirga namoomaan keessumaa kabajamuu mirga dubartootaaf xiyyeeffannoo akka hin laanne hubatamu. Itti dabalees itti fufiinsi araarichaa aangoo jaarsolii jalatti kan kufe yoo ta'u murtoo jaarsoliin kennan fudhachuu dhiisuun aangoo isaanii salphisuu fi ijaarsa aadaa sana diiguutti waan lakkaa'amuuf adeemsicha irratti dhiibbaa gaarii hin taane qabaata. Kanarraa kan ka'e amaloonni akka jijjiirama ilaalchaa kanneen jaarsummaa haala-mijeessuu keessa jiran sirna jaarsummaa aadaa irratti yoo dabalaman itti fufiinsa walii galteewwan sanaa cimsuu irrayyuu darbee fudhatamummaa jaarsolii ni jabeessa.

Walitti hidhaminsi jaarsummaa haala-mijeessuu fi jaarsummaa aadaa barbaachisummaan isaa sadarkaalee, dandeettiwwanii fi beekumsawwan tooftaalee lachuu irraa argaman yeroo yerootti waan jijjiiramaniif jaarsummicha gara sadarkaa fooyya'aa fi cimaatti ceesisa. Yeroo walitti dabalaman tooftaaleen lachuu jijjiirraa inni tokko isa kaan waliin taasisuun adeemsichi milkaa'aa ta'a.

Fayyadamtoonni qajeelcha leenjii kanaa lammiilee Itoophiyaa ta'uu isaanii irraa kan ka'ee fi sirna jaarsummaa kan beekan waan ta'aniif qabxiilee bu'a qabeeyyii jaarsummaa haala-mijeessuu jala jiraniif xiyyeeffannoo kennina. Kanaaf qajeelchi kun amaloota jaarsummaa amaloota jaarsummaa jaarsummaa haala-mijeessuu keessatti hammam akka itti fayyadamnu hin ibsu. Qajeelchi kun tooftaalee jaarsummaa haala mijeessuu fi maloota isaa haalota qabatamoo Itoophiyaa irratti hojiitti kan hiikamu ta'uu fi ta'uu dhiisuu isaa argisiisuuf akaakuun jaarsummaa lachuu walitti dabalamuun barbaachisaa ta'uu argisiisa.¹⁵ Itti dabalees gilgaalonni hojii fi mudannoowwan sanada kana keessatti haammataman sirna jaarsummaa aadaa Itoophiyaa fayyadamuu akka dandeenyu eeggannoodhaan kan filatamanidha.

¹⁵ Waa ee walitti makuu odeeffannoo dabalataa argachuuf kutaa III.5.3. Gulantaa Jaarsummaa isa jedhu fuula 56 irraa ilaalaa.

Kutaa III MEESHAALEE LEENJII JAARSUMMAA HAALA-MIJEESUU

Kutaan kun qaama ijoo qajeelchichaa kan qabatedha. Ijaarsi meeshaalee fi gilgaalotaa Inmiidi’oo Berliinitti leenjiif kan itti fayyadaman ta’ullee bifa sanaan fayyadamuun dirqama miti. Itti dabalees gilgaalota hojii qajeelcha kana keessatti haammataman hunda fayyadamuun barbaachisaa miti. Leenjicha dura adeemsa leenjichaa fi gilgaalota filataman hirmaattotaaf mijatoo taasisuu barbaachisa.

III.1

WALITTI BU’IINSA HUBACHUU

“ግራ እና ቀኝ እግርም ይጋጫሉ!”
“Miilli bitaa fi mirgaayyuu walitti bu’u!”
(Mammaaksa Amaaraa)

III.1.1 Hiika Walitti Bu’iinsaa

Walitti bu’iinsi maali? Walitti bu’iinsi hiika idil-addunyaa qabaa? Mudannoo yokaan haala tokko walitti bu’iinsa jennee waamuuf hundi keenya ilaalcha wal fakkaataa qabnaa? Walitti bu’iinsa keessatti kallattiidhaan hirmaattota yoo taanuu fi yoo hin taane ilaalchi walitti bu’iinsa irratti qabnu maal fakkaata? Ilaalchi waa’ee walitti bu’iinsaaf qabnuu fi jaarsolii ta’uu keenya irraa kan ka’e gaaffiileen kunii fi kanneen biroo hundeedha. Gara balballoomina yaadotaatti utuu hin seeniin hubannoo waa’ee walitti bu’iinsaaf qabnuuf akka nu gargaarutti gilgaala hojii itti aanu kana haa ilaallu.

Kaayyoo

Walitti bu'iinsi hammam walxaxaa akka tahe hubachiisuu; karaa ittiin hirmaattonni walitti bu'iinsa ilaalan walitti bu'iinsicha keessatti ilaalcha hirmaannaa isaan qabaniin akka murtaa'u argisiisuu

Yeroo kenname

Daqiiqaa 30

Meeshaalee gargaarsaa

Kaardota lama kan isa tokko irratti “Eyyee” isa biraa irratti immoo “Miti” jedhamee barreeffame; teessumawwan kuticha keessaa bitaa fi mirga jiran; maarkeroota

Duraa fi Duuba

Sadarkaa 1: Mudannoowwan adda addaa akka itti himtu hirmaattotatti himi. Mudannoowwan itti himte kanneen armaan gaditti tarreeffaman keessaa kam jalatti akka ramadaman gaafadhu.

A. walitti bu'iinsadha B. walitti bu'iinsa miti C. walitti bu'iinsadha yokaan walitti bu'iinsa miti jedhee ramaduun na rakkisa

Garaagarummaa kana daran ifa taasisuuf hirmaattota sana bakka sadiitti qoodi. Fakkeenyaaf, walitti bu'iinsadha jedhanii warra filatan garee “A”, walitti bu'iinsa miti warra jedhan garee “B”, warra ramaduu hin dandeenye immoo garee “C” jechuudhaan kuticha keessaa bakka qopheessiif.

Sadarkaa 2: Seenaawwan armaan gadii kana dubbisiif.

- 1) Hiriyyoonni lama guyyaa guyyaatti walitti dhaadatu turan . Lamaan keessaa inni tokko yeroo hundaa mo'ata ture.
- 2) Maatiin tokko mucaan isaanii isheen durbaa nama hin jaallannetti akka heerumtu murteessan.
- 3) Lafa bal'aa bishaan qarqara jirutu ture. Warra lafa sanaa lafichatti hin fayyadaman turan. Sababa gogiinsaaf hawaasni biraa gara lafa sanaa dhufanii lafichatti fayyadamuuf irra qubatan.

Sadarkaa 3: Hirmaattota sababa filannoo isaanii gaafadhu. Hirmaattonni biroon qalbiidhaan akka hordofan gaafadhu. Akka leenjisa isaaniitti fakkeenya jaarsa gaarii isaaniif ta'uu qabda. Yeroo akkana gootu ifa akka ta'uuf gaaffiilee kaastu garasitti (akka jaarsaatti) murtoo isaanii (guutummaan guutuutti itti walii galuu baattus) kabajuu qabda. Hirmaattonni murtoo isaan kennaniin tilmaama keessa akka isaan hin galchine of eeggannoo taasisuudhaan yaadota isaan kennan walitti qabuudhaan yaada isaanii ibsiif.

Sadarkaa 4: Hirmaattonni gilgaala hojii kana irratti ilaalcha isaan qaban gaafadhuutii gamaaggami. Qabxiileen yeroo gamaaggama sanaa beekamuu qaban

- Mudannoon tokko nama hundumaa biratti fudhatama wal-qixa qabaachuu hin danda'u
- Namoonni wantota kan hubatan karaa adda addaati
- Ilaalchawwan adda addaa nuti haalotaaf qabnu sirriidha
- Kanaaf jiraachuu fi jiraachuu dhabuun walitti bu'iinsaa akka namaatti murtaa'a

Hubachiisa

Kutaa III.1 Mata duree walitti bu'iinsa hubachuu jedhu yommuu eegaltu gilgaala hojii kanatti fayyadami. Hirmaattonni kee yeroo ati kana gootu waa'ee walitti bu'iinsa yaadni isaan kennan dogoggora akka ta'etti akka hin yaadne eeggannoo taasisi. Sababni isaa ilaalchawwan adda addaa sirrii (ga'oo)dha isa jedhu yaada jaarsummaa waliin waan wal faallesuufidha. Hiikawwan adda addaa akka jiran mirkaneessiif. Afaan hirmaattonni sun dubbataniin walitti bu'iinsi maal akka jedhamu isaan gaafadhu. Kana gochuu keen hawaasa keessatti ilaalcha walitti bu'iinsaaf qabaniif beekamtii kennuu n daran akka hubatan taasista.

III.1.3 Gilaazil/ Friedrich Glasl Hiika Inni Walitti Bu'iinsaaf Kenne

Mudannoo tokko walitti bu'iinsadha yokaan walitti bu'iinsa miti jedhanii adda baasuuf hiika adda ta'ee fi nama hundumaa waliif galchu argachuun ulfaataa ta'ullee, hayyoonni garuu hiika kennuun barbaachisaa ta'uu hubatanii yeroo adda addaatti hiikawwan adda addaa gabbisaa dhufaniiru. Qajeelcha kanaaf akka ta'uttii fi waa'ee adeemsa walitti bu'iinsaa fi jaarsummaa gama hubanneen hiikawwan adda addaa hayyoonni kennan keessaa baay'inaan fudhatama kan qabu filannee ilaalla. Fireederik Gilaazil/ Friedrich Glasl kitaaba isaa A.L.A bara 1997 barreesse kan "Konfliktmanagement" (walitti bu'iinsa bulchuu)¹⁶ jedhu keessatti walitti bu'iinsi kan jiraatu amaloonni armaan gadii yeroo ibsaman akka ta'e ibseera.

- Qaamolee lachuu keessaa yoo xiqqaate inni tokko simannaa dhabuu yokaan garaagarummaa fedhii, ejjennoo, abdi, filannoo yeroo argisiisu;
- garaagarummaawwan yokaan simachuu dhabuun kun jeequmsa miiraa yeroo uuman. (Miiraanis ta'e sababaan)
- Jeequmsa miiraa kun fedhii fi ilaalcha qaamolee lachuu irratti dhiibbaa yeroo taasisu

Hiikni Gilaazil/ Glasl haaldureewwan walitti bu'iinsa uumuu danda'an akkasumas haala ilaalcha namootaa tilmaama keessa kan galche waan ta'eef walitti bu'iinsa xobbeetti adda baasuuf ni gargaara. Yoo barbaachisaa ta'e tarkaanfiin akka fudhatamu gargaara. Adeemsa jaarsummaa keessatti immoo yoo ilaalle walitti bu'iinsa "sadarkaa kanaan isaan ga'e" hundeen isaa maal akka ta'e beeksisuudhaan ilaalcha isaanii akka jijjiiran isaan gargaaruu danda'a.

Garuu hiika idil-addunyaawaa waan hin qabneef¹⁷ walitti bu'iinsa irratti hiika mataa keetii kaa'uu dandeessa. Dhuma irrattis wanti hubachuu qabnu walitti bu'iinsi ilaalchaa fi fedhii namootaa waliin kan walitti hidhate akka ta'edha. Walii galtee waloo fi firmaata nama hunda fayyadamaa taasisu irra ga'uuf ilaalchawwanii fi fedhiwwan kun warra kaan biratti beekamuu qabu. Kana gochuudhaan adeemsa jaarsummichaa irratti hariiroo inni qabu ga'ee guddaa taphata.

¹⁶ Glasl, F (1997)

¹⁷ <http://www.campus-adr.org/cmher/ReportResources/Definitions.html>

“Haroon akka hin gogne, raachawwan akka hin duune” (Mammaaksa Oromoo)

Kaayyoo

Dhuma leenjichaa irratti hirmaattonni dhaadannoo gatii hin qabne isa qaama tokko qofa fayyadamaa taasisu yokaan lachuu isaanii miidhu kan walitti bu’iinsatti geessu mannaa furmaanni waliin taasifamuu fi hunda fayyadamaa taasisu hammam barbaachisaa akka ta’e ni hubatu.

Yeroo kenname

Daqiiqaa 165

Beekumsa ka’umsaa

II. 1. Walitti bu’iinsa hubachuu

Meeshaalee gargaarsaa

Waraqaa irraa barsiisan kan galagalfamu, maarkeroota, kaardota halluu qaban

Duraa fi Duuba

Sadarkaa 1: Tiworii Gaareet Hardiin “Leecalloonwan uumamaa waloo haalaan itti fayyadamuu dhabuu” (“Miidha Leecalloonwan uumamaa waliin haalaan itti fayyadamuu dhabuu”) jedhu dhi’eessuudhaan barumsa yeroo kanaa eegali.

Sadarkaa 2: Gochii hojii Tapha Qurxummii Qabuu (III.2.1).

Sadarkaa 3: Barbaachisummaa gilgaalichaa erga ibsitee booda mudannoo addunyaa mul’atuun wal qabsiisii ibsi.

Sadarkaa 4: Furmaata nama hunda fayyadamaa taasisuu fi faayidaawwan isaa keessa deebi’ii ibsi.

Hayyoonni hedduun dhalli namaa uumamaan faayidaa dhuunfaan kan hoogganamudha jedhanii falmu. Hayyoota sana keessaa “The Tragedy of the Unmanaged Commons”¹⁸ (Miidha Leecalloonwan uumamaa waliin haalaan itti fayyadamuu dhabuu) tiworii jedhamuun kan beekame Gaareet Hardenidha/ Garrett Hardin. Balballoominni isaa ilaalcha namoonni leecalloo uumamaa irratti qaban irratti kan xiyyeeffatedha. Akka inni jedhutti dhalli namaa dhuunfaattis ta’e sadarkaa maatiitti miseensota hawaasaa isaan kaan caalaa faayidaa mataa isaanii daran fayyadamuuf amala dhaalame qabu. Itti dabalees qabeenya waloo haala haqa qabeessaa fi mariin guutameen sirni ittiin fayyadaman yoo uumame malee namoonni qabeenya walsaamuu fi irratti wal dorgomuudhaan walitti bu’iinsa keessa yoo seenan lachuun isaanii mo’amuu danda’u. Kaayyoon barumsa kanaa amala namootaa qo’achuu miti. Garuu adeemsa jaarsummaa keessatti qaamoleen lachuu walqixa fayyadamoo, haalli itti tokko qofti fayyadamaa ta’u yokaan lachuun isaanii miidhaman maal nutti hima jennee qorachuu akka dandeenyudha. Marii keenya kana daran akka nuuf jabeessuuf hojii armaan gadii kana eegalla.

¹⁸ Hardin, G (1994)

Kaayyoo

Hirmaattonni amaloota walitti bu'iinsaa hubatanii walitti bu'iinsa tokkoof furmaatawwan adda addaa jiraachuu akka danda'an itti dabalees qaamolee walitti bu'an lachuu fayyadamoo kan taasisu furmaata uumuuf dandeettiinwwan barbaachisan gonfatu.

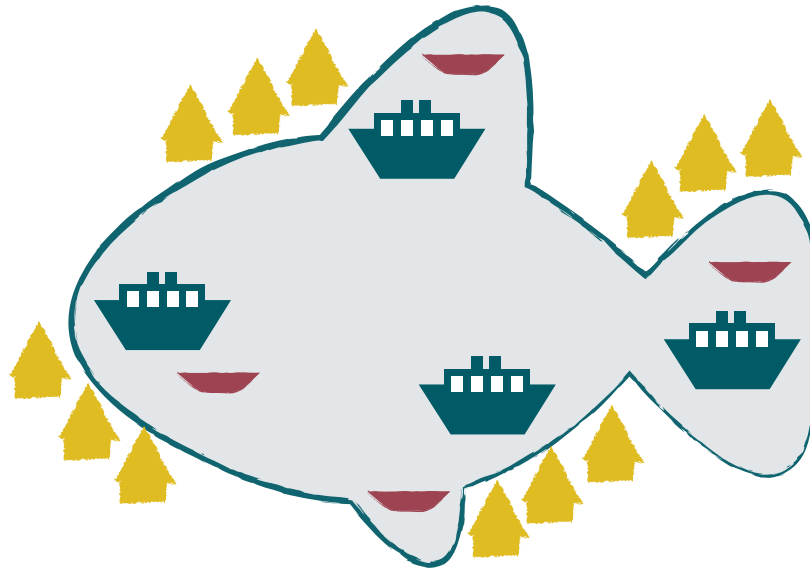
Yeroo kenname Daqiiqaa 80/hojiif daqiiqaa 35 madaalliif immoo daqiiqaa 45/

Meeshaalee gargaarsaa

Waraqaa galagalu kan fakkii qabu, kaardota diimaa fi cuquliisa, maarkeroota

Duraa fi Duuba **Sadarkaa 1:** Fakkii teessuma lafichaa ibsu fayyadamuudhaan mudannoo sana ibsi

Hawaasawwan afur naannoo haroo guddaa tokkoo jiraatu turan. Jireenyi isaanii qurxummii qabuu irratti kan bu'uureffamedha. Qurxummii qaban keessaa baay'ee isaa nyaataaf kan fayyadaman yoo ta'u, isa hafe gabaaf dhi'eessanii gurguruudhaan galii dabalataa argatanii galii sanaan immoo gaala bitatu. Kanaan dura kan itti fayyadaman bidiruu diimtuu xiqqoo muka irraa tolfamte turte. Kun immoo hawaasa isaanii nyaachisuuf malee oomisha isaanii guddisuu isaan hin dandeessisne. Amma garuu mootummaan /qaamni biraa yokiis abbaan qabeenyaa/ akkaataa qurxummii ittiin qaban fooyya'aa fi hammayya'aa waliin wal isaan barsiise. Bidiruwwan hammayyaa kun warra duraa waliin yeroo wal bira qabaman dandeettii kiyyeessuu ol-aanaa waan qabaniif fedhii nyaataa hawaasichaa irra darbee gaala isaanii bituudhaan humna isaanii guddiseef.

¹⁹ Splinter, D & Wüsthube, L (2006)

Sadarkaa 2: Hirmaattota garee afuritti erga qooddee booda bakka bu'aa tokko akka filatan taasisi. Tokkoo tokkoon garee sanaa hawaasawwa haroo sana qarqara jiraatan bakka bu'u. Tokkoo tokkoo garee sanaaf kaardii diimaa tokkoo fi cuquliisa tokko kenni. / Kaardoonni sun barruu harkaa keessa dhokfamuu akka danda'anitti xiqqaachuu qabu./ Kaardoonni diddiimoon sun bidiruuwwan moofaa duraan turan kan bakka bu'an yoo ta'u kaardoonni cuquliisni immoo bidiruuwwan hammayyaa bakka bu'u. Tokkoo tokkoon garee qaama mootummaa hawaasa sanaa akka bakka bu'an hirmaattotatti himi. Akkuma isaaniif mijatettis mootummaa naannoo sanaa yokaan jaarsoliis ta'uu danda'u. Kanaan dura jiraattonni sun jireenya isaaniitti gammadoo /jireenyi isaanii kan isaan ga'u/ akkasumas geggeessitoota isaanii kan kabajan turan. Yeroo dhihoo asitti garuu mormitoonni dhufaa akka jiran itti himi. Jiraattonni sun manni barumsaa haaraan, buufata fayyaa fi hojiileen misoomaa kana fakkaatan baay'inaan waan hin jirreef qaama mootummaa isaan bulchu itti gaafatamoota taasisaa jiru. Kana irraa kan ka'es mormitoonni namoota kakaasuudhaan amma jijjiiramatu barbaachisa jedhanii sagalee isaanii dhageessisaa jiru.

Sadarkaa 3: Seera taphichaa ibsiif

Kaayyoon tokkoo tokkoo hawaasa sanaa lakkoofsa gaalotaa baay'isuudhaan guddina hawaasichaa eegsisuudha. Taphichi yeroo eegalu tokkoo tokkoon hawaasawwan sanaa gaalota gaalota 15 qabaatu. Miseensonni hawaasichaa oomisha qurxummii ga'aa yoo dhaban gaalota sana gurguruudhaan lubbuu isaanii tursiifatu. Kana jechuun immoo sadarkaan dinagdee isaanii waan kufeef mana barumsaa yokaan buufata fayyaa ijaaruu hin danda'an. /Bulchitoonni hawaasicha bakka bu'an bidiruu isa kamiin jechuunis isa xiqqaa fi kan aadaa / abbaa kaardii diimaa/ yokiis isa guddaa fi hammayyaa'aa /abbaa kaardii cuquliisaa/n qabuu akka qaban murteessu. Waqtii haaraan yeroo dhufu hunda bidiruu fayyadaman deebi'anii filatu. Tapha kana marsaalee adda addaatti taphachuun ni danda'ama. Marsaawwan sunis waqtiilee adda addaa bakka bu'uu danda'u.

Sadarkaa 4: Qabxiin taphichaa akkamitti akka qabamu waraqaa galagalu sana irratti ibsi

Hawaasawwan sun arfan hundi isaaii bidiruu isa xiqqaa fi kan aadaa sana yoo fayyadaman: hawaasni arfanii qurxummii ga'aa qabuu waan danda'aniif gaala dabalataa tokko bituu danda'u. Kana jechuunis tokkoo tokkoon hawaasaa qabxii tokko /+1/ argata. Haala kanaan hunduu fayyadamaa ta'a jechuudha.

Hawaasni tokko isa guddaa hawaasawwan sadii immoo garuu isa xiqqaa yoo fayyadaman: garuu hawaasni kun gaalota hedduu bituu waan danda'uuf qabxii sadii argata. Isaan kaan garuu tokkoo tokkoon isaanii gaala tokko tokko gurguruu qabu /+3/-1/-1/-1 Haala kanaan haall isa tokko fayyadamaa kaan immoo miidhamaa taasisu uumama. Sababni isaas bidiruun hammayyaa isa kan aadaa caalaa qurxummii hedduu kiyyeessuu danda'a.

Hawaasawwan kama bidiruu isa gurguddaa isaan kaan lama immoo isa xiqqaa yoo fayyadaman: hawaasawwan lama tokkoo tokkoon isaanii gaalota dabalataa lama yeroo bitan, hawaasawwan isaan kaan garuu tokkoo tokkoon isaanii gaalota lama lama gurguruu qabu. Kanaaf hawaasawwan jalqabaa lamaan qabxii lama yommuu argaya isaan kaan immoo qabxii lama dhabu. /+2/+2/-2/-2/. Haala kanaan haalli hawaasa lama fayyadamoo kaan immoo miidhamoo taasisu uumama. Sababni isaa hawaasawwan lama bidiruu gurguddaa yeroo fayyadaman oomisha qurxummii sana addaan hiratan illee qurxummii hedduu argatu. Kun immoo hawaasa isaan kaan irratti miidhama guddaa qaqqabsiisa

Hawaasawwan sadii bidiruu gurguddaa hawaasni tokko immoo bidiruu xiqqaa yoo fayyadaman: hawaasawwan sadan tokkoo tokkoon isaanii gaalota sadii bituu yommuu danda'an hawaasni tokko garuu oomisha qurxummii ga'aa waan hin arganneefsadii gurguruu qaba. /+1/+1/+1/-3/ Haala kanaan sadii fayyadamoo tokko miidhamoo haalli taasisu uumama.

Hawaasawwan hunduu bidiruu gurguddaa yoo fayyadaman: arfan isaanii oomisha qurxummii haroo sana keessaa argamu hirachuu waan qabaniif oomisha qurxummii ga'aa hin argatan. Kanarraa kan ka'e tokkoo tokkoon hawaasichaa gaala tokko tokko gurguruuf dirqama. Kanaaf hunda isaanii irraa qabxii tokko tokkotu hir'ata. Haala kanaanis haala hunda isaanii miidhutu uumama. Wanti tokkoo tokkoon hawaasaa beekuu qabu gaalonni irraa hir'atan hawaasa qabxii argatuuf kan dabalaman ta'uudha.

The diagram illustrates the change in egg counts for two groups, hunduus and tokkos, across four rows. Each row shows a set of four eggs (dark blue for hunduus, light blue for tokkos) and the numerical change for each group.

Group	Initial Count	Change	Final Count
hunduus	4	+1	5
tokkos	0	0	0
hunduus	4	-1	3
tokkos	0	+3	3
hunduus	4	-2	2
tokkos	0	+2	2
hunduus	4	-3	1
tokkos	0	+1	1
hunduus	4	0	4
tokkos	0	-1	-1

hunduus fayyadamoo

tokko fayyadamaa tokko immoo miidhamaa

hunduus miidhamoo

Hubachiisa

Gareewwan hunduu garuu bidiruu aadaa /isa hunda fayyadamoo taasisu/ kan filatan yoo ta'e miseensonni hawaasichaa nuffaniiru "Misoomichi baay'ee suuta jedha bidiruuwwan hammayyaa sana akkanumaan keessan. Mormitoonni sirriidha jijjiiramni ni barbaachisa namoota amanantan miti. Misooma jechaa garuu bidiruuwwan hammayyaallee hin fayyad-
amtan fooyya'uu hin feetan" jechaa jirtu jechuudhaan dhiibbaa irratti uumi.

Mariisaan dhiibbaa yoo irratti uume yoo xiqqaate gareen tokko bidiruu isa guddaa filachuu jalqaba. Kanaaf taphichi isa tokko miidhamaa kaan immoo fayyadamaa taasisuu eegala. Kana booda taphichi ho'aa dhufa. Yeroo baay'ee inni tokko kana yoo eegale isaan kaanis ni eegalu. Marsaa muraasa booda hundi isaanii bidiruu hammayyaa sana fayyadamuu waan eegalaniif filannoo hunda isaanii miidhamoo taasisu qabaatu.

Marsaa lama yokaan sadiif bifa kanaan yoo itti fufan amman hawaasichi akka isaanitti gaddee fi namoonni tokko tokko fincila akka yaadan itti himi. Akka jaarsummaa (hooggantummaa, bulchitummaa) isaaniitti yeroo fudhatanii akka qo'atan itti himi. Marsaawwan muraasa booda adeemsa gareewwan sanaa ilaaluudhaan qanxii isaan qaban beeksisuudhaan kanatti aanee maaltu akka ta'u akka tilmaaman taasisi. Gareewwan isaan kaan wajjin mari'achuu akka danda'an itti himuu dandeessa. Yaadni kun garuu isaan biraa yoo dhufe waan wayyuuf yeroo xiqqoo isaan eegi yeroo baay'ee gareewwan dudubbachuu fi mari'achuu eegalu isa booda deggersa jalqabuu danda'u. Kanarraa kan ka'es taphicha keessatti walii galuun walii galtee diiguunis mudachuu danda'a. Qabxii baay'ee argachuuf gareen tokko diimaa isa itti walii gale dhiisee kaardii cuquliisa dhi'eessuu danda'a. Kun immoo taphicha irratti muddamaa fi finiina dabala.

Gareewwan sun miira yeroo walii galteen diigamu namatti dhaga'amutu itti dhaga'ama. Isa booda yeroo jalqabaaf furmaata hunda isaanii fayyadamoo taasisu irra akka ga'aniif maree taasisu. Gareen tokko tokko gareen isaan kaan bidiruu aadaatti fayyadamuudhaan furmaata hunduma isaanii fayyadamoo taasisu irra ga'uu danda'u. Yeroo baay'ee furmaata hirmaattota tasgabbeessu irra ni ga'u. Gareewwan hundi kaardii diimaa taphachuu yeroo eegalan waliigaltee-
wwan kanaan dura taasifamanii fi diigamanis ni irraanfatu. Waliigaltee isaanii utuu hin diigiin marsaa tokko yokaan lama yoo taphatan tapha kana achuma irratti dhiisuutu filatama. Sababni isaas muddamni hirmaattota gidduu jiru qabbanaa'ee miira gammachuu fi milkaa'inaa keessa isaan seensa.

Yeroo hedduu hirmaattonni jalqaba taphichaa irratti hunduma isaanii kan miidhu yokiis tokko fayyadee tokko immoo kan miidhu furmaata fiduudhaan taphatu. Marsaalee muraasa booda yoo xiqqaate gareen tokko mo'amee argina. Ta'ullee garuu isaan kaan mo'amuun (miidhamuun) isaanii jalqaba beekamuu dhiisuu danda'a. Tapha kana ariifachiisuudhaan akkasumas haala hunda isaanii miidhamoo /mo'atoo/ taasisu fiduudhaan leenjistoosni gidduu seenuu danda'u.

Sadarkaa 6 : Hunda isaanii fayyadamoo, tokko fayyadee tokko kan miidhu (bu'aa ida'ama zeeroo) fi hunda isaanii kan miidhu jechuun maal akka ta'e ibsiif. Gaaffiilee ijoo itti aanan irratti hirmaattonni akka mari'atanii fi yaada kennan gaafadhu.

- Marsaalee hundatti isa hundayyuu fayyadamoo taasisu taphattaniittu utuu ta'ee tokkoo tokkoon garee qabxii meeqa argata ture? Deebii: Gareen hunduu qabxii waliigalaa amma qabutti dabalataan argata ture.
- Hirmaattonni furmaanni hunda fayyadu hammam barbaachisaa akka ta'e hubatu sababni isaas furmaanni isa tokko fayyadee kaan immoo miidhu deemee deemee hunda kan miidhu ta'a.
- Jalqaba taphichaatii eegalee hanga dhuma isaatti furmaata isa hunda fayyadamoo taasisuun hamma dhumaatti itti fufuun maaliif hin danda'amne.
- Walitti dhaadachuu fi amanuun maal akka ta'an mari'adhaa. Keessumaa hirmaattonni qabxii baay'ee dhaban bakka buusa tokko malee taphicha akka irra deebi'anii taphatan yommuu taasifamu miirri akkamii akka isaanitti dhaga'ame gaafadhu.

Sadarkaa 7: Hirmaattonni barumsa baratan waraqaa galagalu irratti akka barreessan gaafadhu. Hubannoo hirmaattotaa guddisuuf qabxiileen itti aanan kun haammatomu isaanii mirkaneeffadhu.

- Walitti dhaadachuu fi dhuunfumaan amala uumama dhala namaa waan ta'aniif akka tasaa kan raawwatamanidha. Walitti bu'iinsa keessatti furmaata garee hunda fayyadamaa taasisu fiduuf yeroo tokko tokko of jaallattummaan furmaata sirrii fiduu danda'a.
- Jalqaba hirmaattonni of jaallattoota ta'an illee wal tumsuun tooftaa gaariidha.
- Adeemsa kana keessatti ka'umsi walitti bu'iinsichaa maal akka ta'e irraanfatee gaaffiin wal amanuu barbaachisaa ta'aa dhufa.
- Kanarraa kan ka'e adeemsicha keessatti hojiileen amantii guddisan itti haammatomu qabu.

Ibsa shaakala hojii qurxummii qabuu

- Jalqaba: rakkoo waliin dubbii
- amantii dhabuu
- Of jaallattummaan hin fayyadu
- walitti bu'iinsa madaalamaa hin taane
- Furmaatichaaf "hin ta'u"
- Qofaa roo dhabuu hin barbaadu
- Kufaatii, amanamuu dhabuu, gaabbii,
- walitti bu'iinsa, haaloo
- falmii hin milkoofne: amanamuu dhabuu

Karaa nagaa

- Wantota madaalamoo hin taane tuquu
- Sirrachuu, jalqaba nagaa
- "waan darbe irraanfachu"

➤ Yeroo tokko tokko qaamni sadaffaan adeemsicha keessa galuun yaada furmaataa irratti mari'achuuf carraa waan kennuuf barbaachisaadha.

➤ Haalonni madaallii isaanii yoo hin eeganne jalqaba falmiin isaa dhimma bakka buusaa ta'ee isatti fufee furmaata garee hunda fayyadamoo taasisu irratti ta'a.

Itti aansuudhaan yaadota armaan gadii ibsiif.

- Walitti bu'iinsa maaltu akka kakaasu, dhiphinni taphichaa yommuu dabalu hirmaattonni maaltu akka isaanitti dhaga'ame gaafadhu.
- Hunda fayyadamoo fi kaan fayyadee kaan immoo kan miidhu yaadota jedhan
- Faayidaa hooggansaa
- Walitti bu'iinsa keessatti faayidaa waliin dubbii
- Walitti bu'iinsa walitti dhi'eessuu (conflict transformation) keessatti wal amanuu uumuun, araarii fi bakka buusni hammam barbaachisoo akka ta'an ibsi. (Gareen tokko baay'ee miidhamee garee biraa immoo tapha fayyadu akkanumaan dhaabuun ga'aa miti. Garuu hunda irra deebi'amee wal-qixa taasisuuf bakka buusa kaffaluun barbaachisaadha.)

Sadarkaa 8: Furmaata garee hunda fayyadamaa taasisu yaalii (muuxannoo) jireenyaa waliin wal qabsiisuun barumsicha daran dabalaa. Walitti bu'iinsi wal fakkaatu jireenya keessan mudateera yoo ta'e hirmaattota waliin irratti mari'adhaa. Hirmaattonni himaa deebii yoo dhaban leenjisiichi muuxannoo jireenya mataa isaa yokaan seenaa/fakkeenya qopheessee dhi'eessuu qaba. Fakkeeniyota armaan gaditti dhi'aatan keessaa tokko fayyadamuu dandeessa.

Walii galtee dhukaasa dhaabuu: qaamonni lama walii galtee dhukaasa dhaabuu irra erga ga'anii booda wal amantaan lachuu isaanii gidduu jiru jabaachaa yommuu deemu walii galtee isaanii itti fufuuf wantota tokko tokko raawwatu. Fakkeenyaaf, booji'amtoota jijjiiruu, sakatta'iinsa daangaa irraa dhaabuu, suuta suutaan meeshaa waraanaa hir'isu /kaardii abbaa diimaa/ taasisu. Kunis gara nageenyaatti isaan geessa /hunda fayyadamoo kan taasisu/ garuu garuu lachuu gidduu sodaan ni jira. Sodaan kunis gareen tokko waraanaaf of qopheessuu barbaadee yeroo fudhachaa jiraachuu fi jiraachuu dhabuu isaaf amantii dhabu. Haala icciitiidhaan meeshaa waraanaa kuufatanii lolicha mo'achuuf irra deebi'anii socho'u /abbaa halluu adii. tokko fayyadee kaan immoo kan miidhu/ dhuma irrattis walii galtee dhukaasa dhaabuu sana dhiisanii sodaa waraanaa keessatti kufu. /Hunda kan miidhu/

Sodaa lafa margaa (kaloo): Maatiin tokko tokko lafti margaa isaan fayyadaman bakka tokkodha. Kunis itti fayyadamaaf salphaa fi mijataa ta'ullee hunduu bakka tokkotti bobba'uu isaan lafti qullaa ta'a sodaa jedhu isaan keessatti uumeera. Maatiin kun waliin mari'atanii loon hamma murtaa'an qofa itti bobbaasuudhaan lafichatti yeroo dheeraa fayyadamuuf walii galtee irra ga'u. /Hunda fayyadamoo kan taasisu/ Haa ta'u malee hundi isaanii dhoksaadhaan loon hedduu bobbaasuuf qoramuun isaanii hin oolu. /Abbaa halluu adii fayyadami/ sababni isaas isaan kaan walii galticha kabajanii taa'uun isaanii isaan waan fayyaduuf. /Tokko fayyadee kaan immoo kan miidhu/ Tokkoo tokkoon maatii qormaata kana damdamatee walii galtee sana jalatti yoo hin haammataamne malee isaan kaanis walii galtee kana diiguudhaan loon sana bobbaasuudhaan laficha duwwaa taasisuu danda'u. /Furmaata hunda miidhu/

Sodaa nageenyaa: Hawaasni tikfattee ta'an lama walii isaanii wal sodaachaa jiraatu. Kunis kan ta'e hawaasni tokko kanaan dura hawaasa isa kaan irratti balaa qaqqabsiisee loon hedduu waan jalaa saameef. Dhiphina gidduu isaanii jiru walii galteedhaan tasgabbeessuu mannaa /hunda fayyadamoo kan taasisu/ hawaasni tokko meeshaa waraanaa /kaardii adii fayyadami/ bitachuudhaan of eeggachuu eegale /tokko fayyadee kaan kan miidhu/. Garuu hawaasni inni biraas meeshaa waraanaa bitachuu eegale. Kanaaf dorgommii meeshaa waraanaa bituu keessa seenu. Hawaasnilachuu maallaqni isaan bittaa meeshaa waraanaaf baasan hammam guddaa ta'ullee ammaltee nageenyi itti hin dhaga'amu. /Hunda kan miidhu/

Bu'aalee Dhokattummaa: "A" fi "B"n wiirtuu gabaa ijaaraa jiru. Rakkoolee qaban irratti mari'achuuf walii galtee taasisu. Jaarmayaan "A" kan keessa seene rakkoo teeknikaa yo ta'u rakkoo kana keessa kan seene sababa mataa isaan ture. Jaarmayaan "B" immoo dogoggora shallaggii herregaa irraa kan ka'e rakkoo maallaqaa keessa seeneera. Jaarmayaaleen lachuu waliin yoo mari'atan /kaardii isa diimaa fayyadami/ rakkoo isaanii haala salphaan furuu akka danda'an ni beeku. Garuu inni tokko isa kaaniif dhokataa ta'e /kaardii adii fayyadami/ sababni dhokattummaa isaaniis jaarmayaan tokko jaarmayaa isa biraaf rakkoo isaa yoo ibse rakkoo kanatti fayyadamee isa kaan gabaan ala taasisuu akka danda'u sodaan keessa seeneera. /Tokko fayyadamee kaan kan miidhu/ Jaarmayaaleen lachuu rakkoo isaanii furuu dadhabanii muddama keessa seenaniiru. /Lachuu isaanii kan miidhu/

Hojii Tuuriizimii irratti bobba'uu: Hawaasni lama naannoo tuuriizimiif hawwataa ta'ee fi yoo do'atame bu'aa guddaa fiduu danda'u jiraatu garuu naannoo bu'uurri misoomaa hin guutamne ture. Tuuristoota hawwachuuf hawaasni lachuu sochii tokkollee yoo hin goone /kaardii adii fayyadami/ lachuun isaanii hin fayyadaman /lachuu isaanii kan miidhu/. Lachuun isaanii leecalloo isaanii yoo itti baasan /kaardii diimaa fayyadami/ lachuun isaanii fayyadamoo ta'u. Haa ta'u malee garuu, hawaasni tokko hawaasni inni kaan leecalloo kan isaa caalu akka itti baasuu fi faayidaa isaa garuu wal qixa akka fayyadaman /tokko fayyadee isa kaan kan miidhu/ hirachuu yoo fedhe hawaasni inni kaan hawaasa kana irratti amantaa dhabuudhaan lachuun isaanii leecalloo kamuu itti baasuu irraa deebi'u. /Lachuu isaanii kan miidhu/

Gatii Hir'isuu: Biyyoonni sadii gabaa addunyaa irratti albuuda baay'ee barbaadamaa ta'e baasu. Gabaa addunyaa irratti mi'aa ta'uu isaa irraa kan ka'e biyyoonni kun fayyadamoodha. /Hunda kan fayyadu/ Biyyoota isaan kaan caalaa gurgu-rachuuf kan biyyoota isaan kaanii irraa gatii xiqqoo hir'isa. /Tokko fayyadee kaan kan miidhu/ Kana irraa kan ka'e biyyoonni isaan kaan biyya jalqaba gatii hir'ise sana caalaa gatii hir'isuuf dirqamu. Kunis gatiin addunyaa irra jiru akka hir'atu sababa ta'eera. Biyyoota kana sadan irraa kan ka'e warri bitan baay'ee fayyadamoodha. /Hunda kan miidhu/

Hubachiisa Jireenya keenya tursuu fi haala kam keessattuu waan fooyya'aa argachuu fedhuun amaleeffatamaadha, bu'a qabeessadhas. Keessumaa immoo yeroo walitti bu'iinsi uumamu ni mudata. Kana jechuun immoo nuti yeroo hundumaa fayyadamoo yoo taanu qaamni biraan miidhamaa ta'a jechuudha. /Tokko fayyadee kaan kan miidhu/ Kanarraa kan ka'e yeroo baay'ee walitti bu'iinsaaf furmaata yommuu barbaannu fedhii isa tokkoo kan guutuu fi fedhii isa kaanii immoo kan miidhu taasisnee dhi'eessina. /Yokaan isa kana yokaan isa sana/ Yeroo walitti bu'iinsaa qaamonni hundi furmaata isa tokko fayyadee isa kaan miidhu kan barbaadan yoo ta'e dhuma irratti hundi isaanii ni miidhamu. Kunis haala isaan deebi'anii mari'achuu hin dandeenye akkasumas waan argachuu fedhan argachuu hin dandeenye keessa isaan galcha. Yeroo hundaa furmaatawwan hunda fayyaduu danda'an akka jiran irraanfanna. Garuu furmaatawwan hunda fayyadamoo taasisan ni jiru.

III.2.2

Hojjii: Furmaata hunda fayyadamoo taasisuu danda'u akkamitti uumuu dandeenya?

Kaayyoo

Hirmaattotaaf yaadni furmaata hunda fayyadamoo taasisuu akka gale mirkaneeffachuu fi gad fageenyaan akka hubatan taasisuuf, kanarraa kan ka'es hirmaannaa taasisan irratti ilaalchi hirmaattonni qabaniif xiyyeeffannoon ni kennama.

Yeroo kenname Daqiiqaa 60

Meeshaalee gargaarsaa

Kaardota halluu qabaniif fi maarkeroota; fakkii waraqaa irratti kaafame; waraqaa irraa barsiisan kan yaa'uu fi kan irra dhaabatu

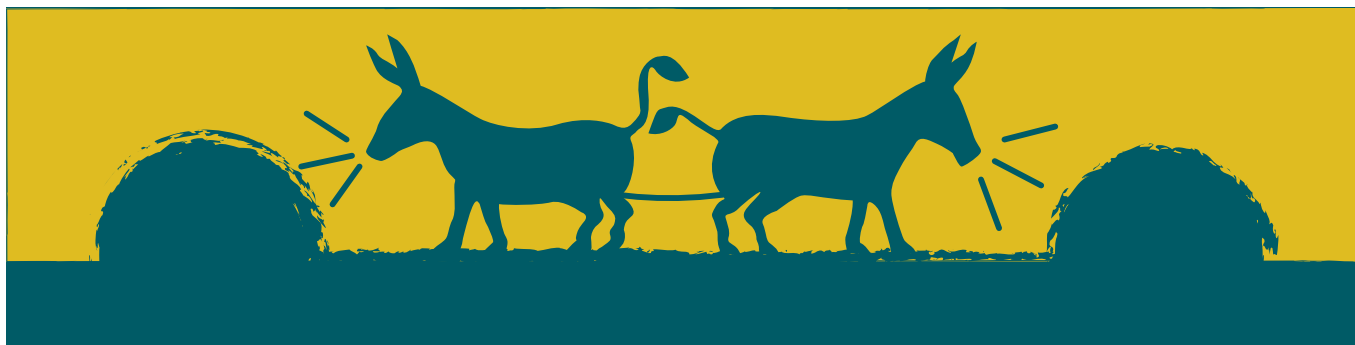
Duraa fi duuba **Sadarkaa 1:** "Oduu durii waa'ee harroota lamaa"²⁰ fakkiidhaan deggeramuun itti himi.

Yeroo tokko harroota naannoo tokko jiraatan lamatu turan. Fuula harroota lachuu dura kuusaan cidii kaa'amee ture. Garuu lachuun isaanii fo'aadhaan walitti hidhamanii waan turaniif kuusaa cidii sana bira qaqqabuu hin dandeenye. (Seenaa kun hunda isaanii fayyadamoo kan taasisu akka ta'e itti himi).

Sadarkaa 2: Fakkii argan irraa maal akka hubatan hirmaattota gaafadhu.

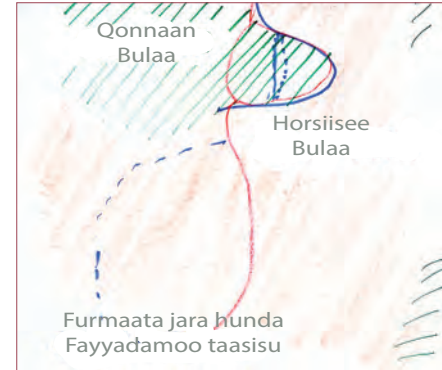
Fakkeenyaaf: Harroonni sun lachuu fo'aadhaan hidhamanii turan. Tuullaa cidii fuula isaanii dura isaaniif kaa'ame nyaachuuf wal loluutu irra ture. Dhuma irrattis wal loluu dhaabaniif waliin nyaachuu eegalan.

Wanti barbaachisaan seenaa kana sirriitti ibsuu danda'uu qofa miti. Garuu yaadni seenicha irraa hubatan /cidii tokko waliin erga nyaatanii booda isa kaan nyaachuun isaanii/ yaada lachuu isaanii fayyadamoo yaasisu dhuma irratti fiduu isaanii beekuun baay'ee barbaachisaadha. Tarii hirmaattonni furmaata hunda fayyadamoo taasisu akka ta'e yoo galuufii baate fakkeenya harroota sana keessaa tokko fayyadamaa kaan immoo miidhamoo taasisu irra deebi'ii kenniitii furmaata isa jalqabaa irra kun filannoo fooyya'aa akka ta'e gaafadhu.

²⁰ <http://www.quaker.org.uk/files/makeamarkforpeace-13activity-sharingourresources-thetwomules.pdf>

Sadarkaa 3: Seenaa lammaffaa dhi'eessii. "Lafti margaa" lafa xiqqoo horsiisee bulaan itti fayyadamaa ture irraa kan ka'e qonnaan bulaa fi horsiisee bulaa gidduutti walitti bu'iinsi jabaan ka'e. /Kaarticha ilaali/ Lafti kun margaaf mijataa waan hin taaneef, horsiisee bultoonni hin fayyadaman turan. Garuu sanyii irraa sanyiitti darbaa kan dhufe lafa dhaalaa waan ta'eef, kabaji isaan lafa kanaaf qaban guddaa ture. Yeroo walitti bu'iinsichi ka'u qonnaan bultoonni sun lafa horsiisee bultootaa sana qotanii jireenya isaanii tursiifachuu barbaadu turan. Garuu qonnaan bultoonni sun heyyama horsiisee bultootaa utuu hin gaafatin lafa dhaala isaanii irra qubatan kana gochuun isaanis walitti bu'iinsa isaanii sadarkaa ol-aanaa irraan ga'e.

Sadarkaa 4: Hirmaattoonni yaada furmaataa akka kennaniif haa mari'atan. Maricha booda hirmaattoonni furmaata hunda fayyadamoo taasisu dhi'eessuu qabu. Furmaata kana dhi'eessuu yoo dadhaban garuu yaada kana dhi'eessii. Sababni walitti bu'iinsichi ka'e eenyummaa /horsiisee bultoonni sun dhaala abboota isaaniiti/ akkasumas dhimmoota leecalloo uumamaati /qonnaan bultoonni sun qonnaadhaan waan bulluuf lafti kun dhimma jiraachuu jireenya keenyaati/. Hawaasi lachuu mataa isaaniif utuu hin taane, lafa hawaasa kaaniif fayyadu qabataniiru. Horsiisee bultoonni sun lafa kana qonnaan bultootatti yoo kireessan lafa abbootii isaanii irraa dhaalan saamamuu irraa oolu. Akkasumas mirgi abbaa qabeenyummaa isaanii ni mirkanaa'a. Haaluma wal fakkaatuun immoo qonnaan bultoonni sun lafa isaanii isa qonnaaf mijataa hin taane sana margaaf kireessuu qabu. Haala kanaan hunduu fayyadamoo ta'u /furmaata jara hunda fayyadamoo taasisu/.

Sadarkaa 5: Hirmaattota waliin ta'uudhaan gilgaala waliinii sana gamaggamaa.

Leenjisiichi furmaata jara hunda fayyadamoo taasisu erga dhiheessee booda furmaanni kun tokko fayyadee kaan kan miidhu akkasumas furmaata lachuu isaanii miidhuu danda'u waliin garaagarummaan inni qabu maal akka ta'e gaafadhu. Hirmaattoonni irratti mari'atu itti dabalees yaadota furmaataa sana wal bira qabu. Yaadota adda addaa hirmaattoonni dhiheessan leenjisiichi ni barreessa. Isa booda tapha qurxummii qabuu sana yaadachiisuudhaan yaadota yeroo sana ka'an keessa deebi'uu qaba.

Sadarkaa 6: Furmaanni hunda fayyadamoo taasisu kan barbaachise walii galtee dhabuun jireenya hirmaattotaa mudatee yoo jiraate gaafachuudhaan muuxannoo isaanii barumsichaan wal qabsiisuun irratti mari'adhaa tarii yoo hirmaattoonni mudannoo hin qaban ta'e immoo muuxannoo jireenya mataa keetii yokaan seenaa ofii kee qopheessite dhi'eessii.

Yeroo leenjii kanaatti yaadota armaan gaditti eeraman kaasuun gaafadhu:

- Wal tumsuun gara furmaata hunda fayyadamoo taasisuutti kan geessu adeemsa baay'ee barbaachisaadha.
- Walitti dhaadachuun yeroo baay'ee gudunfaa nama hunda miidhutti geessa.

Qaamonni walitti bu'an jalqaba ejjennoo gogaa fi ofii isaanii raawwachuu kan qaban utuu hin taane, qaamni walitti bu'e inni kaan gochuu waan inni qabu qofa calaqqisiisuu jaallatu. Ta'ullee garuu qaamni jaarsummaa taa'u sun jaarsummicha milkeessuuf haalota rakkisoo ta'an keessa darbuun irraa eegama. Kutaa barnootaa itti aanu kees-satti waa'ee kanaa gad fageenyaan ni ilaalla.

“ነገርን ከስሩ ውሃን ከጥሩ!”

“Dubbii jalaan bishaan gaarii!” (Mammaaksa Amaaraa)

Kaayyoo Dhuma barumsa kanaa irratti hirmaattonni garaagarummaa ejjennoo, faayidaa fi fedhii adda baasuu danda’u, ni hubatus

Yeroo kenname Daqiiqaa 180

Beekumsa Ka’umsaa II. 1. Jaarsummaan maali?, III. 1 Walitti bu’iinsa hubachuu, III. 2. Furmaanni hunda fayyadamaa taasisu maaliif barbaachise?

Meeshaalee gargaarsaa Gabatee waraqaan itti maxxanfamu, waraqaa irraa barsiisan kan galagalu, kaardiiwwan hallu qabeeyyii, maarkeroota

Duraa fi duuba **Sadarkaa 1:** Fedhii adda baasuun furmaata nama hunda fayyadamoo taasisuun akkamitti gammaduun akka danda’amu argisiisuuf walii galtee **Kaampi Diivid kan bara 1978 A.L.A dhi’aate.** (III.3.1)

Sadarkaa 2: Seenaa burtukaanichaa akka fakkeenya lammaffaatti dhi’eessi. (III.3.2)

Sadarkaa 3: Moodela qullubbii fayyadamuudhaan fakkeenya walitti bu’iinsa muka maangoo keessatti yaadota ejjennoo, faayidaa fi fedhii jedhaman adda baasii ibsiif. (III.3.3)

Sadarkaa 4: Muka jaarsummaa dhiheessi. Gaaffiilee ijoo walii galtee akka galteetti fayyadami. (III.3.4)

Sadarkaa 5: Fiilmii hirmaachisaa ta’e fayyadamuudhaan gaaffiilee ijoo waliigaltee kutaa III 3.5 fayyadamuudhaan ejjennoo irraa gara faayidaa fi fedhiitti akka ce’an gargaaruu mata duree jedhu leenjisi.

Sadarkaa 6: Gilgaala hojii isa **xafxafoo** jedhamu akka hojjetan taasisi. (III.3.6)

Adeemsa jaarsummaa irratti yeroo baay’ee namoonni walitti bu’an dhimmicha irratti yaada isaanii haala miiraan guutameen ibsatu. Yeroo sana ejjennoo walitti bu’iinsicha irratti qaban ibsatu. Yeroo baay’ee walitti bu’iinsi kan uumamu faayidaa fi fedhiin yeroo hir’atudha. Kanarraa kan ka’es jaarsooliif wanti ulfaataan yaada qaamota walitti bu’anii kana keessaa kana adda baasanii beekuudha. Isa boodas namoota kana ejjennoo isaanii gamatti adeemsisuun irraa eegama. Fedhii, faayidaa fi wantota sodaachisoo irrattu xiyyeeffachuun ejjennoo warri walitti bu’an irratti mari’achuu hin barbaanne irraa bilisa ba’anii fedhii isaanii irratti akka xiyyeeffatan isaan gargaaruu danda’a. Kunis walii galtee yeroodhaan daangeffameen deggeramuu qaba. Walitti bu’iinsa haala itti fufiinsa qabuun tasgabbeessuuf karaan tokkichi faayidaawwanii fi fedhiwwan kun yeroo beekamanii fi ibsaman qofadha. Itti dabalees qaamonni walitti bu’an fedhiwwan isaanii yeroo tarreessan (yeroo baay’ee sodaa irraa kan ka’e ta’ullee) faayidaawwan isaanii dudduuba faayidaa hedduu akkasumas fedhiwwan isaanii dudduuba yaadota dabalataa hedduu walii galtee isaanii keessatti akka haamataman barbaaduun isaanii karaa al-kallattiin ibsatu. Kanatti fufuudhaan, mareewwanii fi ibsawwan faayidaa fi fedhii isaanii ilaalchisee jiru raawwachuu kan isaan dandeessisu fakkeenyonni fi gilgaalonni ni dhi’aatu.

Kaayyoo

Haala hunda fayyadamoo taasisuun ejjennoo, faayidaa fi fedhii adda baasuudhaan akkamitti namoota hunda gammachiisuun akka danda'amu argisiisuu

Yeroo kenname
Meeshaalee
gargaarsaa
Duraa fi duuba

daqiiqaa 10

Waraqaa irraa barsiisan kan galagalu, maarkeroota

Sadarkaa 1: Ijoo dhimmichaa akka itti aanutti hirmaattotatti himi.

“A” fi “B”n kallattiidhaan biyyoota ollaa ta’anillee, lafa bilisaa “B” weeraruu isaa irraa kan ka’e (sarara diimaa kaarticha irra jiru ilaali) biyyoonni lamaanuu waraana keessa seenan. “B”n gaaffii naaf deebisii dhiyeessu illee “AB” hin ta’u hin deebisu jedha. Hirmaattonni haala siyaasaa biyyoota lamaanii irratti wal-caalchisa gochuu waan danda’aniif hawaasawwan kana ibsuun hin barbaachisu, (“A”n Israa’elidha “B”n immoo Gibxidha) garuu kaarticha irratti jalqaba maqaalee adda addaan fakkeenyaaf “Biyya A” fi “Biyya B” jechuun yoo fayyadamte mariiwwan sanatti aanan gaaffiilee fedhii fi faayidaa biyyittii irratti kan xiyyeeffatan ta’u. Fedhiwwanii fi faayidaawwan kana adda baasuuf “gaaffiilee maree ijoo (grounding questions)”²² fayyadami. Gaaffiilee maree ijoo ilaalchisee fuula duratti sagantaan kutaa mataa isaa danda’e akka jiraatu hirmaattotaaf ibsi.

(Yaadannoo: Hirmaattonni “biyya ol-aantuu ta’uu barbaadu” yoo jedhan “Tole biyya baay’ee ol-aantuu ta’uu barbaadu” kun isaaniif maaliif barbaachisaa ta’e? jettee gaafachuu dandeessa. Fedhii ol-aanaan biyya hin jirree adda bahee erga beekamee booda akkana isaaniin jechuu ni dandeessa. “Seenaa kana irraa lafichi gammoojjii boba’aan keessa hin jirre yokaan qabeenyi uumamaa keessatti hin argamnee fi namoonni haalaan keessa jiraachuu hin dandeenyedha.” Hirmaattonni fedhii guddaa biyyoota sanaa jedhanii kan isaan dhi’eessan dhimmoota qabeenya uumamaa fi eenyummaa waliin wal qabatan akka ta’e tilmaamuu dandeessa.”

Sadarkaa 2: Hirmaattonni furmaata hunda fayyadamoo taasisu jedhanii filannoowwan isaan dhi’eessan waraqaa irratti tarreessii barreessi. Furmaatawwan hunda isaanii fayyadamoo taasisan isaan kanadha jedhanii erga tarreessanii booda biyyoonni sun Gibxii fi Israa’el ta’uu isaanii itti himi. Dhimma kana irratti furmaata hunda isaanii fayyadamoo taasisudha jedhamee kan kaa’ame naannoo waraana irraa bilisa ta’e hundeessuu yoo ta’u “B”n jechuunis Gibxi faayidaa ishee kan ta’e ol-aantummaa ishee kabachiisu yommuu dandeessu “A”n jechuun Israa’el immoo faayidaa nageenyaa ishee kabachiifatti.

²¹ Walii galteen kun walikatee Kaamp Daaviidii jedhamee beekama. Kunis adeemsa jaarsummaa keessatti haala addan baafachuuf fakkenya keenamee keessaa isa fooy aadha. Mariin walitti bu uinsi Israa eelii fi Misir qidduu ture kan bara 1978 A.L.A jaarsummaa ta anii walitti fidan preezidaantii Ameerikaa duraanii Jimii Kaartar/ Jimmy Carter turan.

²² Fuula 39 Kutaa III 3.4 Ibsa fi Gaaffii ka umsa mariif ta u fiixee Muka Jaarsummaa isa jaedhu ilaalaa.

Kaayyoo

Furmaata hunda fayyadamoo taasisu fayyadamuudhaan ejjennoo, faayidaa fi fedhii akkamitti adda baasuun akka danda'amu fi qaamota walitti bu'an hunda gammachiisuun akka danda'amu argisiisuu.

Yeroo kenname
Meeshaalee
gargaarsaa
Duraa fi duuba

Daqiiqaa 20

Waraqaa irraa barsiisan kan galagalu, maarkeroota

Sadarkaa 1: Seenaa burtukaanichaa hirmaattotaaf dhi'eessi.

Guyyoota keessaa gaaf tokko Abbaan ijoollee isaa lachuu kan Bileenii fi Abdii (Salphaamatti "A" fi "B" jechuu dandeenya) jedhamaniif burtukaana bareedaa tokko kennaaf. Ijoolleen lachuu "burtukaanichi kan kootii naaf kenni" jedhanii iyyuu eegalan. Iyyi isaaniis gara lolaatti jijjiirama. Abbaan isaanii lola sana akkamitti furuu akka danda'u xiinxaluu eegale. Yaadota adda addaatu dhufeef.

Sadarkaa 2: Hirmaattota sana lola sana akkamitti akka qabbaneessan yaada furmaataa akka kennan gaafadhu furmaanni lachuu isaanii fayyadamoo taasisu maali?

Yaada hirmaattotaa waraqaa irratti barreessi. Yaadonni isaan kennan isaan armaan gaditti tarreeffaman keessaa tokko ta'uu danda'u. "Walakkaa walakkaa akka hirmaataniif bakka lamatti qooduu"

"Burtukaanichi mucaa isa angafaaf mala."

"Nama dursee burtukaanichi kan kooti jedheef mala."

"Lamaan isaanii iyyuu isaan hin barbaachisu"

Sadarkaa 3: Yaadota furmaataa hirmaattonni kennan sana xiinxali.

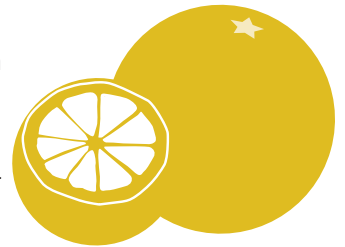
Furmaatawwan kun hunda kan miidhan moo tokko fayyadanii kaan kan miidhanidha? Tarii furmaata hunda fayyadu ta'uu danda'u. Hirmaattonni jalqabatti yaada furmaataa hunda fayyadamoo taasisu dhiheessuu dhabuu danda'u. Mee yaada furmaataa isa jalqabaa haa qorannu. "Walakkaa walakkaa akka hirmaataniif bakka lamatti qooduu" Kun tooftaa karaa adda ittiin walitti araarsan amaleeffatamaadha. Araarsuun (compromise) yaada furmaataa lachuu isaanii fayyadu jedhamee lakkaa'amu danda'a. Karaan kun karaa lachuu isaanii dhowwatudha sababni isaas lachuun isaanii walakkaa walakkaa argatanillee walakkaa walakkaa immoo dhabaniiru kanaaf inni tokko qooda isa guddaa yoo argate inni kaan immoo isa xiqqaa kan argatu waan ta'eef adda baasuun furmaata isa tokko fayyadee kaan immoo miidhudha.

"Burtukaanichi mucaa isa angafaaf mala." (Tokko fayyadee kaan kan miidhu)

"Nama dursee burtukaanichi kan kooti jedheef mala." (Tokko fayyadee kaan kan miidhu)

"Lamaan isaanii iyyuu isaan hin barbaachisu" (Lachuu isaanii kan miidhu)

Sadarkaa 4: Tapha qurxummii qabuu (III.2.1) yaadachiisuudhaan waa'ee faayidaa fi fedhii hirmaattota gaafadhu.

²³ Fakkeenji kun Fisher, R & Ury, W (1981) yeroo hedduu leenjii walfakkaataa irratti ni tuqama.

Hirmaattonni yaadota isaanii akka dhi'eessan taasisi yaada ka'umsaas kenniif “Bileenii fi Abdii fedha akkamii akka qaban yoo isaan gaafannehoo/ Lachuun isaanii burtukaanicha kan barbaadan sababa maaliif?” Yaadota furmaataa hirmaattonni kennan waraqaa irratti barreessi. Isa booda deebii isaa itti himi. Bileen burtukaanicha fudhattee qola isaan keekii hojjechuu yommuu feetu Abdiin immoo burtukaan-ichaan cuunfaa hojjechuu fedha. Dhimma kana irratti hirmaattonni yaada furmaataa hunda fayyadamoo taasisu akka dhi'eessan gaafadhu.

Sadarkaa 5: Barumsicha keessa deebi'uuf hiikawwan armaan gadii waraqicha irratti barreeffachuu dandeessa.

- 📌 **Ejjennoo:** Walitti bu'iinsi yeroo uumamu qaamonni walitti bu'an dhimma dhuunfaa kooti jedhan kan dhi'eessan yaadota wal faallessanidha.
- 📌 **Faayidaa:** Yeroo walitti bu'iinsaa qaamonni walitti bu'an kaka'umsaa fi waan isaan barbaadan isa dhugaa kan ejjennoo isaanii irraa maddu yoo ta'u
- 📌 **Fedhii:** Yeroo walitti bu'iinsaa qaamota walitti bu'aniif wantota barbaachisoodha wantonni kun dhimmoota dhala namaaf barbaachisoo ta'an kanneen akka nageenyaa, eenyummaa, hawaasaa ta'uu danda'u. Dhimmoonni kun qaamonni walitti bu'an falmiif kan hin dhi'eessine fedhiwwan bu'uuraa eeraman irratti kan xiyyeeffatan dhimmoota murteessoodha.

Hubachiisa

Tarii hirmaataan tokko “Bileen Abdii irratti ol-aantummaa qabaachuu feeti” yokaan “Abdiin akka Bileen burtukaanicha hin arganne waan fedhuuf qofa” jedhanii yaada yoo dhiheessan sadarkaa hariiroo ijoollee lachuu dhiheessuu dandeessa. “Dhimmichi kana taanaan yoos walii galtee dhabuun sun kan uumame sababa burtukaanichaaf miti hariiroo isaan qabaniif malee. Akka jaarsaatti dhimma kana jaarsummicha keessatti haammachiisuu qabda.” Itti dabalees moodeloota ergaa Shuulzi Voonti/ Schulz von Thun argisiisuu dandeessa.²⁴

Seenaa kana fooyyessuu yokaan seenaa biroo ija bunaa jedhuu dhiheessuu dandeessa. Seenaa kana keessatti furmaanni hunda isaanii fayyadamoo taasisu inni tokko ija bunaa sana yommuu barbaadu inni kaan immoo qola isaa irraa shayii hojjechuuf qolicha barbaada. (Seenaa kun tarii ltoophiyaa keessatti fakkeenya gaarii ta'uu danda'a.) Fakkeenya kana erga dhiheessitee booda hirmaattonni shaakalawwan ejjennoo, faayidaa fi fedhii hordofaniin sirreeffamuu qaba.

²⁴ Kulaa III.6.1 Walitti dhufeenya fi Shuulzi Voonii Zuun/ Schulz von Thun ergaa moodeela gam-afure isa jedhu fuula 59 irraa ilaalaa.

III.3.3

Hojji: Fakkeenya muka maangoo keessatti moodela qullubbii fayyadamuudhaan ejjennoo, faayidaa fi fedhii ibsuu

Kaayyoo

Hirmaattonni moodela qullubbii fayyadamuudhaan ejjennoo, faayidaawwanii fi fedhiwwan qaamota walitti bu'anii adda baasuu fi qorachuu danda'u.

Yeroo kenname

Meeshaalee gargaarsaa

Duraa fi duuba

Daqiiqaa 60

Waraqaa irraa barsiisan kan galagalu, maarkeroota

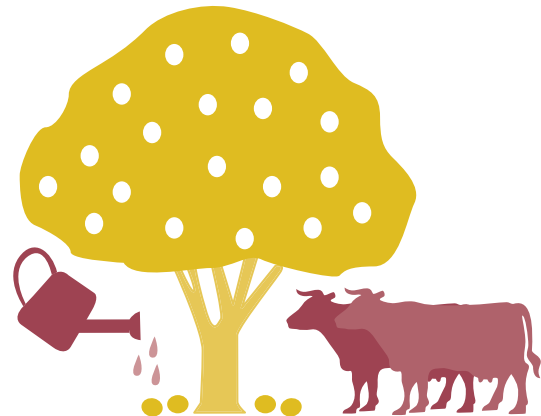
Sadarkaa 1: Muka maangoo irraa kan ka'e walitti bu'iinsa namoota lama gidduutti uumame fakkeenyaan dhiheessi. (Fakkii akka fakkii armaan gadii kana fayyadami) Seenicha akkana jettee dubbachuu dandeessa. "Sababa muka maangoon walitti bu'iinsa namoota lama gidduutti uumamen isinitti hima. Namoonni kun hiriyyoota koo natti dhihaatanidha. Dhimmi isaanii dhimma kooti. Dhimma isaanii furuu akka danda'u akka isin na gargaartanin barbaada.

Hiriyyaan koo tokko Musee jedhama. Horsiisee bulaadha. Hiriyyaan koo inni biraan immoo Addaam jedhama. Inni immoo qonnaan bulaa muka maangooti. Rakkoo daangaa naannoo sana irratti ka'een baqachuuf kan dirqame Museen muka maangoo walitti bu'iinsa kanaaf isaan saaxile kan dhaabe isa ture. Bakka itti baqatee turee gara manaatti yeroo deebi'u qonnaan bulichi oomisha muka maangoo irraa argame sassaabee itti fayyadamuu isaa arguutti hin gammadne. Maangoo waggoota 8 dura qonnaan bulichaan dhaabamee ture kana qonnaan bulichi bishaan obaasaa fi kunuunsaa tureera. Lamaan isaanii iyyuu muka maangoo sana akka qabeenya dhuunfaa isaanitti ilaalu. Qonnaan bulichi oomisha maangoo irraa argatu sana sassaabbachuu yoo itti fufe horsiisee bulichi mukicha akka muri itti himnaan walitti bu'iinsi isaanii dabale. Qonnaan bulichis oomisha maangoo sanaa akka hin sassaabbanne yoo dhorke gara lolaatti akka naanna'u dubbata. Itti dabalees horsiisee bulichi bakkicha irraa yeroo dheeraaf fagaatee turuu irraa kan ka'e muka maangoo sana ilaallatee gaaffii abbaa qabeenyummaa kaasuu irraa hin eegamu jedhee falma."

Hubachiisa

Yeroo seenicha itti himtu:

- Ibsa qaamaa barbaachisaa fayyadami.
- Mallattoo fuulaa fayyadami.
- Yaa'iinsa sagalee miira namaa harkisu fayyadami (Garuu sagalee iyyu hin ta'iin).
- Seenicha akka mataa keetti taasisuun "ani" jechuudhaan dhiheessi.
- Himoota ifaa fi gabaaboo fayyadami.
- Haasaa kee keessatti ofitti amanamummaan haa mul'atu.
- Gaaleewwan ijoo ergaa ati dabarsituuf ta'an fayyadami.

25 Gamtaa waliitti bu insaa altokko tokko (Conflict Layer Modell) jedhamee isa waamamuu moodeela bifa shunkurtii Leonhard, M (2001) fuula 66 irraa ilaalaa.

Sadarkaa 2: Armaan gaditti akkuma kaa'ame haala ejjennoo, faayidaa fi fedhii argisiisuun moodelii jaarsummaa sana waraqaa galagalu irratti barreessuun akkamitti fayyadamuun akka danda'amu ibsi.

Sadarkaa 3: Hirmaattonni ejjennoo, faayidaa fi fedhii Murteessaa fi Calchisaa haa tarreessan.

Ejjennoowwan isaanii:

Murteessaa: "Mukti maangoo kun kan kooti. Anatu obaase kunuunes. Museen waggoota 8 booda dhufee naaf mala jechuu hin qabu."

Calchisaa : "Mukti maangoo kan kooti. Kan dhaabe anadha lafa akaakayyoota koo irratti guddate. Addaam muka koo fi lafa koo gad naaf haa dhiisu."

Faayidaawwan isaanii:

Murteessaa: Mukicha galii argachuuf itti fayyadama

Calchisaa : Mukichi kan guddate lafa dhaalaa irratti waan ta'eef abbaan lafichaa isa akka ta'e akka isaaf beekamu fedha.

Fedhiwwan isaanii:

Murteessaa: Jireenyi isaa galii muka maangoo kana irraa argamu irratti hundaa'ee jira. Sanaan ala jiraachuu hin danda'u.

Calchisaa : jireenyi isaa loon horsiisuu irratti kan hundaa'e waan ta'eef laficha margaaf itti fayyadama.

Sodaawwan isaanii

Murteessaa: Calchisaan akka ani mukicha maangoo sanatti hin fayyadame na dhorka jedhee sodaata.

Calchisaa : lafichaa fi marga sana nan dhaba jedhee sodaata.

Sadarkaa 4: Barumsa waraqaa barumsaa sana irratti kenname keessa deebihoodhaan kutaa barnootaa sana xumuri.

👉 Hirmaattonni fakkeeniyichaa fi moodelicha hubachuu isaanii gaafadhu.

👉 Duubdeebii fi yaada akka itti kennan gaafadhu,

👉 Yaada isaan kennan ajaa'ibsiifachuudhaan hojiiwwan kee gudunfi.

👉 Fedhiwwanii fi faayidaalee lachuu isaanii kan eegsisu yaadni furmaataa maal akka ta'e gaafachuudhaan filannoowwan furmaataa adda addaa fudhadhu.

III.3.4

Gaaffiilee walii galtee ijoo (Grounding Questions) muka jaarsummaa fayyadamuu

Kutaa barumsaa kanatti hirmaattonni yeroo walitti bu'iinsi uumamu namoonni walitti bu'iinsicha akkamitti akka keessummeessan baratu. Ejjennoo muka jaarsummaa sana akka fakkeenyaatti fayyadamuudhaan jaarsoliin qaamota walitti bu'an sana akkamitti ejjennoo isaanii irraa gad buusuu akka danda'an kunis ejjennoo isaanii irraa gara faayisaa isaaniittii fi fedhii isaaniitti kan isaan ceesisu gaaffiilee walii galtee ijoo waliin wal baru.

Hojii: Gaaffiilee walii galtee ijoo akkamittii fi maaliif itti fayyadamna?

Kaayyoo

Hirmaattonni gaaffiilee walii galtee ijoo fayyadamuudhaan qaamota walitti bu'an ejjennoo isaanii irraa faayidaa fi fedhii isaaniitti ceesisuun akkamitti akka danda'amu baratu.

Yeroo kenname Meeshaalee gargaarsaa Duraa fi duuba

Daqiiqaa 30

Waraqaa barumsaa gala galu; maarkeroota

Sadarkaa 1: Fakkii iddoo dhaabannoo ol-aanaa muka irra jiru kaasiitii haalota fakkicha irra jiran ibsi. Yeroo baay'ee yeroo walitti bu'iinsi hin uumamnetti namoonni lafa waloo isaanii irratti wal argu. Hariiroo gaarii waan qabaniif waa'ee sodaa, fedhii fi hawwii isaanii haasa'u. Garuu walitti bu'iinsi yeroo uumamu yokaan hammaataa deemu hariiroo gaariin isaanii kun ni hir'ata. Yeroo kun ta'u namoonni iddoo dhaabbii ol-aanaa isaaniitti xafxafoon waan ol ba'an fakkaatu. Bakka sanatti yeroo ba'an immoo gaaffii naaf malaa isaanii yokaan himannaa isaanii dhiheessuun ejjennoo isaanii calaqqisiisu. "Maangoon kun kan kooti nan barbaada" yokaan "Ati hattuudha" waliin jedhu.

Walii galtee dhabuun sun cimaa yommuu dhufu qaamonni walitti bu'an sun haala kamiinuu ejjennoo isaanii kan hin jijjiirree fi mariif kan hin dhiheessine fakkaatu. Lafa waloo isaanii kan isaan jedhan sun amma hin argamu ittumaayyuu tokko isa tokko waliin waan walitti hin dhi'anneef wal irraa fagaataniiru. Kanaa booda faayidaa fi fedhii mataa isaanii beeksisuu hin danda'an. Mee qalbii keessan keessatti yaadaa inni tokko muka kana irraa inni kaan immoo muka sana irraa iyyu. Kanarras darbee xafxafoo ittiin gara iddoo ol-ka'aa isaaniitti bahan sana buusaniiru. Namoonni kun tasuma lammaffaa waan wal arguu dandahan hin fakkaatan. Namoonni kun kaka'umsa mataa isaaniin xafxafoo isaanii irraa bu'uu waan hin dandeenyeef jaarsoliin araaraa lafa kan waloo isaaniif ta'etti gad isaan buusuuf yaalu. Kanarraa kan ka'e yeroo baay'ee jaarsoliin yeroo walitti bu'iinsaa guddaa kanatti giddu seentota (intervene) jedhamu. Kun akka mukicha irraa bu'uu salphachuu baatus garuu waan hin danda'amne miti.

"Ni barbaanna..." Ejjennoo

Faayidaalee
Fedhiwwan
Sodaawwan
Miirawwan

Lafa waloo

"Sirra jira..."

Sadarkaa 2: Gaaffiilee walii galtee ijoo beeksisuu.²⁶

Jaarsoliin qaamota walitti bu'an iddoo ol-ka'aa isaan jiran irraa buusanii lafa waloo isaanii irra akka taa'an taasisuuf gaaffiilee adda ta'an fayyadamu. Gaaffiileen kun gaaffiilee walii galtee ijoo jedhamu. Gaaffiileen walii galtee ijoo kun qaama saaxilamtootaa ilaalcha isaanii (perspective) jijjiiranii gara faayidaawwanii fi fedhiwwan isaaniitti deebisuuf lafa waloo isaanii irratti ammas deebi'anii hariiroo isaanii akka haaressan isaan gargaara.

Gaaffiilee walii galtee ijoo

- Siif wanti baay'ee barbaachisaa ta'e maali?
- (Kun yoo ta'e) wanti fooyya'aa maaltu si mudata?
- Kun siif gaarii/hamaa kan ta'e maaliif?

Amaloota gaaffiilee walii galtee ijoo

- Gaaffiileen walii galtee ijoo dhiibbaa uumuu danda'u.
- Jaarsoliin qaamota walitti bu'an keessaa tokko yommuu gaafatan inni tokko yeroo itti gaafficha xiinxalu qabaata.
- Gaaffiileen walii galtee ijoo qaamni tokko yaada isa kaanii ifatti hubachuu dandeessisa.
- Qaamolee lachuu gidduutti wantonni kan waloo ta'an jiraachuu danda'u. Wantonni kun fuula duraaf furmaata fiduuf akka ka'umsaatti gargaaruu danda'u.
- Qaamonni walitti bu'an adeemsicha keessatti daran ifa ta'u.
- Furmaatawwan itti aananiif kan fayyadan akka lafa waloo kan ta'u waliigalteewwan argamuu danda'u.
- Gaaffiileen walii galtee ijoo fedhiwwan dhokattoo qaama lachuu hubachuuf gargaaru.
- Filannoowwan furmaata gaarii fidan irratti xiyyeeffachuu dandeessisu.
- Jaarsi yeroo jaarsumaa gaaffiilee ijoo fayyadamuudhaan dubbii qaamota lachuu gidduu yoo seene illee namoonni walitti bu'an sun itti hin gaddan.

²⁶ Gaaffii mariif ta'an jechii jedhuu kan inni jalqaba faayidaa irra oolee Imiidiiyoo Baliniitti/ Inmedio Berlin wayita ta'u, ka umsa walitti bu'insaa dhimmoota ta'an, ejjannoowwan dhokataa faayidaawwan fi hawwii dhokataa baruuf kan nama gargaaraniidha.

III.3.5

Gaaffiilee walii galtee ijoo fayyadamuudhaan ejjennoo irraa gara faayidaa fi fedhiitti akka cehan gargaara

Gaaffiilee walii galtee ijoo qofa dubbisuudhaan jaarsummaaf itti fayyadamuu fi gara hojiitti hiikuun salphaa fakkaachuu dandaha. Ittumaayyuu baay'ee wal xaxoo ta'uu isaanii irraa kan ka'e gaaffiilee kana qopheessanii kaa'uuf ogeessa jaarsummaa leenjii fudhate barbaachisa. Kanaaf gilgaalawwan armaan gadii kana hirmaattota waliin hojjedhu.

Kaayyoo

Hubannoo hirmaattonni waa'ee gaaffiilee walii galtee ijoof qaban ni dabala. Shaakala isaaniniis hojjechuu danda'u.

Yeroo kenname

Daqiiqaa 30 /madaallii dabalatee/

Meeshaalee gargaarsaa fi namoota barbaachisoo

leenjisaa lama, leenji'aa lama, teessuma sadii, meeshaa akka riimoot kontirooliitti tajaajilu, gabateewwan waraqaan itti maxxanfamu lama, moodela qullubbii fi waraqaa muka iddoo ol ka'aan jaarsummaa irra jiru, waraqaa barumsaa kan galagalu, maarkeroota

Duraa fi duuba

Sadarkaa 1: Hirmaattonni geengoo uumanii akka taa'an taasisi. Gabatee waraqaan itti maxxanfamu lamaan irratti yokiis keenyan kutichaa irratti moodeloota qullubbii fi muka jaarsummaa sana maxxansi. Tooftaa hojii fiilmii fayyadamuun leenjifamtoota²⁷ hirmaachisuudhaan adeemsa jaarsummichaa bifa taphaan akka itti aanutti akka taphatan taasisi. Leenjifamtoota keessaa inni tokko jaarsa ta'a. Inni kaan immoo daarektara yokiis qindeessaa fiilmii kan do'attootaaf /hirmaattota isaan kaaniif/ adeemsi jaarsummichaa akkamitti akka tahu argisiisu ta'a. Adeemsi jaarsummichaa yeroo fiilmichi waraabamu qindeessichi /daarektarichi/ jijjiirama amalaa qaamota walitti bu'an irratti mul'atuu fi teeknika (tooftaa) jaarsichi fayyadamu hirmaattotatti ifa taasissee argisiisa. Daarektarichi hirmaattonni sun rimoot koontiroolii sana fayyadamuudhaan fiilmicha dhaabani gidduu seenuudhaan adeemsa jaarsummichaa irratti akka mari'atan afeera.

Taphichaaf fakkeenya muka maangoo yokaan fakkeenya hirmaattonni kanaan dura shaakalan biraa fayyadami. Yeroo walii galtee dhabuun sun jabaachaa dhufe akkasumas yeroo itti qaamonni walitti bu'an mukicha irraa iddoo ol ka'aa jaarsummaa isaanii irratti yommuu ol ba'an argama jiruun eegali. Warri walitti bu'an sunis yeroo jaarsi dhufu yeroo ejjennoo isaanii calaqqisiisan jechuudha.

Sadarkaa 2: Akka daarekreraatti bakka teessumawwan sanaa boca cinaacha sadiin kaa'i. Isa booda hirmaattota keessaa isa tokko akka jaarsaatti hirmaattota biroo lama akka warra walitti bu'aniitti ta'uun akka taphataniif gara teessumichaatti isaan afeeri. Hundi isaanii teessuma isaanii qabatu. Waa'ee dhimmichaa ibsa gabaabaa kennitee jaarsichi qaamota walitti bu'an lamaan iddoo ol-ka'aa muka irra jiran irraa gaaffiilee walii galtee ijoo fayyadamuudhaan laaf waloo isaanitti akka gad isaan buusu hirmaattonni taphichaan akka hoogganaman itti ibsiif.

Sadarkaa 3: Jaarsichi qaamonni walitti bu'an waa'ee walitti bu'iinsa isaanii akka mari'atan gaafata. Isaanis ejjennoo isaanii ni ibsu. Gaaffiilee walii galtee ijoo fayyadamuudhaan jaarsichi faayidaa fi fedhii qaamota kanaa baruu yaala.

Sadarkaa 4: Daqiiqaa muraasa booda daarekterichi gidduu seenee argamicha dhaabsisa. Daaw'attoota isaa qaamonni walitti bu'an jijjiirraa amalaa akkamii akka fidan keessumaa jaarsichi jijjiirraa amalaa akka fidan taasisuun akkamitti akka isaaf milkaa'e wanti hubatan yoo jiraate gaafadhaa.

²⁷ Gilqaallii kun tapha buttaa qa ee kan qabuu waiyta ta u, kan inni jalqaba qinda ee nama Maike van Ueuem (2012) jedhunidha.

Sadarkaa 5: Hirmaattonni waa'ee gaaffiilee walii galtee ijoo waan hubatan erga eeranii booda daarekterichi yaadrimee (concept) gaaffiilee waliigaltee ijoo gad fageenyaan beeksisee baay'inaan hojii irratti warra itti fayyadamaa jiran waraqaa irratti galagalchuudhaan gabaticha irratti maxxansa.

Sadarkaa 6: Daarekterichi hirmaattonni mataan isaanii karaa jaarsichaa namoonni walitti bu'an gaaffiilee waliigaltee ijoo akka gaafatan afeera. Kun daqiiqaa muraasa keessatti deddeebi'amee hojjechuu danda'a.

Sadarkaa 7: Hirmaattonni wanta taphicha irratti dhi'aate irratti erga mari'atanii booda walitti bu'iinsichaaf furmaata barbaadu.

Sadarkaa 8: Daarekterichi barumsa hirmaattonni taphicha irraa baratan yaadannoo isaa irratti qabata.

Hubachiisni

Kee karaa barumsaa hirmaachisaa ta'e kan hirmaattota 10 hanga 15 qaban gareewwan adda addaa uumuudhaan hojjetamuu danda'a.

Fuula itti aanu irratti taphni qooda walirraa fudhachuu tarreeffamee jira. Gaaffiileen walii galtee ijoo jala muramaniiru.

Murteessaa: Mukichi maangoo kan kooti. Kunuunsan ture yeroo dheeraas itti fayyadameera.

Caalchisaa: Lakki kan kooti. Anatu dhaabe kanaaf qabeenya kooti.

Murteessaa: Miti mukichi maangoo kan kooti kanaan dura akkuman dubbadhe bishaan obaasee kan kunuunse anadha.

Jaarsichi Murteessaaniin: Siif muka maangoo kana fayyadamuun baay ee barbaachisaa kan ta e sababa maaliif?

Murteessaa: Anaaf sababa inni barbaachisaa ta e maangoowwan sana fayyadamee jireenya koo waanan hoogganuuf.

Jaarsichi Murteessaaniin: Kana booda muka maangoo kana fayyadamuudhaa yoo baatte waan hamaa maaltu si qunnamuu danda a?

Murteessaa: Hundee jireenya koo fi maatii koo waan ta eef fuula duratti jireenya keenya qeqgeeffachuuf ni rakkanna.

Jaarsichi Murteessaadhaan: Sirriitti si dhaggeeffadheera yoon ta e mukti maangoo kun siif akka malu dubbatteetta. Muka maangoo kanatti akka fayyadamtu baay ee barbaachisaa kan taasise maali?

Caalchisaa: Kun ifaadha kan dhaabe ana waan ta eef anaaf mala.

Jaarsichi Caalchisaadhaan: Tole ati waan dhaabdeef akka inni siif malu naaf qaleera. Anatu dhaabe jettee akka dubbattu kan si taasise sababni baay ee barbaachisaan maali?

Caalchisaa: Ani abbaa muka maangoo kanaati. Kanan dhaabe itti fayyadamuuf.

Jaarsichi Caalchisaadhaan: Muka maangoo kanatti fayyadamuudhaa yoo baatte waan hamaa maaltu si qunnama?

Caalchisaa: Muka maangoo kana ergan dhaabee booda dirqama lafa koo irraa akkan ka uu fi naannoo kana akkan qad dhiisu taasifameera. Amma garuu maatii koo waliin deebi eera. Kan nuuf hafe kana qofadha. Mirqi koohoo?

Jaarsichi Caalchisaadhaan: Muka maangoo kana yoo fayyadamte wanti fooyya aan si mudatu maali?

Caalchisaan: Mirqa koon ittiin kabajadha.

(Hubadhaa: Caalchisaan ejjennoo isaa jijjiiraa jira. Jaarsichi irra deddeebi ee qaaffiilee walii qaltee ijoo adda addaa fayyadamuudhaan jechoota isaanii wal jijjiiruudhaan fayyadama.)

Jaarsichi Caalchisaadhaan: Mirqa abbummaa kee yoo dhabde sodaan kee maali?

Caalchisaa: Qabeenya horanne hunda dhiisnee akka deemnu haalonni nu dirqisiisanii turan muka maangoo sana dhabeen keenya waan nu argisiisu qaba. Bor immoo quutummaa qabeenya keenyaa fi lafa keenya dhabna. Tarii sana booda immoo ammas ni ari alamna ta a.

Jaarsichi Caalchisaadhaan: Akka dubbatte sodaan kee lafichaa fi qabeenya kee irraa akka hin buqqaanedha. Kun siif maal jechuudha?

Caalchisaa: Kana jechuun waan hedduudha mana kan hin qabne taana. Waan nu hirkisu hin argannu. Ni salphanna ana qofa utuu hin taane maatii koo fi quutummaa sanyii koon arrabsiisa.

Jaarsichi Caalchisaadhaan: Galatoomi sirriitti si hubadheera yoon ta e kan ati sodaatte sanyiin kee akka hin arrabsamnedha. Amma immoo Murteessaaniin qaafadha.

Jaarsichi Murteessaan: Muka maangoo kanarraa akkamitti fayyadamta?

Muka maangoo sana fayyadamuudhaa yoo baatte sodaan kee maali?

Murteessaa: Yeroo dheeraaf muka maangoo kanarraa fayyadameera.

Muka kanatti fayyadamuudhaa yoon baadhe galii hin argadhu. Mirqa abbummaan muka maangoo kanarraa qabun dhaba.

Jaarsichi Murteessaan: Mirqa abbummaa jechuun siif maal jechuudha? Yoo dhabdehoo?

Murteessaa: Jireenya keenyaaf galii argachuuf filannoon tokkichi qabnu muka maangoo kanadha. Inni yeroo dheeraaf naannoo kana waan hin turreef nuti maangoo kana ni barbaanna. Utuu ani hin obsaasne hin kunuunsines ta ee silaa maal ta a ture? Akkanatti guddachu hin danda u ture. Yeroo kana hundumaatti maangicha obaasuu koo fi kunuunsuu koof sin galateeffadhallee hin jenne.

Caalchisaa: Sirriidha! Garuu utuu hin dhaabiin mukti maangoo hin jiru.

Jaarsichi /yaada lachuu isaanii qudunfa/: Galatoomaa. Murteessaa akkan si hubadheetti yoo ta e lafaa fi qabeenya koon dhaba soda a jedhu qabda. Kana yoon dhabe immoo maaliinan jiraadha kan jedhudha sodaan kee.

Jaarsichi /qara Caalchisaatti naanna ee/: Caalchisaa mukichi maangoo sun mallattoo atii fi maatiin kee as jiraachuu fi qabeenya keessanii akka ta e yeroo dubbattu dhaga eera. Akkasumas Murteessaa atis jireenya koo kan hundaa e muka kanaan walqabateeti yeroo jettu dhaga eera maatii kee nyaachisuuf mukicha maangoo barbaadda. Siif qaaffii tokkon qaba. Murteessaan yeroo kana hundumaa bishaan obaasuu isaaf maaltu sitti dhaga ama?

Caalchisaa: Eyyee maangichi akka quddatuuf gumaacha guddaa taasiseera.

Murteessaa: Anis mukicha maangootti fayyadamuun barbaada. Yoo addaan hiranne natti tola. Muka kana waan dhaabdeef anis sin galateeffadha.

Caalchisaa: Hooma miti. Mukicha bishaan waan obaasteef baay een si galateeffadha. Anis waanan muka maangoo kanaaf godhe amma waan naaf fudhatte natti fakkaata. Mirqa abbummaa koo fudhattee naaf mirkaneessiteetta. Kanaaf sababoota kee irra deebi ee qo achuun qaba. Waan ani muka kanaaf godhe akka ati naaf beektun fedha.

Kaayyoo

Hirmaattonni gaaffilee walii galtee ijoo qopheessanii dhiheessuu irratti dandeettii qaban guddisuuf akkasumas akkasumas barbaachisummaa gaaffilee sanaa gad fageenyaan akka hubatan taasisuu.

Yeroo kenname
Meeshaalee
gargaarsaa
Duraa fi duuba

Daqiiqaa 30

Kaardiwwan hallu qabeeyyii boca adda addaa qaban, maarkeroota

Sadarkaa 1: Kaardota sanatti fayyadamuudhaan lafa irratti fakkii “xafxafoo” kaasuudhaan /fakkicha ilaali/ fiixee xafxafichaa gamtokkoo irra “iddoo olka’aa jaarsummaa” fiixee isa kaan irratti immoo “lafa waloo” kan bakka bu’u fakkii yokaan kaarsii itti godhi.

Sadarkaa 2: Daqiiqaa 5f hirmaattonni “gara iddoo ol-ka’aa jaarsummaa” akka dhufan afeeri. Kana jechuunis namoonni walitti bu’an yeroo itti walitti bu’iinsi isaanii cimetti kan beekan yokaan seenaa ofii qooddatan hubadhaa. Namoonni kun fiixee mukichaatti ba’anii haala itti awwaaltan yaadadhaa.

Sadarkaa 3: Seenicha akka hiran hirmaattota gaafadhu. Nama seenicha dhi’eessuuf heyyamamaa ta’e lafa kutichaa irra kan jiru fakkii xafxafoo dhuma irra ta’uudhaan iddoo jaarsummichaa ol-aanaa irra dhaabachuudhaan ejjennoo qaamota walitti bu’anii dhi’eessa.

Sadarkaa 4: Hirmaattonni biroon nama seenaa kana dubbatuuf akka jaarsaa ta’uudhaan gaaffilee walii galtee ijoo fayyadamuudhaan akka gaafatan taasisi.

Sadarkaa 5: Gaaffii namni seenaa sana nutti himu gaafatamaa jiru gara fedhii isaa isa dhugaa (gara lafaa) kan geessu yoo ta’e xafxaficha irraa sadarkaa tokko gad bu’a. Garuu gaaffiileen sun gara ejjennoo isaa (gara iddoo ol ka’aa jaarsummaa) kan geessan yoo ta’e sadarkaa tokko ammas ol deebi’a. Gaaffiilee walii galtee ijoo sana hamma lafa ga’anitti itti fufuu.

Sadarkaa 6: Shaakala gocha kana irraa argatan gaafattee waan isaan hojjetan madaaluudhaan deebiiwwan isaanii waraqicha irratti barreessi.

Sadarkaa 7: Gaaffiilee walii galtee ijoo waraqicha irratti tarreeffaman ammas keessa deebi’uudhaan gaaffiileen kun amala akkamii akka qaban hirmaattonni akka irra deddeebi’an taasisi. Amaloota kana irraas iftoomina isaanii, miira kan tuqan ta’uu isaanii fi kan kana fakkaatanidha. Kanaan dura yeroo walitti bu’iinsi uumame gaaffiilee akkanaa fayyadamanii yoo ta’e muuxannoo isaanii akka qoodan gaafadhu.

Ejjennoo

Lafa waloo

²⁸ Gilaqaalli shakkallii kun obbo Atikilii Daani’eel kan dhiyaateedha.

III.3.7 Fakkeenya Akaayii²⁹

Fakkeenya akaayii (sochii sagalee hin qabne) haala ittiin adeemsa jaarsummichaa hubannudha. Kunis karaa ittiin garaagarummaa ejjennoo fi faayidaa gidduu jiru barrudha. Yeroo baay'ee haasaa /ejjennoo/ hamaa dudduuba faayidaawwanii fi sodaawwan dhokatoon adda addaa jiraachuu isaanii argisiisa.

Haalli ejjennoo hamaa qaamota walitti bu'anii argisiisu harka wal qabatedha. Abbootii lolaa fakkeessa. Garuu harko wal qabate sun yeroo diriiru ijaawwan akaakii lakkoofsa adda addaa qabantu keessaa argamu. Fakkeenyi kunis kan argisiisu ejjennoo dhokataa "keessa" fedhiwwan, miirawwanii fi sodaawwan adda addaa akka argamanidha.

Adeemsa jaarsummaa keessatti qaamonni walitti bu'an jalqabatti fedhii isaanii ifa taasisu. Jaarsichis gaaffilee filannoo fayyadamuudhaan isaan hubachuu danda'a. Itti fufuudhaanis qaamonni kun yaada isaanii sassaabbatanii dhimmicha irratti mari'atu. Sadarkaa sadaffaa irratti qaamonni kun (isa duraan dhokatee ture) fedhiwwan isaanii ibsu. Jaarsichi lamaan isaanii gidduutti wal hubannaan akka uumamuuf isaan gargaaraa qaamni lachuu inni tokko fedha qaama isa kaanii hubachuuf yoo xiqqaatee xiqqaate gorsuuf yaala. Dhuma irrattis hubannoo waliin uuman irraa kan ka'e furmaata barbaaduuf fedhiwwan isaanii tokko tokko akkasumas fedhiwwan qaama biraa sanaa tokko tokko gudunfuu (cuunfuu) jalqabu.

Fakkii 1

Gareen "A" fi "B" fuula walii dura taa'aniiru. Fuulli isaanii kan gudunfamee fi barruwwan harka isaanii wal qabatanii jiran ol kaasanii argisiisu.

Kun maal jechuudha?
Namoota kana gidduutti walitti bu'iinsa miti jechuudha. Yeroo wal argan ejjennoo isaanii cimaa fi arraba ibsatu. Harki isaanii wal qabate ejjennoo isaan qaban argisiisa. Ejjennoo qaama isa biraa ilaaluu haa turuu miira, sodaa fi abdii mataa isaanii illee ilaaluu dadhabaniiru.

²⁹ Wüstehube, L (2009)

Fakkoo 2 fi 3

Jaarsichi qaamota walitti bu'an sana haasofsiisa. Harka isaanii walqabate sana yeroo banan akaayii (ija akaayii) argu. Jaarsummaan sadarkaa kanarra jiru qofa qofaatti taasifamuu danda'a.

Kun maal jechuudha?

Jaarsichi gaaffilee walii galtee ijoo yokaan dandeettiinwan walii galtee isaan kaan fayyadamuudhaan ifa akka ta'aniif (barruu karka isaanii akka banan) gidduu seena.

Jaarsichis ejjennoo isaanii fi waan isaan gaafatan caalaa faayidaawwan, fedhiwwanii fi sodaawwan (ija akaayii) irratti akka xiyyeeffatan isaan gargaara. Amma tokkoo tokkoon qaama walitti bu'ee faayidaa kan mataa isaa ta'e arguuf carraa argata. Kunis qaama isa kaan hubachuuf sadarkaa jalqabaati. Mataa ofiif ifa taasisuu (self-clarification) sadarkaa isa lammaffaaf haal-duree mijeessa. Kunis ilaalcha jijjiiruudha.

Fakkii 4 fi 5

Namoonni sadanuu teessuma cinaacha sadiin taa'aniiru. Yeroo kana jaarsichi qaamota lachuu gidduutti argama. Amma namoonni lachuu wal argu. Amma fuulli isaanii ifeera ijaa fi ijattis wal argu. Darbees amalaaf seequ. Barruuwwan isaanii ija akaayii qabatanii inni tokko kaanitti argisiisee waa'ee akaayii qabatanii ibsu. Fakkii 5 irratti immoo akaayii hamma ta'e waliif laatu.

Kun maal jechuudha?

Namoonni kun amma waa'ee faayidaa, miira, fedhii fi sodaa isaanii isa dhokataa (ijawwan akaayii adda addaa) haasa'uuf heyyamamoodha. Itti dabalaanis qaama isa biraa xiyyeeffannoodhaan dhaggeeffachuuf, hubachuuf akkasumas simachuuf qophaa'aniiru. Jijjiirraan ilaalchaa amma dhufuu danda'a.

Fakkii 6

Namoonni lachuu wal haammatu.

Kun maal jechuudha?

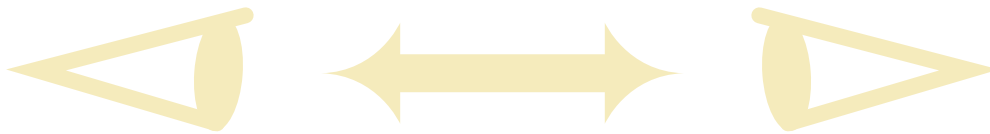
Qaamonni kun erga walii galanii fi ilaalcha isaanii jijjiiranii booda kan isaan fayyadu /lachuu isaanii fayyadamoo kan taasisu/ furmaata argachuuf qophaa'aniiru. Garuu wanti hubachuu qabnu waliif galuu jechuun yaada walii fudhachuu jechuu miti. Walii galuu jechuun yaada namicha biraa sana kabajuu jechuudha. Gama biraan dubbachuuf "amala" hamaafis sababoonni dhibbi jiraachuu danda'u. Dhuma

adeemsa jaarsummichaa irratti qaamonni kun furmaatawwan itti fufiinsa qaban irratti walii galuudhaan hariiroo isaanii fooyyessu yokaan haaressi. Walitti bu'iinsichi balleeffameera.

Hamma ammaatti akkuma ilaalle ejjennoo, faayidaa fi fedhiiqaamota walitti bu'anii hubachuun baay'ee barbaachisaadha. Kanas dhiibbaa keessoo walitti bu'iinsaaf isaan saaxile ittiin hubachuu dandeenya. Kanaaf kana beekanii deebisanii mataa isaaniitti argisiisuu fi furmaatawwan addaa rakkoolee isaaniif ta'an akka argataniif gargaaruun baay'ee barbaachisaadha. Garuu jaarsoliin dhimma jara walitti bu'anii barbaadanii argatanii akkasumas qaamonni walitti bu'an miira isaanii calaqqisiisuu qofti ga'aa miti. Jaarsoliin qaamonni kun wal deggersaa fi miira wal deggeruuf qophaa'aa ta'een waliin ta'anii rakkinoota isaanii irratti akka hojjetanii fi ilaalcha isaanii akka jijjiiran adeemsicha qindeessuun irraa eegama. Kutaa itti aanu keessatti tooftaa ittiin kana hojjetan ilaalla.

“Yoo waligalaan alaa galaan.” (Mammaaksa Oromoo)

Kaayyoo

Dhuma leenjichaa irratti jijjiirama ilaalchaa qaamota walitti bu'an gidduutti mul'atu qindeessuuf beekumsa isaan barbaachisu argatu.

Yeroo kenname Daqiiqaa 170

Beekumsa ka'umsaa

III.3 3 Ejjennoo, faayidaa fi fedhii

Meeshaalee gargaarsaa

Gabatee waraqaan itti maxxanfamu, waraqaa irraa barsiisan kan galagalu, kaardiiwwan hallu qabeeyyii

Duraa fi duuba

Sadarkaa 1: Gochii hojii isa namaa fi hantuuta jedhamu dhiheessuu (III.4.2).

Sadarkaa 2: Balballoomina ilaalcha walitti bu'iinsaa beeksisuu (III.7).

Sadarkaa 3: Barbaachisummaa gilgaalichaa muuxannoo jireenyaa namoota isaan kaanii wajjin walitti firoomsii ibsi.

Sadarkaa 4: Misooma qonnaa (III.7) fakkeenya walitti bu'iinsaa fayyadamuudhaan shaakalawwan hojiin mul'atan dhiheessuu.

Shaakala ilaalcha walitti bu'iinsaaf qabnu jedhu keessatti /III 1.2/ akkuma ilaalle namoonni walitti bu'iinsa sababoota adda addaaf bifa garaagaraan hubatu. Adeemsa jaarsummaa keessatti qaamonni walitti bu'an inni tokko isa kaaniif ilaalcha /hubannoo/ akkamii akka qabu akka ibsu gargaaruun baay'ee barbaachisaadha. Shaakalawwanii fi mareewwan walitti fufiinsaan kana booda dhihaatan qaamonni walitti bu'an ilaalcha walii isaaniif qaban akka jijjiiraniif akkamitti gargaaruu akka dandeenyu irratti xiyyeeffata.

Kaayyoo

Yeroo jaarsummaa dhaggeeffachuun baay'ee barbaachisaa akka ta'ee fi muuxannoo dammaqinaan hordofuu akka qabaatan gochuuf, yeroo haasaa afaan qaamaa, mallattoo kennuu akkasumas haalli fuula keenyaa hammam gumaacha akka taasisu hubatu.

Yeroo kenname
Meeshaalee
gargaarsaa
Duraa fi duuba

Daqiiqaa 20

Waraqaa irraa barsiisan kan galagalu, kaardiiwwan hallu qabeeyyii, maarkeroota

Sadarkaa 1: Hirmaattota bakka sadiitti qoodi. Namni tokko akka taajjabduu ta'uudhaan achi fagaatee taa'a. Gareen lachuu fuulaa fi fuulaan wal ilaalaa taa'u. Tokko seenessaa yoo tahu kaan immoo dhaggeefataa ta'a. Tokkoo tokkoon taphichaa marsaa sadii kan daqiiqaa sadii fudhatu qabaata.

Sadarkaa 2: Seenessichi seenaa dhuunfaa isaa (waan ittiin boonu tokko) dhaggeeffataatti hima. Marsaa jalqabaatti dhaggeeffatichi waan nuffe fakkaatee dhihaachuu qaba. Yeroo kana godhu jechoota kamuu fayyadamuu hin dandahu. Garuu sochuu qaamaan, mallattoodhaan yokaan fakkeessuudhaan ibsa. Taajjabichi gocha /sochii/arge ni barreessa.

Sadarkaa 3: Marsaa lammaffaa irratti seenessichi seenaa biraa /waan isa aarse tokko/ dhaggeeffataatti hima. Yeroo kana dhaggeeffatichi baay'ee xiyyeeffannoodhaan garuu haala wanti adda ta'e keessa hin jirreen jechuunis sochii akaakuu kamuu utuu hin taasisiin dhaggeeffata. Ammas jechoota kamuu fayyadamuu hin danda'u. Miira kamuu hin argisiisu. Ammas taajjabichi waan hubate ni barreessa.

Sadarkaa 4: Marsaa dhuma irrattis seenessichi seenaa isa jalqabaa fi lammaffaa sana irra deebihee yeroo itti himu miira addaa fi dammaqinaan dhaggeeffata. Ammas taajjabichi waan hubatu barreessa.

Sadarkaa 5: Shaakala hirmaattota sanaa madaali. Jalqaba taajjabdoonni sun waan hubatan waraqaa irratti haa barreessan. Lammaffaa miira seenessitonni seenaa sun akkasumas yeroo seenichi dubbatamu miira dhaggeeffatichi qaba ture waraqicha irratti haa barreessan.

Sadarkaa 6: Sanatti fufuudhaan barumsa jaarsicha irraa argame irratti mari'adhaa. Dhuma irrattis barumsa shaakala gocha kanaa irraa argame keessa deebi'aa.

Hubachiisa

Dhaggeeffatichi mallattoo kamuu utuu hin argisiisiin yoo hafe yokaan fakkeessee yommuu dhiheessu haasaan isaanii baay'ee utuu hin turiin dhaabata. Yokaan immoo namni seenicha dhaggeeffatu kan biraan isa bira akka jiru ilaalee namichi biraa sunis miira kan isaan wal fakkaatu keessa akka seenetti ilaala.

Walii galtee (communication) dubbiidhaanis ta'e dubbii malee karaawwan ittiin dhaggeeffatamu qaba. Isaan kun adeemsa jaarsummaa keessatti baay'ee barbaachisoodha. Kanaaf karaa barbaachisaa fi sirrii ta'een dubbachuu fi dhagahuu dandahuun jaarsoliif dandeettii bu'uraa fi barbaachisaadha. Dandeettiin kun jaarsummichi haala gaariin akka raawwatamu gumaacha guddaa kan taasisan waan ta'aniif boqonnaan kanatti fufnee argannu dandeettiinwan barbaachisoo jaarsoliin qabaachuu qabanii fi yeroo akkamii akka itti fayyadamaniif xiyyeeffannoo kennee nuuf dhiheessa.

Kaayyoo

Ilaalcha namootaan keessumaa yeroo walitti bu'iinsaa dhugaa guutuu wanti jedhamu akka hin jirre ilaalu. Tokkoo tokkoon mudannoo ilaalcha keenyatti hirkatee jira. Ilaalchi keenya seenaa qabnuu fi muuxannoo arganneen murtaa'a. Itti dabalees qaamni tokko akka tasaa yaadni isa tokkoo yeroo isaaf galu yokiis miirichi itti dhagahamee amma naaf galeera jechuudhaan yeroon itti hubatu maal akka ta'e hirmaattonni ni shaakalu. Jijjiiramni ilaalchaa yokiis hubannoo kun sadarkaa itti tokkoo tokkoo jaarsummaa haala-mijeessuu fi walitti dhiheessuu keessatti jijjiirama murteessaa fidudha.

Yeroo**kenname**

Daqiiqaa 30

Meeshaalee gargaarsaa

Waraqa galagalu, gabatee waraqaan itti maxxanfamu, ispiilii, kaardiiwwan, maarkeroota hallu qabeeyyii, fakkii namaa fi hantuutaa kan duraan kaafame /Fakkichi roora A irratti argama/

Duraa fi duuba

Sadarkaa 1: Hirmaattonni toora lamaan teessumawwan isaanii dugdaan walitti galagalchani lama lamaan taa'u.

Sadarkaa 2: Toora lamaanuu fakkii isa jalqabaa ibsa malee itti argisiisi isa booda kana kanan isinitti argisiise qophii shaakala keenyaa akka nuuf ta'uuf jedhii itti himi. Sanatti fufuudhaan toora jalqabaatti fakkii hantuutaa argisiisi tooricha erga argisiistee booda gara toora isa itti aanuutti yeroo naannoftu hirmaattonni utuu si hin argiin /hin hubatiin fakkii isaanitti argisiistu jijjiirtee fakkii fuulli namaa irra jiru itti argisiisi. Tarii toora jalqabaa keessaa hirmaataan tokko naanna'ee akka hin ilaalle eeggannoodhaan fakkicha gad qabii itti argisiisi.

Sadarkaa 3: Toora lachuutti iyyuu fakkii wal fakkaatu argisiisi. Kan itti argisiistu fakkii fuula namaa fi hantuutaa kan irra jiru haa ta'u.

Sadarkaa 4: Hirmaattoonni dugda dugdaan taa'an lamaan waliin kobbee tokko qabachuudhaan daqiiqaa shaniif fakkii argan akka kaasan taasisi. Kana yeroo hojjetanis walitti dubbachuun akka hin danda'amne ibsiif.

Sadarkaa 5: Hirmaattonni fakkii isaanii akka dhiheessanii fi miiraa yeroo fakkicha kaasan itti dhaga'amee fi waan shaakalan akka ibsan gaafadhu.

³⁰ Burqaan isaa hin beekamu Splinter, D & Wüsthube, L kan waliitti qabamame.

Hubachiisa

Hirmaattonni tarii yeroo fakkicha kaasan rakkatanii ta'uu malu. Namni isaan waliin kaasuu waan hin taane maaliif akka kaasuu bitaa itti galeera ta'a. Tokkoo tokkoon cimdii sun yaada isaaniitti fakkii wal fakkaatu waan kaasuu itti fakkaateera. Kanarraa kan ka'e obsa kan dhaban, bitaa itti galuu yokaan miirri aarii itti dhaga'amu danda'a. Wanti isaanitti ulfaate maal akka ta'e gaafadhu. Hirmaataan tokko hirmaataan inni biraan fakkii biraa kaasuu waan barbaadu fakkaata jechuu danda'a. Fakkiilee sana irra deebitee itti argisiisuudhaan fakkiilee akkamii akka ta'an gaafadhu. Jalqaba hirmaattonni deebiwwan garaagaraa siif kennuu danda'u. Garuu fakkichi fuula namaas fakkii hantuutaas ta'uu akka danda'u akka isaan hubatan ni argita. Yeroo isaan kana hubatan bu'aa "amma naaf galee" jedhama.

Akka tasaa namni isaan waliin jiru muuxannoo duraan qabu irraa kan ka'e wanta raawwatee adda ta'e akka arge hubatu. Kanaaf fakkii adda ta'e kaasuu yaaluun isaanii amansiisaa akka tahe hubatu. Yeroo kana ejjennoo nama biroo sana hubatanii mataa isaanii bakka isaatti ilaaluudhaan jijjiirraa ilaalachaa (hubannoo) fidu. Kunis mataa ofii bakka nama biraa kaa'anii hubachuu akka jechuuti.

Amma maricha fakkii irraa gara walitti bu'iinsa dhugaatti jijjiiri. Akkana jettee gaafachuu dandeessa: Gaaffiin keessa keenya jiru akkana ta'ee dhihaachuu danda'aa? Dhugaan isaa maali? Nama moo hantuuta moo lachuu isaanii? Yokiis hirmaataa tokko fakkicha akka huntuutaatti inni kaan immoo akka namaatti akkamitti hubachuu danda'an.

Fakkii jalqabaa fi isa lammaffaa yeroo itti argisiistu yeroo walitti bu'iinsaa dhugaa amansiisaa wanti jedhamu akka hin jirre isaaniif gala. Yeroo kana muuxannoon keenya duraanii fi odeeffannoon qabnu ilaalcha keenya akka jijjiiran irratti mari'adhaa. Jaarsoliin kana beekanii seen-duubee qaamonni walitti bu'an qaban akka hubatan taasisuun baay'ee barbaachisaa ta'uu isaa cimsii itti himi.

Sanatti aansuudhaan yeroo itti isaan amma naaf galeera jedhan mijeessuu fi adeemsa jarsummaa walitti dhiheessuu keessatti baay'ee barbaachisaa fi yeroo murteessaa ilaalcha namaa jijjiiru ta'uu isaa ibsiif. Kana booda furmaata fiduun ni danda'ama.

Sadarkaa 6: Hirmaattonni yaadni kun isaaniif galeera yoo ta'e muuxannoo jireenya isaanii dhugaa waliin akka walitti firoomsan gaafadhu. Haala akkanaas eessatti akka hubatan, tariis jaarsummaatti yoo hirmaatan, yokaan immoo ofii isaanii walitti bu'iinsa keessa seenaniiru yoo ta'e gaafadhu. Muuxannoo argataniin amma naaf galeera kan itti jedhanii fi haalli itti hubannoo isaanii jijjiiran yoo jiraate haa qoodan.

Sadarkaa 7: Akka mata dureetti "Shaakala kana irraa maal baranna?" kan jedhu yaada hirmaattotaa waraqaa galagalu irratti tarreessi. Adeemsa madaallii keessatti ga'een jaarsoolii inni guddaan ilaalcha qaamota hirmaattota walitti bu'iinsichaa ta'an beekuu akka-sumas madaallii isaa eeguu akka ta'e xiyyeeffannoo kennii ibsiif. Jaarsummicha duras ta'e adeemsa isaa keessatti muuxannoo jaarsooliin seenaa qaamota lachuu irratti qaban gaafachuun baay'ee barbaachisaadha.

“Jaarsii waan sadii: Jaarsii Ifa, Jaarsii karaa Jaarsii bishaan.” (Mammaaksa Oromoo)

III.5.1 Qajeelfamoota Namuusaa Jaarsummaa Haala-Mijeessuu

Jaarsummaan hojii araarsuu eeggannoon guutamedha. Kana jechuun sirriitti hojjetamuu yoo baate jireenya namoota walitti bu'anii fi qaamota dhimmichi ilaallatuu irratti miidhaa guddaa qaqqabsiisuu danda'a. Jaarsummaan eeggannoodhaan guutame qajeelfamoonni namuusaa hordofuu qabu ni jiru. Deevud A Huufmaanii/ David A Hoffman fi Adeemsi qajeelfamoota namuusaa jaarsummaa akka kaa'anitti armaan gaditti qajeelfamoonni barbaachisoon kudhan tarreeffamaniiru.³¹

1. Fedhiin wal simuu dhabuu

Jaarsoliin sababa uumama walitti bu'iinsaaf kallattiidhaan faayidaa dhuunfaa, odummaas ta'e qabeenyaa argamu dhabamsiisuu qabu.

2. Ga'umsa/guddina

Jaarsoliin ga'umsa isaanii beekuun irraa eegama. Dhimmoota humna isaanii ol ta'an irratti jaarsummaa taa'uu hin qaban. Qaamota walitti bu'aniif waa'ee dhaddachaa fi shaakala isaanii beeksisuu qabu.

3. Al-loogummaa (Dhimmichaa ala ta'uu)

Adeemsi jaarsummaa of kennuu gaafata. Qaamota walitti bu'aniif miira keessaa yokaan gadda uumuun yoo hin danda'amne adeemsi jaarsummichaa rakkisaa ta'a. Miirri akkanaa itti dhaga'amu irraa kan ka'e madaalamummaa isaa sodaachuudhaan adeemsa jaarsummichaa addaan kutanii ba'uun hin barbaachisu. Ittumaayyuu miirawwan sana qaamota walitti bu'an sanaaf dhiisuu barbaachisa. Qaamni inni tokko gaddi guddaan yommuu itti dhaga'amu jaarsoliin qaamni sun akkanatti akka gaddu kan taasisse maal akka ta'e hubachuuf hojii guddaa akkamii hojjechuu akka qaban kan argisiisudha.

Adeemsi jaarsummaa akka abbaa seerummaa qaama tokko qofa gargaaruu utuu hin taane qaamonni lachuu yaada isaan yaadchisu ibsuudhaan akkasumas wantota hunda isaanii waliif galchan barbaaduudhaan qaamota walitti bu'an fayyadamoo taasisuudha.

4. Tola-ooltummaa

Yeroo tokko jaarsummaawwan ajaja mana murtiin yokaan dhaabbiilee walitti bu'iinsa furaniin kan raawwataman ta'an illee adeemsa jaarsummichaa keessatti itti gaafatamummaa isaanitti kenname addaan kutuu yoo barbaadan mirgi isaanii kun isaaniif eegamuu qaba. Adeemsi jaarsummaa akkanaa kun jaarsummaa tola-ooltummaa irratti hundaa'e jedhama.

5. Iccitummaa

Qajeelfamni iccitummaa bifa lama qaba. Tokkoffaan, qaamni walitti bu'e inni tokko jaarsicha dhuunfaadhaan yeroo argatutti icciitiidhaan waan itti himame sana namicha walitti bu'e isa biraatti akka hin himamne wantota inni barbaadu icciitiidhaan eeguu qaba. Lammaffaan, jaarsichi namoota qaama sadaffaa jaarsummichi isaan hin ilaallanne iccitummaa adeemsa jaarsummichaa eeguu qaba.

³¹ Hoffman, D.A. (2003))

6. Hin Miidhiin (Do No Harm)

Qajeelfamni Hin Miidhiin jedhu jaarsoliin yeroo haalli hirmaattota miidhu yokaan walitti bu'iinsicha itti caalchisu uumamu jaarsummicha akka addaan kutan hubachiisa. Namoonni walitti bu'iinsicha irraa kan ka'e balaa guddaan isaan irra ga'ee yokaan miirri isaanii miidhameera yoo ta'e adeemsa jaarsummichaa eegaluun mataan isaa gumaacha waan dabaluu yeroo tokko tokko qaamonni walitti bu'an adeemsa jaarsummaa waloo sana irratti hirmaachuuf yokaan adeemsicha itti fufuu akka hin dandeenye jaarsoliin hubachuu qabu.

7. Gahumsa Cimsuu

Namoonni walitti bu'an of danda'uun isaanii fi bilisa ta'uun isaanii qajeelfama duree /yaada ijoo/ ta'uu qaba. Qaamonni walitti bu'an walitti bu'iinsa isaanii furuuf jaarsichi yokaan qaamonni biroon yaada murtoo kennuu (dhuunfaanis ta'e waloodhaan) mannaa ofii isaanii murtoo irra akka ga'an hubachuu fi jajjabeessuun bu'uura jaarsummichaati.

8. Walii galtee murtoo

Walitti bu'iinsa furuun heyyamummaa irratti hundaa'ee fi ka'umsa mataa ofiin taasifamu fedhii qaamota walitti bu'anii kabajchiisuu kan danda'u murtoon murteeffamu wanta inni fidu amananii fudhachuudhaan. Jaarsoliin qaamolee lachuuf madda odeeffannoo tahuu akka hin qabne beekamullee namoonni walitti bu'an sun jaarsummichaaf filannoolee adda addaa argachuuf wal-jijjiirraa odeeffannoo gahaa argachuu fi argachuu dhabuu isaanii mirkaneeffachuu qabu. Namoonni walitti bu'an hir'inni odeeffannoo yoo isaan mudate jaarsoliin akkamitt argachuu akka danda'an irratti mari'achuu qabu.

9. Itti gaafatamummaa

Jaarsoliin namoonni walitti bu'an akka hin miidhamne taasisuuf itti gaafatama akkuma qaban walii galteen murtoo isaanii namoota jaarsummichatti hin hirmaatiin akka hin miines eeggannoo taasisuu qabu. Bu'aan jaarsummicha irraa argamu ijoollee yokaan qaamolee sadaffaa isaan kaan akka hin miineef eeggannoo barbaachisaan fudhatamuu qaba.

10. Amanamummaa

Ga'ee jaarsolii amanamaa wanti jechisiisu wantota itti aanan kana ifatti yeroo kaa'anidha.

👉 Sadarkaa barnoota isaanii fi muuxannoo duraan qaban

👉 Yeroo jaarsummichaa namoonni walitti bu'an baasiin adeemsa jaarsummichaaf kaffaluu qaban yoo jiraate

👉 Dhimma hirmaannaa jaarsolii miidhuu danda'u kamuu

Amanamummaan walga'ii qofa qofaa kan qaamota walitti bu'an waliin taasifamu hunda keessatti dhugaa ta'anii argamuus ni gaafata. Fakkeenyaaf, Qaamni tokko ejjennoon koo inni dhumaa kanadha jedhee icciitiidhaan waan inni kaa'e qaamni lammaffaan yoo gaafate jaarsichi hin ta'u jedhee deebisuufii qaba. Ta'us mareen akka taasifame ibsamuu qaba. Itti dabalees tarreeffama yaadotaa fi odeeffannoowwan qaama lammaffaa hunda icciitii akka ta'e hubachiisuun barbaachisaadha.

“Jaarsii kan mataan harrii otoo hin ta’in kan garaan harriiti.” (Mammaaksa Oromoo)

Kaayoo

Dhuma leenjichaa irratti hirmaattonni adeemsa jaarsummaa fi sadarkaalee isaa adda addaa ni hubatu.

Yeroo kenname

Daqiiqaa 45

Beekumsa Ka’umsaa

Boqonnaalee duraanii hunda

Meeshaalee gargaarsaa

Gabatee waraqaa, maarkeroota, kaardiiwwan hallu-qabeeyyii

Duraa fi duuba

Sadarkaa 1: Boqonnicha beeksisi.

Sadarkaa 2: Yaadannoo **Sadarkaalee Jaarsummaa** irratti barreeffame hirmaattotaaf hiruudhaan daqiiqaa 10f akka dubbisaniif yeroo kenniif. Tokkoo tokkoo sadarkaalee sanaa ibsuu fi gaaffiilee hirmaattotaa deebisuudhaan hirmaattonni akka irratti mari’atan taasisi.

III.5.3 Sadarkaalee Jaarsummaa

Jaarsummaa milkaa'aan sadarkaalee adda addaa keessa darba. Sadarkaaleen kun meeshaalee barbaachisoo furmaata itti fufiinsaa fi milkaa'aa fidanidha.³²

1. Qaamolee walitti bu'an kan dhimmicha waliin hariiroo kallattii qaban adda baasuu, Jaarsummichaaf heyyama isaanii argachuu fi akka amanan taasisuu

Kun yeroo baay'ee kan raawwatamu jaarsummaa qofa qofaatti taasifamuun yoo ta'u, karaa jaarsummaa haala-mijeessuu jaarsoliin hamma qaamonni walitti bu'an gaaffii isaaniif dhi'eessanitti kan eegan yoo ta'u jaarsummaa aadaa keessatti garuu jaarsoliin ofuma isaanii jaarsummicha eegalu. Akka amanan taasisuun keessumaa jaarsummaa haal-mijeessuu keessatti baay'ee barbaachisaadha. Sababni isaas gara jaarsummaatti akka seenan qaamota walitti bu'an biraa heyyamani waan isaan barbaachisuuf. Jaarsummaa aadaa keessatti qaamonni walitti bu'an yaada jaarsolii fudhachuu dhiisuuf hagas mara ija hin jabaatan.

2. Sadarkaa baniinsa jaarsummichaa

Yeroo kana namoonni walitti bu'an qaamaan bakka tokkotti argamuudhaan gaaddisa jalatti yokaan bakka jaarsoliin filatanitti kan raawwatamudha. Namoonni kun dubbii kamuu eegalu isaanii durajaarsichi adeemsa jaarsummichaa, ga'ee qaban, seera jaarsummichaa fi walumaa galatti qajeelfama jaarsummichaa qaamota walitti bu'aniif ifa taasisa. Kanaaf jaarsichi bakka nageenyi isaa eegamee fi bakka mijataa qopheessuu qaba. Kana gochuun adeemsichi gufuu malee akka raawwatamu dandeessisa. Karaa kanaan namoonni walitti bu'an yaada adeemsa jaarsummichaa irratti qaban akka itti dabalan ni gaafatamu. Adeemsa jaarsummaa haala-mijeessuu keessatti jaarsummichi fedha irratti kan bu'uureffame, ga'een jaarsoliimmoo qorachuuf yokaan murteessuuf utuu hin taane namoonni walitti bu'an yaada walitti fidaa mataa isaanii akka fidan gargaaruu akka tahe haalaan ibsamuu qaba. Kun jaarsummaa aadaa keessatti hin eegamu sababni isaas murtoo isa dhumaa kan kennan jaarsolii mataa isaanii waan ta'eef. Itti dabalees jaarsummaa haala-mijeessuu keessatti jaarsichi waan hunduu icciitiin isaa kan eegame akka tahe mirkaneessuudhaan gaaffilee icciitii ta'e irratti maal gochuu akka qaban abbootiin dhimmaa ofii isaanii akka murteessan dhiisuu qabu. Jaarsummaan aadaa eebbaan yokaan kadhannaan eegaluun baay'ee barbaachisaadha. Haala kanaan jaarsummaawwan lachuu walitti hidhuudhaan karaalee adda addaa uumuun ni dandahama. Keessumaa ltoophiyaa keessatti eebbaan eegaluun amaleeffatamaa ta'ullee, adeemsicha beeksisuu fi heyyama waamota walitti bu'anii gaafachuunis hamma tokko hojiitti hiikamuu danda'a.

3. Maalummaa dhimmichaa adda baasanii beekuu fi seenicha dubbachuu

Akka aadaa ltoophiyaatti jaarsichi warra walitti bu'an keessaa inni tokko sababa walitti bu'iinsichaa akka ibsu taasifama. Kanas kan murteessu aadicha hordofee jechuunis akka umurii isaa fi fudhatama hawaasa keessatti qabuutti. Jaarsummaa haala-mijeessuu keessatti garuu jaarsichi (loogummaa irraa bilisa ta'u agarsisuuf) lachuu isaanii keessaa tokko akka eegalu lachuu isaaniif gaaffii dhiheessa.

Jaarsummaa akaakuu kamuu yoo fayyadamne warri walitti bu'an dhimmicha keessa akka hin jirre beekuu qabu. Inni tokko waa'ee dhimmichaa ibsee yommuu xumuru jaarsichi yaada isa dubbate sanaa afaan ifa ta'een gudunfee erga dhiheessee booda warri walitti bu'an waliif galuu fi dhiisuu isaanii mirkaneeffachuu qaba. Seenichi dheeraa yoo ta'e (miirri hin taane itti dhagahamuu yoo baate) yaadichi ifa akka ta'uuf seenicha yeroo dhiheessu gidduu gidduu seenee gudunfaa dubatame kennaa darba. Jaarsoliin

³² Barreessitoonni tokko tokko afuurii hanga kudha lamaatti mogqaasa kutaa Jaarsummaa keenaniifi qoodu. Ta u iyyuu yaadni adeemsichaa karaa hundumaanuu walfakkatu. Karaa dhuma kanaan moodeeloota garaa garaati fayadamuuf yaalameera.

qaamni dubbachaa jiru sun itti fufee akka dubbatu jajjabeessanii dammaqinsaana eeguu qabu. Kunis akka aadichaatti jechaan yok jecha utuu hin fayyadamiin ibsamuu danda'a.³³

4. Gad fageenyaan hubachuu fi ilaalcha qooddachuu

Sadarkaa kanatti jaarsichi wanta walitti bu'insichaaf sababa ta'e hundee isaa, faayidaawwan isaanii fi fedhiwwan isaanii akka beeksisan jara lachuu gaafachuu qaba. Akka gaaffiilee walii galtee ijotti wantota fakkaatan fayyadamuudhaan faayidaa gad fagoo,³⁴ fedhii fi sodaa warra walitti bu'an sanaa gaafachuu qaba. Itti fufees jaarsichi warra walitti bu'an sanaan "Tokko bakka isa kaanii utuu ta'ee" (ilaalcha qooddachuu³⁵) akkamitti hubachuu akka dandahan taasisuuf isaan jajjabeessa. Yeroo kana godhan hubannoo fi wal amantaa waloo akka qabaatan taasisa. Jaarsummaa aadaa fi jaarsolii keessatti faayidaa warra walitti buhee utuu hin taane dhugaa isaa baasisuuf gaaffiileen gaafatamu. Garuu adeemsa hubannoo waloo kana keessatti akka seenan fedhiwwanii fi miirawwan isaanii beekuuf gaaffiilee dandeessisan dhiheessuuf haalli mijataan ni jira.

Jaarsummaa haala-mijeessuu keessatti heyyamni qaamota walitti buhanii murtoo akka fiduuf filannoo tokkicha yoo qabaatu adeemsa jaarsummaa aadaa keessatti immoo muuxannicha irra deebi'anii fiduu (ijaaruu) barbaachisa. Haalota tokko tokkoon warri walitti bu'an sun furmaata isaan argatan caalaa kun tahuun qofti barbaachisaa tahee argu. Garuu jaarsichi gaaffiilee walii galtee ijoo fayyadamuudhaan miirawwan, sodaawwanii fi fedhiwwan isaanii beekuuf yeroo kan fudhatu yoo tahe warri walitti bu'an yaada furmaataa sanatti gadduun isaanii hir'isa.

5. Yaadota filannoo maddisiisuu

Sadarkaan kun garaagarummaa jaarsummaa aadaa fi jaarsummaa haala-mijeessuu gidduu jiru haalaan argisiisa. Jaarsummaa haala-mijeessuu keessatti warri walitti bu'an mataan isaanii yaadota furmaataa maddisiisu. Jaarsichi yaadni furmaataa jarri lachuu maddisiisan lachuu isaanii fayyadamoo kan taasisu akka tahe qofa hordofa. Jaarsummaa aadaa keessatti garuu jaarsoliin yaadota furmaata jarri itti waliif galu jedhanii yaadan warra walitti buhaniif dhiheessu.

Warri walitti bu'an sun yaada fooyya'aa akka fidan gaaffiileen taasisan Itoophiyaa keessatti hojii irra kan hin oole fakkaatus dhugaawwan leenjii jaarsummaa irratti argaman akka mirkaneessanitti kallattiidhaanis ta'e al-kallattiidhaan warra walitti buhan sana waa'ee faayidaawwanii fi fedhiwwan isaanii gaafachuun gaafachuun mataan isaa jarri ofuma isaanii yaada furmaataa akka barbaadan isaan afeera. Itti dabalaanis gaaffii yoota'ee gaafachuudhaan (Qaamni tokko yoo akkana ta'e akkana gochuuf ni heyyamtaa?) jaarsoliin yada furmaataa argachuuf carraa bal'aa argatu. Akkasumas karaa al-kallatiin warri walitti buhan sun yaada furmaataa sana irratti walii galuu isaanii karaa ittiin beekan uumu jechuudha. Ammas yoo tahe garuu jaarsolii yaada furmaataa sana ni dhiheessu.

6. Walii galtee irra ga'uu

Karaa ittiin walii galtichi uumamu akka akka aadaatti adda adda ta'uu danda'a. Waliigalticha barreeffamaan kaa'uudhaan yokaan immoo karaawwan aadaa amaleeffamoo tahan hordofuudhaan raawwatamuu danda'a. Karaa kanaan jaarsummaaleen lachuu wal deggeru. Keessummaa jaarsummaan haala-mijeessuu fuula duratti walii galtee dhabuun biroo uumamee walitti bu'iinsi akka hin uumamne walii galtichi ifa akka ta'uuf yaalii taasisa.

33 Kutaa III.6.3 Wayita jaarsumma

34 Kutaa III.3.4 Gaaffiilee(grounding questions) marii fiixee muka jaarsummaa jedhu fuula 39 irra ilaalaa.

35 Kutaa III.4 Ilaalcha jijjiiruu kan jedhu fuula 48 irra isa jiru ilaalaa.

“Afaan Gaariin Hafaa Gaarii Caala.” (Mammaaksa Oromoo)

Kaayyoo

Dhuma jaarsummaa irratti hirmaattonni waliin dubbiin jaarsummaa keessatti hammam barbaachisaa akka tahe ni hubatu akkasumas dandeettiin waliin dubbii bu’uuraa ni baratu.

Yeroo kenname Daqiiqaa 240

Meeshaalee gargaarsaa

Waraqaa barumsaa galagalu, maarkeroota, kaardocha maree halluuwwan adda addaa qaban, gabateewwan waraqaan itti maxxanfam

Duraa fi duuba **Sadarkaa 1:** Hirmaattotaaf barbaachisummaa waliin dubbii erga ibsitee booda mata duree III.6.1 jala kan jiru moodeelii Shuulsi Voon Suun/ Schulz von Thun kan ergaa roga afur qabu dhiheessi.

Sadarkaa 2: Gilgaala waliin dubbii sanaa kka hojjetan taasisi (III.6.2)

Sadarkaa 3: Barbaachisummaa gilgaalichaa muuxannoolee jireenyaa biroo waliin wal bira qabii ibsi.

Sadarkaa 4: Waliin dubbii sagalee hin qabnee fi afaan qaamaa beeksisi (III.6.3).

III.6.1 Waliin dubbii fi Moodelii Shuulzi Voon Zuun/ Schulz von Thun kan ergaa roga afurii qabu³⁶

Waliin dubbiin wal xaxaadha. Yeroo dubbii hiikawwanii fi hubachiisawwan irra kan darbe waan hedduu qaba. Kanaaf haalaan hubachuu dhabuu fi walii galtee dhabuuf karra saaqa. Jireenya keenya idilee kan guyyuu keessatti, mudannoowwan jiruu keenyaa fi hariiroowwan keenya keessatti kan amaleeffatame yoo ta'e waliin dubbiin walitti bu'iinsa keessattis ta'e yeroo jaarsummaa baay'ee rakkisaa ta'a. Bu'aan jaarsummaa kan ittiin murtaa'u egaa dandeettii waliin dubbii walitti buutota gidduu jiruu fikan jaarsoolii irratti bu'uureffama. Wantota jaarso tokko irraa eegaman keessaa:

➤ Haalaan dhaggeeffachuu

➤ Fedhii fi miira warra walitti buhanii ibsuu

➤ Warra walitti buhan gidduutti humnaa fi dubbiidhaan wal madaaluun yoo dhibu wal madaalaa taasisuu

➤ Dammaqiinsa dhaggeeffachuudhaan senaa fi adeemsicha guutuu hoogganuu

Waliin dubbiin wal jijjiiraa ergaa jedhamee hiikamuu danda'a. Ergaawwan qaqqabsiisuu fi erguudhaan walii galteen akka uumamu kan taasisu daandii kan qulqulleessudha, Adeemsi walxaxaan kun eeggannoo fi dandeettiidhaan qabamuu qaba. Waliin dubbii milkaa'aan egaa tokkoo tokkoon walii galtee akkamitti akka hiikamee fi tarkaanfiin akkamii akka murtaa'e kan of keessatti qabatudha.³⁷ Moodeloota waliin dubbii baay'ee beekamoo keessaa kan Shuulzi Voon Zuun/ Schulz von Thun isa tokkodha. Moodeliin ergaa roga afurii qabu kun kaaree waliin dubbii yokaan moodelii cinaacha afur qabu jedhamee beekama. Voon Zuun / Schulz von Thun akkaataa hojii ergaa yeroo balballoomsu qaamolee lama gidduu tokkoo tokkoon wal jijjiiraa ergaa taasifamuu sadarkaa afuritti ramaduudha. Isaanis:-

Sadarkaa haqaa

Dabarsituun ergaa kamuu dhugaa /haqa/ akka dabarsu barbaadame of keessatti qabatee jira.

Of ibsuu

Namichi ergaa dabarsu ergicha keessatti mataa isaa arga. Mataa isaa akkamitti akka ilaaluu fi isaan kaan akkamitti akka isa ilaalan akka fedhi dabarsa. Kanaafis mataa ofii ibsuun namni tokko beekes haa ta'u utuu hin beekin mataa isaa kan itti argisiisuu fi wantota mataa isaa itti saaxilu of keessatti haammata.

Hariiroo

Namni ergaa dabarsu tokkoo fi inni fudhatu hariiroo akkamii akka qaban saaxila. Cinaacha ergaa kanaan yeroo baay'ee sagalee, ibsa qaamaa fi mallattoolee sagalee hin qabne biroo akkasumas galcha jechootaan ibsama.

Komii

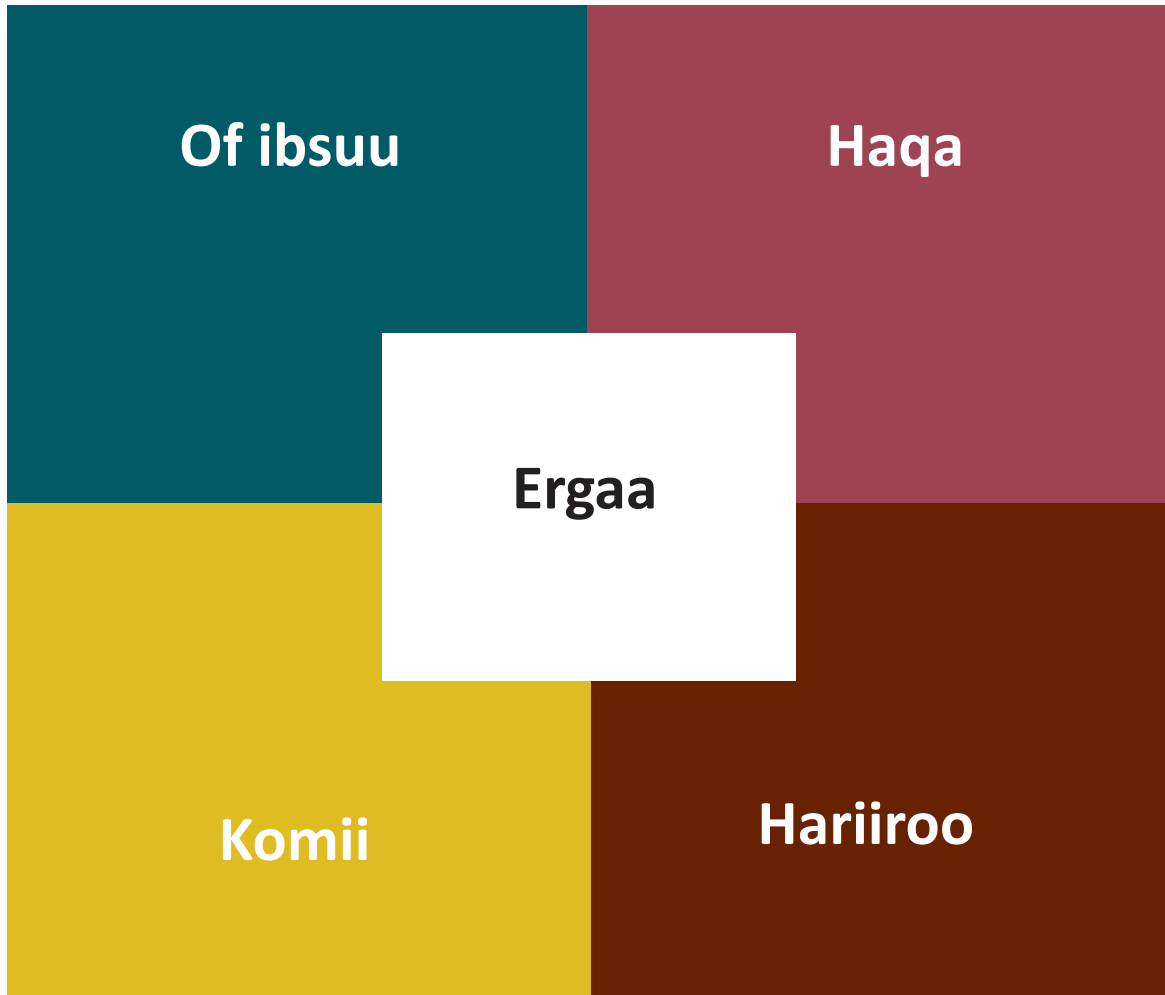
Ergaan tokko isa dabaru irraa isa fudhatutti yommuu darbu komii kan haammate tahuu danda'a.

Waliin dubbii keenya guyyuu keessatti bifawwan kana arfan karaa ifa hin taaneen dabarsina. Kanaaf dhaggeefataan haala isaa mijateen akka hiiku banaa isa dandeessisu ni dhiisna. Kunis yeroo hedduu walii galtee dhabuun akkasumas walitti bu'iinsi akka uumamu karra bana.

³⁶ Schulz von Thun, F (2012)

³⁷ Dura Schulz von Thun, F (1981) maxxanfame

Rogawwan arfan ergaa

Fakkeenya armaan gadii fayyadamuu dandeessa:

Hawwii fi Boonaan konkolaataa keessa taa'anii jiru. Karaa qaxxaamuruuf utuu eegaa jiranii ibsaan tiraafikaa diimaan dhaamee inni magarisi ife.

Boonaa: "Ibsaan tiraafikaa inni magarisi ifeera."

Hawwii: "Akkana obsa kee hin fixiin."—isa boodas atakaroo eegalan. Rakkoon maal sitti fakkaata?

Qabiyyee ergaa yoo ilaalte, himawwan akaakuu arfan adda baasuu dandeessa; "Ibsaan tiraafikaa inni magarisi ifeera." Ergicha keessatti wanti **haqa** tahe ibsaa tiraafikaa isa magariisadha. Boonaa akka Hawwii konkolaaticha oofu **komii** dhiheessiteef. Boonaa kan dubbatte waan garaa ishee (**of ibsuu**) dha; ariifatteetti obsas hin qabdu. Ergaan ishee **hariiroo** Hawwii fi Boonaa gidduu jiruuf fuulcha kenna; isheen hooggantuudha inni konkolaachisaadha. Hojjechuu waan inni dandahuu fi hin dandeenye itti himuu dandeessi.

Tarii Boonaa Hawwiin komachuu barbaaddee miti. Walii galuu dhabuun hunda keenya gidduuttuu uumamuu danda'a. Sababni isaas namoonni karaan ittiin ergaa dhagahan hubatan adda adda tahuu isaati. Kun immoo waliigaltee dhabuu fiu walitti bu'iinsaaf kahumsa tahuu dandaha. Gilgaalli itti aanu kun hirmaattonni moodelii roga afur qabu sana akka fayyadamanii fi waliin dubbiin hammam walxaxaa akka tahe hubachiisa.

- Kaayyoo** Yaadota waliin dubbii wal-xaxoo ta'an akkamitti addunyaa mul'atu keessatti akka uumaman argisiisuufi hubannoo hirmaattonni moodelii Shuulzi Voon Zuuniif/ Schulz von Thun qaban bal'isuu.
- Yeroo kenname** Daqiiqaa 30
- Meeshaalee gargaarsaa** Gabateewwan waraqaa lama, waraqaa barumsaa galagalu, fakkii cinaacha afur qabu kan ergaawwan of keessatti qabate, kaardota halluu qaban adda addaa, maarkeroota
- Duraa fi duuba** **Sadarkaa 1:** Fakkiilee lachuu qofa qofaatti gabatee irratti kaasi. Ergaa gabaticha keessa jiru waraqaa bifa bunaan yokaan waraqaa biraan haguugi. Inni tokko ergaa cinaacha afurii kan mul'isu yoo ta'u fakkicha gidduus kaareen ni jira. Fakkii inni biraan namoonni atoobusii keessa ta'anii kan argisiisudha. Dubartiin toko atoobusicha keessaa gulantaa irra dhaabatee gurbaa karaa gamaa qaxxaamura hoteelaa irra dhaabatee jiru waanti.
- Sadarkaa 2:** Fakkeenya kun waliin dubbii barattoota bashannana irraa deebihan gidduutti tahe akka tahe ibsiif. Barattoonni atoobusicha keessa jiran hundi deensaaf qophaa'aniiru. Garuu warra bashannanicha qopheessan keessaa tokko Toleeraan ammallee karaa hoteelichaa irra dhaabatee nama tokko waliin haasawaa jira. Balbala atoobusichaa irra kan dhaabatte Sannaayit "Toleeraan si eegaa jirraa bar" jettee waanti.
- Sadarkaa 3:** Amma ergaa Sannaayit moodela Voon Zuun/ von Thun isa roga afur qaba fayyadamuun barreessi; "Si eegaa jirraa bar." Hirmaattotaan "Sannaayit maal gochuu barbaaddeetu, Toleeraan hoo maal hubate?" jettee gaafachuudhaan roga ergaa arfan irratti yaada akka kennan taasisi.
- Sadarkaa 4:** Yaadni hirmaattota hedduu deebii wal irraa fagaate tahulle barreessuuf yaali. **Kunis tarii qabiyyee haqaa**, hundi isaanii atoobusii keessa ta'anii deensaaf qophaa'aniiru.
- Of ibsuu:** "Waa'ee kee ni dhiphanna."; "Waa'een kee nu yaachisa."; "Obsa keenya dhabneerra, aarreerra."; "Akka hin barfanne ni sodaanna."
- Hariiroo:** "Si amanuu hin dandeenyu." "Ati nu barbaachista."
- Komii:** "Hin dhiphatiin." "Si dhiisnee deemuuf jenna nutti hin barfachiisiin dafi." Hirmaattonni waan jedhan yoo hin qabaanne timaama mataa keetii itti dabali.
- Sadarkaa 5:** Gilgaalicha moodelicha akkamitti akka isaniif ibse hirmaattota irraa duub-deebii (feedback) fudhadhu. Karaa ittiin namicha ergaa sana erge itti ergee sun itti hubate yeroo adda adda tahu walii galtee dhabuun akkamitti akka uumamu irratti xiyyeeffadhu. Warra walitti bu'an keessaa tokko yaada mataa isaa haala ga'aadhaan yoo hin ibsine ergaawwan afraniin hiika sirrii barbaaduuf jaarsoliin gaaffilee gaafachuu akka qaban ta'uu baannaan garuu waan inni fidu ibsiif. Itti dabaltees ibsitoota itti dabaluuudhaan hirmaattota wajjin hojjechuuf yokaan fakkeenya hirmaattota irraa dhufu gareewwan xixiqqootti qoodamuun gilgaalicha irra deebihu dandeessa.

Mataa ofii ibsuu

"Waa'ee kee ni dhiphanna,"
 "Waa'een kee nu yaachisa." "Obsa
 keenya dhabneerra, aarreerra."
 "Akka hin barfanne ni sodaanna."

Haqa

"Toleeraaniin ala hundi
 isaanii atoobusii keessa
 seenaniiru."

**"Si eegaa
 jirra."**

Komii

"Hin dhiphatin."
 "Si dhiisnee deemuuf jenna."
 "Ariifadhu."
 "Nutti hin barfachiisiin."

Hariiroo

"Barfachiisteetta."
 "Si amanuu hin dandeenyu."
 "Ati nu barbaachista."

III.6.3 Adeemsa jaarsummaa keessatti barbaachisummaa afaan sochii qaamaa³⁸

Kaayoo	Dhuma leenjichaa irratti hirmaattonni jaarsummaa keessatti barbaachisummaa afaan qaamaa ilaalchisee beekumsa haaraa ni qabaatu. Itti dabalees afaan qaamaa jaarsummaa keessatti fayyadamuuf meeshaalee hojii sadii fayyadamu.
Yeroo kenname	Daqiiqaa 120
Meeshaalee gargaarsaa	Gabatee waraqaa itti maxxansan, waraqaa barumsaa galagalu, maarkeroota, kaardota maree halluu adda addaa qaban, teessumawwan sadii

Duraa fi duuba

Sadarkaa 1: Barbaachisummaa afaan qaamaa jaarsummaa keessatti qabu ibsi.

Sadarkaa 2: Gilgaala faayidaa afaan qaamaa hojjechiisi.

Afaan qaamaa adeemsa jaarsummaa keessatti maaliif ga'ee murteessaa qabaate?

Afaan sochii qaamaa jechi tokko afaan keenya keessaa utuu hin ba'iin namoota waliin rakkoo malee kan ittiin walii gallu afaan jalqabaati. Afaan keenya keessaa jechi ba'uu baatuuyyuu sagaleen keenya dhagahamuu baatus namoota lama gidduutti kan dubbatamudha. Yeroo fuulaa fi fuulatti waliin mari'annu utuu walirraa hin kutiin mallattoolee sagalee hin qabne waljijjiirra. Waan dubbanneef galataa fi deebii ta'u. Qorannooleen akka argisiisanitti yoo tahe afaan nuti mallattoo fayyadamnee dubbanne yeroo mutoo kenninu namni tokko amanamaa, naam amantaan irra kaa'amuu fi jaallatamaa tahuu isaa murteessuuf gahee guddaa qaba.³⁹ Yeroo dubbii keenyaa jechoota eeggannoodhaan filachuu dandeenya. Wanta qaama keenyaan ibsinu garuu to'achuu kan dandeenyu hamma sadarkaa murtaa'eetti qofa. Fedhii fi miira keessa keenyaa dubbiidhaan dhoksuu yoo yaalle illee afaan qaamaa garuu yeroo mara miira keenya nurratti ibsa.

Waliin dubbiin sagalee hin qabne kallattii, tilmaamamaa yokaan murtaa'aadha jechuu hin dandeenyu. Muraasni isaanii akka aarii, sodaa, jibba, gammachuu, gadda. ajaa'ibsiifannaafaa fuula irratti ibsamuudhaan idil-addunyaawoodha.⁴⁰ Ta'ulee haalli itti uumamanii fi gad fageenyi ibsawwan sanaa aadaa irraa aadaatti adda addummaa qabaachuu danda'a. Seen-duubee aadaa, shaakalaa fi seerri qabnu afaan qaamaa keenya irratti dhiibbaa qaba. Fakkeenyaaf, Ijaa fi ijaan wal arguu, dhiheenya fi fageenya qaamaa yokaan akkaataan buhiinsa sagalee keenyaa aadaa irraa aadaatti garaagarummaa qaba. Itti dabalees tokkoo tokkoon nama dhuunfaa boca fuulaa kan mataa isaa ta'e yokaan kan isa irraa madde tahuu dhabuun walitti bu'iinsicha bal'isuu danda'a. Jaarsoliin adeemsa jaarsummichaa gidduutti afaan qaamaa warra walitti buhanii xiyyeeffannoodhaan ilaaluudhaan miira isaanii keessaa, ibsa, yaadaa fi hawwii isaanii hubatanii haala of eeggannoon guuteen gidduu seenanii tarkaanfii fudhachuuf gahee guddaa qabaatu. Ta'ullee waan arginee atattamaan hiikuurra akkasumas dubbiwwan sagalee hin qabne dabalataa fi hiikawwan isaaniiif banaa ta'uurraa of eeggachuu qabna. Kanaaf aadaawwan faallaa keessattillee yoo ta'e afaan qaamaa dubbii keessa jiru ijoon isaa kanadha jechuuf ofii isaatii mirkaneessa miti.

Jaarsoliin dubbiwwan sagalee hin qabne kan isaan kaanii hubachuu fi madaaluu irra qofa utuu hin taane kan mataa isaaniis dammaqinaan hubachuu qabu. Jaarsoliin dandeettii dubbii qabaachuu fi afaan qaamaa isaanii to'achuu danda'uun amala, tasgabpii fi ilaalcha isaanii cimsuu akkasumas mataa isaanii fi walitti buutota gidduu amantaa fi hariiroo gaarii uumuuf akka meeshaatti tajaajila.

³⁸ Barreeffamni kun kan inni bu urreeffate Wüsthube, L. (2005). Wüsthube, L. & Specht, H., Knapp, P (Ed) (2013) irra isa jiruudha.

³⁹ Mehrabian, A (1981) Burgoon, JK & Birk, T & Pfau, M (1990)

⁴⁰ Ekman, P., Friesen, WV & Ellsworth, P (1972)

Meeshaagam-sadee: Hubadhu-balballoomsii-jaarsomi (araarsi)

Jaarsoliin namoota walitti bu'an hubachuu fi haala gaddi keessa guuteen yaadota ijaarsaa akka maddisiisan dandeessisuu barbaadu. Meeshaaleen kun yeroo jaarsummaa murtoo waliigalaa ariifannaan taasifame irra akka hin geenye isaan oolchu. Itti dabalees jaarsoliin akka ta'uttii fi ga'umsi keessa guuteen akka hojjetan gargaara. Akkasumas walitti buutonni muddama furmaata hin qabne keessa akka hin buunee fi rakkoo hubannoo irraa kan ka'e al-loogummaan jaarsolii gaaffii keessa akka hin seenne gargaara. Jaarsummaan akka malee murteessu walitti buutotas ta'an warra walitti bu'iinsa sanaan miidhaman balaarra buusa. Kanaaf araarsuuf jaarsummaa utuu hin seeniin dura wantonni uumaman yoo jiraatan dandeettiin hubannoo keenyaa ol-ka'aa ta'uu qaba. Mallattoolee sagalee hin qabne yeroo hubannu qabxiilee itti aananii jiran sadii akka fayyadamnu gorfamu.

1. Itti dhiheenyaan warra walitti bu'an hubadhu
2. Tooftaalee adda addaa gabbifadhu
3. Jaarsummaa

Qabxiilee armaan olitti ibsaman kanneen hordofuudhaan jaarsichi hubannaa fi hiika waliin makuun balaa inni qabu hubatu hiikawwan dabalataafis banaa ta'a.

Ibsa: Obbo Tigistuu—garee walitti buutotaa keessaa tokko—ija isaan gara cinaachaa ilaale, dheeressee hafuurse, hidhii isaa arraabe, akkasumas quba harka isaa wal keessa baasee abbuuduu bitaa fi mirgaa isaa naannessa. Kanarraa ka'uudhaan isaan kaan kan tilmaaman, “Obbo Tigistuun obsa kan hin qabnee fi jeeqamaadha” kan jedhu ta'a. As irratti sadarkaaleen hubannoo fi hiikawwan (balballoomina) utuu hin hubatamiin walitti dabalamanii bakka tokkotti argamaniiru. Jaarsichi mataan isaayyuu utuu hin hubatin afaanota qaamaa argisiiseera ta'a. Yeroo kana amala isaaf sababa biraa qabaatullee obbo Tigistuun obsa-dhabeessa ta'uun isaa akka dhugaatti lakkaa'ama.

Akka filannootti meeshaa gam-sadee sana tartiibaan fayyadamuuf jalqaba jaarsichi callisee hubachuu fi jijjiirama jiru ibsuu danda'a. “Obbo Tigistuun fuula isaa naanneffate ; harka isaa marate;...” Yeroo kana jaarsichi sochii isaa hiikaa fi gudunfaa kennaa hin jiru. Kana gochuudhaan mataa isaa argamichi jalaa naannessuudhaan sochicha hubachuuf yeroo fi bakki ni argama.

Sadarkaa lammaffaa irratti yaada dhiibbaa irraa bilisa ta'e tooftaalee adda addaa gabbifachuun ni danda'ama. “Obbo Tigistuun mataa isaa waliin gadda, hin tasgabboofne, jeeqameera, dheekameera, waan tahe tokkoon liqimfameera, deebii kennuuf heyyamamaa miti, of tasgabbeessaa jira, dubbachuu barbaada...” kkf. Amma jaarsichi hafuura tasgabbaa'aadhaan tooftaa gabbifate madaaluu waan danda'uuf yaadni bilisaa kun ilaalcha irratti dhiibbaa taasisa.

Sadarkaa sadaffaa irratti hamma danda'ametti hiikawwan fooyya'oo qoruuf carraa qabaata. Gaaffiilee gaafachuudhaan tooftaalee adda addaa gabbifatta. “Yaada haaraa yoo qabaatte baay'een gammada” yokaan “Ariitiin itti fufuuf fedha qabdaa?” Yeroo tokko tokko waan argine bifa gaaffiin dubbachuun gaarii ta'a. “Fuula kee irratti seeqa xiqqoo argeera?” Jaarsichi waa'ee amaloota dammaqoo hin taane (unconscious) yeroo dubbatu eeggannoo guddaa taasisuu qaba. Qaama walitti buhe sana gara miira nan qabame jedhutti geessuu danda'a. Namicha yaadessuu dhiisuuf jecha waan argine hunda ifatti dubbachuu dhiisuu dandeenya. Gaaffichi obbo Tigistuun mataa isaa irratti yaada akka kennu yokaan miira isaa akka ibsatu kan afeeru ta'uu danda'uu qaba. Jaarsichis tooftaalee adda addaa miira mataa isaan kan qindaa'an tahuu hubachuu qaba.

Of Bituu

Jaarsoliin qabeenya isaanii kamuu haalaan akka itti fayyadaman isaan gargaara. Meeshaan kun waan dhufu/waan ta'u dursanii hamma dubbachuutti haala dandeessisuun adeemsa jaarsummichaa fi fooyya'insa isaa haalaan mul'isuu danda'a.

Yaada garaa keenyaa fi afaanota qaamaa keenya gidduu firooma kallattiitu jira. Akkaataan taa'umsaa (posture) yokaan amalli (bahavior) ibsa namummaa keenya isa keessaa ta'ee tajaajila. Gama biraan immoo akkaataan taa'umsa keenyaa eenyummaa keenya isa keessaa irratti dhiibbaa fiduu kan danda'u yoo ta'u sanarraa kan ka'e hariiroo mataa keenya waliin qabnu irratti dhiibbaa qaba. Jaarsoliin yeroo jaarsummaa beekumsa kana ta'e jedhanii dammaqinaan itti fayyadamuu danda'u. Yeroowwan rakkisootii fi humna jaarsolii ol yommuu ta'utti jijjiiramni xiqqoo isaan akkaataa taa'umsa isaanii irratti argisiisan gara "ajaa'iba" xiqqootti geessuu danda'a. Yeroo baay'ee hiikamanii iftoominaa fi miira ofitti amanuun yoo taa'ame miirawwan keenyaa keessaa irratti dhiibbaa gaarii fida. "Taa'umsa humnawaa" mataa keenyaa isa filannoowwanii fi humnaan guutame garaa keenya keessatti yaadachuu qabna. Teessuma humnawaa kana argachuuf jaarsichi qabxiilee armaan gaditti tarreeffaman haalaan shaakaluu qaba.

1. Himoota armaan gaditti tarreeffaman haal-sima sirrii ta'e keessa of kaa'i:

"Humnaan akkan guutame natti dhaga'ama."

"Nageenyi natti dhaga'ama."

"Naannoo koo waliin hidhannoo akkan qabu natti dhaga'ama."

"To'annoo keessadha."

2. Amma miira kee dhaggeeffadhu, hubadhus:

"Akkamittin taa'e?"

"Akkamittin miilaan dhaabadhe? Karaa kami miilli koo lafa waliin kan wal arge?"

"Qaamni koo fuula duraa fi boodatti ni socho'aa? Kutaa dudduubaa teessuma kootii tuquu nan danda'aa?"

"Taa'umsi harka koo akkami? Mataan koohoo?"

"Akkamittin hafuura baafadha?"

"Muddamni qaama koo akkami?"

Haala muddamaan guute keessattis yoo ta'e yaadachuun akka siif salphatuuf akkaataa taa'umsaa kana yaadadhu.

3. Teessuma haala si jalaa bade hunda si yaadachiisu taa'i. Itti aansuunis "teessumaa mo'amaa" irraa gara "teessuma mo'ataa"tti kan si ceesisu sadarkaa sadarkaadhaan tartiiba isaa hordofi. Tartiibni kun kan uumamaa hamma fakkaatutti shaakali. Warri walitti bu'anis kun kan uumamaa itti fakkaata. Yeroo heduu fi guyyoota baay'eef yoo shaakalte bu'aa gaarii argatta. Jijjiirraan akkaataa taahumsaa kun jaarsoliin yeroo adeemsa jaarsummaa muddamaan guutee itti fayyadamuuf akkaataa taa'umsaa kaa'an ta'ee tajaajiluu danda'a. Itti dabalees abdiidhaan kan guutaman akka tahu isaan gargaara. Yeroo hedduus gara warra walitti bu'aniitti darbee isaaniinis abdiidhaan guuta.

Miila koon falmisiisuu

Tooftaan kun jaarsichaa fi warra walitti bu'an gidduutti walamantaan akka dagaagu taasisa. Kunis jaarsichi miira qaamota walitti bu'anii hubachuuf isaan gargaara. Miilli jaarsichi hariiroo/haasaa akka uumu, itti fufuu fi addaan kutu isa gargaara. Kunis kan ta'u miila gara kallattii qaama barbaadaniitti naannessuu yokaan deebisuudhaan. Itti dabalees namoota lachuu gidduu haasaan taasifamu jajjabeessuuf yokaan al-loogummaa (all-partisanship) gargaara.

Ruqpooleen bu'uraa afaan qaamaa jechuunis fakkeessuu, bifa fuulaa fi taa'uma hamma murtaa'e to'achuu ni dandeenya. Fakkeenyaaf haala (mudannoo) miira namaa miidhuun seeqa maxxansaa (itti fakkeessaa) argisiisuudhaan bifa fuula keenyaa to'achuu waan dandeenyu nutti fakkatullee yeroo hedduu baay'ee ulfaataa ta'ee argina. Miila keenya kallattii murtaa'e tokkoon beekaa keenyullee xiyyeeffannoon keenya waan biraarra yoo ta'e deebi'ee bakka duraatti deebi'ee argina. Haala nama ajaa'ibuun salphaatti to'achuu kan dandeenyu miillan keenya ta'anillee amanamummaa keenya irratti dhiibbaa guddaa kan fidanis kutaama qaamaa keenya kanadha. Kana jechuunis wanti jechoota keenyaan dubbannuu fi yaadni keenya walitti firoomu dhabuun miila keenyaan ifatti mul'ata. Namoonni dhimma kana akka tasaa illee ni beeku.

Adeemsa jaarsummaa keessatti akkaataan taa'umsa miila walitti buutotaa walitti bu'aa isa biraa wajjin mari'achuuf heyyemamaa ta'uu fi ta'uu dhiisuu isaa fuulcha kenna. Jaarsoliin itti yaadanii miillan isaanii fayyadamuu fi ergaa qaama isaaniin dabarsuu fedhan bu'uureffachuun kaa'uu qabu. Kana gochuudhaan meedhaa of bituu fayyadamuudhaan utuu wal irraa hin kutiin akkaataa taa'umsa isaanii argisiisuu (calaqqisiisuu) qabu.

A. Walitti buutota waliin wal arguuf:

1. Fiixee quba miila keetii gara walitti bu'ootaatti naannessi.
2. Walitti bu'oota lachuu waliin yeroo wal fakkaatutti wal arguuf akkasumas lachuu isaanii waliin turuuf miila kee isa tokko gara walitti bu'aa tokko miila isaan kaan immoo gara walitti bu'aa

isa kaaniitti naannessii kaa'i. Ijaa fi ijatti yeroo haasoftu miillan kee akkuma jiranitti ta'anii harka kee tokko gara walitti bu'aa haasofsiisaa jirtuutti naannessi. Fakkiin armaan gaditti argitu miila kee akkamitti fayyadamuu akka qabdu si argisiisa.

Namoonni walitti bu'an gara mareetti akka seenan akkamitti kakaasuun danda'ama:

3. Walitti bu'oota lachuu waliin miilaa fi miilaan wal argee uumi.
4. Suuta jedhii walitti bu'aa isa tokko irraa miila kee naannessi. Sanatti aansuudhaan walitti bu'aa isa lammaffaa irraa miila kee naannessi. Yeroo kana gootu harka keen argisiisuudhaan "Kallattiidhaan isa mataa isaatti himuu ni dandeessa" jedhi.
5. Walitti buutonni a mmayyuu walii isaaniitti dubbachuu dhiisanii siin kan haasofsiisan yoo ta'e garee si haasofsiisu utuu hin taane isa si dhaggeeffatu ilaalaa hojii miilichaa garee tokkoffaa irraa ammas eegali

Jaarsummaa keessatti nama si gargaaru wajjin akka-mitti hariiroo uumuu yokaan cimsachuu dandeessa:

6. Quba miila kee gara gargaaraa jaarsaatti akeeki.
7. Akkasumas ilaalaa xiqqoo turi.

Hojii: Faayidaa afaan sochii qaamaa

Kaayoo Hirmaattonni adeemsa waliin dubbii keessatti gumaacha afaan qaamaa qabu akka shaakalan carraa kennaaf.

Yeroo Kenname Daqiiqaa 30

Duraa fi duuba **Sadarkaa 1:** Hirmaattonni kee garee sadiitti qoodamanii mari'achaa meeshaa “of bituu” fi “miilaan falmisiisuu” akka fayyadaman taasisi.

Sadarkaa 2: Afaan qaamaa hirmaattonni fayyadamanii fi hubatan ilaalchisee duub-deebii akka kennan taasisi.

Kaayoo

Dhuma leenjichaa irratti hirmaattonni faayidaa dandeettii dammaqinaan dhaggeeffachuu ni hubatu.

Yeroo Kenname

Daqiiqaa 30

**Beekumsa
ka'umsaa**

II.3 Walitti firooma jaarsummaa aadaa fi jaarsummaa haala-mijeessuu

**Meeshaalee
gargaarsaa**

Gabatee waraqaa, waraqaa barumsaa galagalu, maarkeroota, kaardota maree hallu qabeeyyii

Duraa fi duuba

Sadarkaa 1: Mata duricha erga beeksistee booda faayidaa dandeettii fi amala dammaqinaan dhaggeeffachuu argisiisi.

Sadarkaa 2: Gilgaala yeroo sadii dhaggeeffachuu dhi'eessiif (III. 4. 1).

Qaamota walitti bu'an araarsuufi rakkoo uumame furuu isaanii dura jaarsoliin sababa walitti bu'iinsichaan ejjennoo qabatan jechuunis, sodaa, faayidaa fi fedhii isaanii hubachuun barbaachisaadha. Kana gochuuf immoo jaarsoliin dhaggeeffatoota dammaqoo tahuu qabu. Dammaqinaan dhaggeeffachuun dubbataaf deebii kamuu utuu hin kenniin qaamaanis hafuuraanis dhaggeeffachuudha. (Boqonnaa jalqabaa isa afaan qaamaa ibsu ilaali.) Rakkoo warra walitti bu'anii sana akka rakkoo mataa ofiitti ilaaluun akkasumas murtoo tokkollee utuu hin kenniin wanticha haalaan dhaggeeffachuuf yaaluun jaarsi tokko raawwachuu kan qabu dandeettiinwan jaarsummaati.

Faayidaa dammaqinaan dhaggeeffachuu:

- 📌 **Haala gaarii fi mijataa uuma.** Warri walitti bu'an yaada, miiraa fi shaakala isaanii ibsuuf bakka, yeroo fi xiyyeeffannoo ga'aa argatu. Kun immoo kanaan dura kan hin amaleeffatamnee fi shaakala ga'aa kan itti argatan ta'uu danda'u. Kun yeroo ta'u jajjabeeffamuu fi bilisummaan itti dhaga'amuu qabu
- 📌 **Iftoomina uuma.** Walitti buutonni jaarsichi rakkoo isaanii dhaggeeffachuu fi hubachuuf fedhii garaarraa ta'e akka qabu yeroo hubatan rakkoo isaanii furuuf kaka;umsa argatu. Akkasumas warra kaan dhaggeeffachuu fi hubachuuf qophaa;ina gonfatu.
- 📌 **Dubbatiichi akka dhaggeeffatame, sirriitti akka isa hubatan, akka simatanii fi akka kabajametti itti dhaga'ama.**
- 📌 **Jaarsichaaf ilaalcha gaarii akka qabaatanii fi akka isa amanana taasisa.**
- 📌 **Muddamaa fi dhiphina qabbaneessa.** Walitti buutonni miira isaanii ho'ee fi aarii isaanii akka qabbaneessan taasisa.
- 📌 **Carraa ittiin of ilaalanii fi ifa ta'an kennaaf.** Haalaan rakkoo isaanii ibsuu akka danda'aniif lola uumame sirriitti hubachuu yaalu. Kun immoo tokkoo tokkoo miira isaanii akka ilaalanii fi yaada isaanii fi haala wantichaa haalaan akka qindeessan taasisa.

Adeemsawwan dammaqinaan dhaggeeffachuu:

Dammaqinaan dhaggeeffachuuf wanti guddaan jaarsichi yaadaa fi ergaa walitti buutotaa dubbiidhaanis ta'e dubbiin ala dhaggeeffachaa jiraachuu isaa ibsuu isaati.

Karaawwan dubbii ittiin dubbataa dhaggeeffachaa jiraachuu keenya beeksisnu:

- ▶ Himoota hirkisoo fi jajjabeessoo fayyadamuudhaan: “itti fufi, eyyee naaf galeera, kan biraahoo, maaltu akka uumame naaf ibsuu dandeessaa” fi kkf.
- ▶ Akka hubanne ibsuu: “hubadheera, ahaa, tolir”
- ▶ Ergicha hubachaa jiraachuu kee beeksisuu: “li, ahaa, gaarii”
- ▶ Qabiyyeewwan isaa mirkaneessuu: “Inni ati akkana jette sirriidha, dhimma kana irratti waan aarte fakkaatta”
- ▶ Ibsa gaafachuu: “waan naaf gale natti hin fakkaatu, akkanaa kan jette, fakkeenya naaf kennuu dandeessaa”

Akkana garuu hin taasisiin:

- ▶ Yaada mataa keetii yokaan hiika kamuu, hubannoos ta'e gorsa mataa keetii hin kenniin. Dammaqinaan dhaggeeffachuu jechuun dhaggeeffachuu qofadha
- ▶ Murtoowwan hin fayyadamiin: “Hamma sana badaa waan jedhamu miti, hin aarin, waan xiqqoo guddiste, bayyaanadhu malee.” Ibsawwan kun hubannoo kee utuu hin taane murtoof ariifachuu kee argisiisu.
- ▶ Miirawaa hin ta'iin, hin aariin, hin dheekkamiin yokiis hin falmiin.
- ▶ waan dhaggeeffatte irratti duudhaa fi hiika mataa keetii hin dabaliin. Sammuu kee bantee hubachuu yaali.

Dubbaticha dhaggeeffataa jiraachuu kee sagalee malee akkaataa itti ibsitu:⁴¹

- ▶ Qaama keenya gara dubbatichaatti dhiheessuun namicha biraa utuu hin irraanfatiin haala iftoomina argisiisuun taa'i.
- ▶ Ibsa qaamaa barbaachisaa taasisuu /mataa raasuu/
- ▶ Ijaa fi ijaan wal ilaalu.
- ▶ Baasa sagalee ba'eessa fayyadamuu.

Walumaa galatti dammaqinaan dhaggeeffachuuf fedhii namoota isaan kaan hubachuu qabaachuu qabna. Dubbaticha kabajuu fi simachuu akkasumas miira garaa irraa maddeen rakkoo sana rakkoo mataa ofii taasisanii ilaalu gaafata. Jaarsoliin yaada mataa isaanii, ajandaa akkasumas murtoo mataa isaanii dhiisanii qabxiilee, miira ho'aa fi ilaalcha dubbataa dhaggeeffachuu qabu. Kun hojii rakkisaa fi shaakalamuu qabudha.⁴²

⁴¹ Kutaa III.6.3. Wayita jaarsummaa barbaachisuummaa faaydaa afaan sochii qaamaa isa jedhu fuula 64 irraa ilaalaa.

⁴² Kutaan kun Itoophiyaatti keessatti bara 2010 GIZ CPS EMDO/ inmedio dhaan leenjii fi qajeelfama waa ee jaarsummaa irratti qopha eef kan jedhu irraa kan fudhatameedha. Muraasni isaas Niederberger von Wyl. J (2009) irraa fudhatameera. Burgess. G & Burgess. H (2003) waliin waliitti firoomsaa.

III.6.5 Ergaawwan rakkisoo wallaansoo qabuu: Dubbii ibsa mataa ofiin dhiheessuu fi gudunfuu

Walitti bu'iinsa cimaa keessatti yokaan walitti buutonni adeemsa jaarsummaa keessatti miirawoo ta'anii yommuu dhihaatan jaarsichi miirawwan kanneen qabatee dhugaa jira caalaa miira isaa irratti xiyyeeffachuu qaba. Jaarsichi deebisee walitti buutota of argisiisuuf dubbii jechootaan fayyadamu ibsa mataa isaaniin dhiheessuu yokiis gudunfuu qaba. Marii fi hojii inni hordofus kan argisiisu tooftaama jaarsummaa barbaachisaa kanadha

Hojii: Ibsa mataa ofiin dhiheessuu fi gudunfuu

Kaayoo
Yeroo kenname
Meeshaalee
barbaachisoo
Duraa fi duuba

Ibsa mataa ofiin dhiheessuu fi gudunfuu.

Daqiiqaa 30

Waraqaa barumsaa galagalu, maarkeroota

Sadarkaa 1: Yeroo haasawa gabaabaa fakkeeniyota “raawwadhuu” fi “hin raawwatiinii” kenni.⁴³

Sadarkaa 2: Hirmaattonni lama lama ta'anii akka haasa'an taasisuun fuula dura ta'anii mataduree falmisiisaa irratti mari'adhaa.

Hirmaattota lachuu keessaa tokko haasawa taasisa. Isa booda hirmaataa lammaffaan haasawa dhaga'e sana ibsa mataa isaan dhiheessuutu irraa eegama. Hirmaataa inni duraa ibsi yokaan gudunfaan hirmaataa biraa sanaan dhihaate sun sirrii ta'uusaa mallattoo yeroo kennu qofahirmaataa lammaffaan haasawa haaraa kan dhiheessa.

Hirmaattonni wanta miiraa fi qalbii isaanii bite irratti mari'achuu jalqabuu isaanii dura daqiiqaa 5-10tti yeroo shaakalaa kenniif.

Yeroo isaan shaakalan ilaalcha mataa keen yaada kenniif. Aritiidhaan wantota ibsa mataa keen dhiheessuun miidhaa inni yeroo haasawaa qabu gaafachuun madaali. Hirmaattonni qabxii gaarummaa tooftaa kanaa akka ibsan afeeri. Sanatti fufuudhaan walitti buutota gidduutti gumaacha tooftaan kun qabu mari'adhaa.

“Raawwadhuu” jechootaan ibsaman

“Sirriitti si hubadhee yoon jiraadhe wanti ati jette...”

“Akkannatti waan sitti dhagahame natti fakkaata...”

“Miira akkanaa qaba...”

**“Hin raawwatiinii”
jechootaan mul'atan**

“Akkanaa fi akkasitti yaadiidha kan ati jette.”

“...kan jette sun dhugaadha.”

“Tooftaa...warra kaan ittiin hubatte dogoggoradha.”

“Nama isa kaan hin hubanne. Sitti kan fakkaate...”

⁴³ Kutaa III.6.4 Yeroo jaarsummaa sirriitti dhaqqeefachuu issa jedhu fuula 69 irra jiru ilaalaa.

Sadarkaa 3: Wantota daran rakkisoo irratti gilgaala hojjedhaa.

Gabaabsitee yaada hordofuu fi wal dubbisuu (mirroring) yaada jedhu erga ibsitee booda qabxiilee waliin dubbii sagalee hin qabnee beeksisi.⁴⁴ Hordofuu fi waldubbisuu (mirroring) jechuun mijuu walitti buutotaa eeguuf jecha sochii taasisan hordofuu jechuudha. Hirmaattotaaf tartiiba itti aanu dhiheessuudhaan “hordofuu” itti argisiisuu dandeessa.

“Raawwadhuu” sagalee malee mul’atan

Yeroo hundaa miila kee isa tokko nama dhaggeeffachaa jirtu sanatti dhiheessuu.

“Hin raawwatiinii” sagalee malee mul’atan

Qaama kee walitti bu’oota keessaa tokkotti dhiheessuu.

Walitti bu’aan tokko isa kaan yero arrabsu mataa raasuu. Qilleensa duwwaa yokaan qeensa quba kee haalaan ilaaluu.

Hirmaattonni waldubbisuu (mirroring) fi hordofuu fayyadamuudhaan shaakalicha akka eegalan gaafadhu. Waan isaan booji’e yokaan miira isaanii irratti mari’achuu dura daqiiqaa 5-10 kenniif. Yeroo shaakalichaa gareewwan sana haalaan ilaali, waan argites hirmaattotaaf qoodi.

Sadarkaa 4: Barumsa isaan baratan waraqaa barumsaa irratti barreessi.

⁴⁴ Kulaa III.6.3. Wayita jaarsummaa barbaachisummaa faaydaa afaan sochii qaamaa isa jedhu fuula 64 irraa ilaalaa.

III.7 BALBALLOOMINA XIINXALA WALITTI BU'IINSAA (Conflict Perspective Analysis)

Balballoominni xiinxala walitti bu'iinsaa kan gabbate Anmiidiyuu Berliniin yoo ta'u gama taatota adda addaan dhimmoota gad fagoo hubachuufi sakatta'uu akka dandeenyu nu taasisa. Itti dabalaanis namoonni walitti bu'an namni biraan maaltu akka itti dhagahamuu fi akka yaadu akka yaadan taasisa. Balballoominni xiinxala walitti bu'iinsaa jaarsoliin waltajjii jaarsummichaa haalaan akka qopheessan, hundee rakkinichaa haala fooyya;aan akka hubatanii fi wanta yeroo jaarsummaa gochuu qaban kaka'umsaan akka raawwatan isaan gargaara.

Jaarsummaan eegalamuu isaa dura jaarsoliin tokkoo tokkoo walitti buutotaa ilaalchisee hawwii. sodaa fi miira isaanii kan argisiisu “Maappii walitti bu'iinsaa (conflict map) qopheessu. Walitti dabalamicha gidduutti “tooftaa tuqamuu (emphaty hyphotesis)” kan jennu ni argama. Walitti daballi kun jaarsa yokaan nama waliin hojii hojjetan waliin akka hojjetamu gorfama. “Tooftaan tuqamuu” kan qophaa'u bakka tokkoo tokkoo walitti buutotaa mataa ofii kaa'uudhaan. Tooftaan kun rakkoo jaarsoliin furan hammam walxaxaa akka ta'e hubachuu dandeessisa. Jaarsoliin yeroo jaarsummaa walitti dabalama balballoomina ilaalcha walitti bu'iinsaa fayyadamuudhaan hubannoo waloo walitti buutotaa hubachuuf tooftaa tarreessu. Tarreeffamni kunis miira, sodaa fi hawwii walitti buutotaa hubachiisuuf fayyada.

Hojii: Balballoominni ilaalcha walitti bu'iinsaa akkamitti qophaa’a: Dhimma abbaa qabeenyaa qonnaa

Kaayoo

Hirmaattonni seenaa qeenxee tokko fudhatanii damdeettii balballoomina ilaalcha walitti bu'iinsaa akka gabbifatan gargaaruu.

Yeroo kenname Meeshaalee gargaarsaa Duraa fi duuba

Daqiiqaa 120

Waraqaa barumsaa galagalu, maarkeroota, gabatee waraqaan itti maxxanfamu, ispiilii

Sadarkaa 1: Sadarkaawwan ilaalcha walitti bu'iinsaa arfan beeksisi:

1. Namoota gahee qabanii fi abbootii dhimmaa adda baasuu
2. Dhimmicha irratti tokkoo tokkoon walitti bu'aa ejjeennoo fi dhugaa inni kaa'e walitti qabuu.
3. Sodaa, miiraa fi hawwii qaamota walitti bu'iinsicha keessatti hirmaatanii adda baasuu.
4. Furmaata jabaa hunda fayyadamoo taasisu kaa'uuf fedhiwwan, adda addummaawwanii fi riqicha waliigaltee adda baafachuu.

Sadarkaa 2: Barreeffama seenaa qeenxee sana irratti qophaa'e kenniif; dubbisuu fi gaaffiilee adda baafachuuf daqiiqaa 15 heyyamiif.

Sadarkaa 3: Seenaa qeenxee sana karaalee ilaalcha walitti bu'iinsaa arfan fayyadamuudhaan ibsi. Gareewwan bakka walqixaa lamatti qoodaman ijaari. Tokkoo tokkoon garee walitti bu'aa tokko kan ejjennoo mataasaa qabu bakka bu'a.

1. Gareewwan walitti bu'an adda baasi.

Garee 1 abbaa qabeenyaa.

Garee 2 hawaasa naannoo.

GAREE2: BAKKA BU'AA HAWAASA NAANNICHAA

Nan sodaadha

- 👉 Fedhii abbaa qabeenyaa guutuuf jecha nuti akka hin gurguramne nan sodaadha.
- 👉 Ijoollee keenya nyaachisuu akka hin dadhabne nan sodaadha.
- 👉 Ijoolleen ijoollee keenyaa akka hin gidirfamne nan sodaadha.
- 👉 Akka bakka buhumsa keenyaatti fudhatama hawaasa keessatti qabnu akka hin dhabne nan sodaadha.
- 👉 Eenyummaa keenya dhabna jedheen nan sodaadha.

Natti dhaga'ama

- 👉 Kun karaa gabroomfannaa isa tokko akka ta'e natti dhaga'ama.
- 👉 Akka gurguramne natti dhaga'ama.
- 👉 Aanga'oonni mootummaa malaammaltummaa akka nyaatan natti dhaga'ama.
- 👉 Dhaloonni dhufu weerara aadaan akka miidhamu natti dhaga'ama.
- 👉 Lafa keenya eeguu akka qabnu natti dhaga'ama.
- 👉 Akka weeraramne natti dhaga'ama.

Nan hawwa

- 👉 Abbaan qabeenyaa sun lafa keenya gad dhiisuu utuu deemee nan hawwa
- 👉 Mootummaan gidduu seenee wanta nuuf ga'aa ta'e akka nuuf kennu nan hawwa
- 👉 Lafa keenyaa fi uummata keenya weerara aadaa irraa dhorkuu nan hawwa

4. Gaaffiilee maree ijoo fayyadamuudhaan fedhii, adda addummaa fi riqichawwan walii galtee warra walitti bu'anii adda baasii kaa'i.

Fedhii walitti buutotaa keessaa kamtu wal fakkaatu? Isaan kamtu immoo adda addadha? Miirawwan, faayudaawwan (hawwiiwwan) fi sodaawwan riqichawwan walii galtee wal fakkaatan jennu garuu hundaa yokaan galma adda addaa qabanidha. Fakkeenyaaf, walitti bu'aan kamuu gowwomfamuu (ridiculed) hin fedhu. Garuu walitti bu'aa lammaffaan sana gochuu dandaha jedhee sodaata. Sodaan kun qaamonni walitti bu'an lamaanuu kan qooddatanidha. Maddi sodaa keenyaa yoo adda adda ta'ellee sodaan kun lachuun isaanii kan itti walii galanidha.

Sadarkaa 4: Hirmaatonni akka mari'atan taasisuudhaan deebii isaaniis waraqaa galagalu irratti tarreessi. Gaaffiilee walii galtee ijoo deebii hawaasichaa yokaan bakka bu'aa hawaasichaa

GAAFFIILEE WALII GALTEE IJOO	DEEBII ABBAA QABEENYICHAA	DEEBII BAKKA BU'AA HAWAASICHAA
Walitti bu'iinsa keessatti hirmaachuun siin maal si fayyada?		
Walitti bu'iinsa kana keessaa yoo baate maal miidhamta?		
Nageenyi utuu jiraatee ati waan fooyya'aa akkamii argatta?		

Haala fakkeenya kanaan bu'aan eegamu warra armaan gaditti tarreeffaman fakkaachuu danda'a.

GAAFFIILEE WALII GALTEE IJOO	DEEBII ABBAA QABEENYICHAA	DEEBII BAKKA BU'AA HAWAASICHAA
Walitti bu'iinsa keessatti hirmaachuun siin maal si fayyada?	Qabeenya koo dhabeera. Mirga hojjechuu koo dhabeera. Qabeenya baay'ee ergan dhangalaasee booda dhuma irratti harka duwwaa hafeera. Seera hordofeen hojjechaa jira. Seeronni idil-addunyaa kennamaniiru. Amantaan mootummaa irratti qabu gad bu'eera. Hojichi bu'a-qabeessa ta'ee argeera. Jireenya hiyyeessotaa jijjiiruuf fedha guddaan qaba.	Aadaa fi eenyummaan keenya salphateera. Lafti keenya nuuf eegamuu qaba. Hojii amantaan irratti gatamu miti. Humni ijoollee keenyaa akka qisaasamu taasisa. Amantaa mootummaa irratti qabnu dhabneerra. Lafa keenya eeggachuu qabna. Aadaa fi lafa keenya eegnee dhaloota dhufuuf tursuu qabna. Abbaan qabeenyichaa lammii alaa waan ta'eef qabeenyicha hunda biyya isaatti ceesisa.
Walitti bu'iinsa kana keessaa yoo baate maal miidhamta?	Hojii kanarra turuuf ofitti amanamummaa koon dhaba. Maqaan koo baduu danda'a. Qabeenya najalaa manca'eef beenyaa hin argadhu. Kufaatiin hamilees ta'e xiin-sammuu na mudata.	Dargaggoonni abboota isaanii irraa amantaa dhabu. Lafti keenya nurraa fudhatama, aadaan keenya kan biraan makama. Lolli dhuunfaa ka'uu danda'a. Mootummaan waan hawasa keenya miidhu kan biraa gochuu danda'a.
Nageenyi utuu jiraatee ati waan fooyya'aa akkamii argatta?	Hawaasi naannoo misoomicha irraa fayyadamaa akka ta'u jabaadheen hojjechaa. Hojii koo itti fufiinsaan hojjechuuf nageenyi akka jiraatum dhamaha.	Mootummaa fi qaamolee hunda gidduutti walii galteen waloo ni uumama. Misoomicha irraa hawaasi naannoo qabata-maadhaan fayyadama.

Sadarkaa 5: Filannoo furmaata nama hunda fayyadamaa taasisuu barbaaduu. Fedhiwwan, adda addummaawwanii fi riqichawwan walii galtee gareewwan walitti bu’iinsaa gidduutti nageenyi itti fufiinsa qabu akka jiraatu jaarsoliin furmaata jara hunda fayyadamoo taasisan kan itti calaqqisiisanidha. Hirmaattota waliin filatamoo fi hojiin kan mul’achuu kan danda’an furmaatawwan hunda fayyadamoo taasisan irratti mari’adhaa.

GAAFFIILEE	ABBAA QABEENYAA	DEEBII BAKKA BU’AA HAWAASICHAA
Filannoowwan keessaa hojiitti hiikamu jedhamanii kan yaadaman duraa-duubawwan kamtu fudhatamuu qabu?		
Duraa duuba kanneeniif maal gumaachuu dandeessa?		
Waa’ee walitti bu’iinsichaa waan haaraa maal hubatte?		
Faayidaa keef jedhamee maaltu siif jijjiirame?		
Adeemsicha irraa gudunfaa akkamii irra geesse?		

Kutaa kanaa fi itti aanan keessatti dandeettiwwanii fi meedhaalee jaarsummaa ilaalchisee qabxiilee barbaachisoo ilaalleerra. Itti dabalees waliin dubbiin baay’ee wal-xaxaa qofa utuu hin taane rakkisaa ta’uu isaas ilaalleerra. Garuu jaarsummaan ba’eessi yeroo adeemsa jaarsummichaa bu’aan akka argamu gumaacha ol-aanaa taasisa. Walitti buutonni ilaalcha isaanii akka jijjiiranii fi dhuma irrattis gara furmaata waloo fudhataniitti akka dhufan; gareen lachuu akka walii galanii fi kan caalu immoo inni tokko inni kaan na hubateera hubannoo jedhu keessa galuu qabu. Kana gochuun immoo hojii jaarsichaati. Boqonnaan itti aanu isa kana akkamitti milkeessuu akka dandeenyu nutti argisiisa.

III.8 Jabina walitti bu'iisawwanii keessattii fi sadarkaaalee jalqabaa irratti faayidaa jaarsummaa qofa qofaatti taasifamuu

Walumaa galatti adeemsa jaarsummaa qofa qofaa jechuun jaarsichi akka “kolloo” wayya dhooftuu garee tokkoo isa biraatti naanna'ee yeroo tokko tokko immoo odeeffannoo garee lachuu gidduu jiraa qabaa hojjeta jechuudha. Jaarsoliin marii qofa qofaatti taasifamu jalqaba jaarsummichaa irratti haalota mijatoo uumuu fi warra walitti bu'e gidduu heyyamamummaan maree jiraachuu isaa mirkaneeffachuuf itti fayyadamu. Kaka'umsa garee tokkoon jaarsoliin yommuu afeeraman jara kaanitti dhi'aatanii jaarsummaan akka adeemsifamu heyyamamoo ta'uu isaanii mirkaneeffachuu qabu. Jaarsummaan qofa qofaa walitti buutonni sun walitti bu'iinsicha irratti yaada mataa isaanii biisaan akka kennan carraa kennaaf. Jaarsoliinis walitti bu'iinsicha gad fageenyaan qorachuuf, seen-duubee ka'umsichaa, hundee isaa adda baasuu fi sababa walitti bu'iinsichaa haalaan hubachuuf carraa kennaaf. Kun immoo tooftaa adeemsichaa barbaachisaa akka qopheeffatan isaan gargaara.

Yeroo jaarsummaa duraa

Jaarsummaan qofa qofaatti ta'u amala jaarsummaa aadaa Itoophiyaati. Kutaalee biyya keenyaa adda addaa keessatti yeroo walitti bu'iinsa maatii fi hawaasaa jaarsoliin yeroo baay'ee araarsuun kaka'umsa mataa isaanii fudhatu; yokaan rakkoo uumame furuuf warra kaaniin afeeramu. Jaarsoliin adeemsa jaarsummichaa eegaluu isaanii dura warra walitti bu'an gidduutti fudhatama argachuuf itti fayyadamu. Achumaanis waa'ee walitti bu'iinsichaa beekumsa argatu. Yoom akka wal arganis wal beellamu. Yeroo itti wal argan wal beellamuu qofa utuu hin taane haal-sima sadarkaa walitti bu'iinsichaa, akkasumas ejjennoo walitti buutotaa hubachuuf kun carraa gaarii isaaniif ta'a.

Maree qofa qofaatti taasifamu (Caucus Group Discussions)

Jaarsummaan qofa qofaa yeroo baay'ee kan fayyadamnu yeroo walitti bu'iinsichi hammaatuu fi walitti buutonni walii dubbachuufis ta'e ijaan wal arguufuu yeroo fedha dhabanidha.

Akkasumas walitti buutonni maree isaanii itti fufuuf yeroo itti muddama keessa seenan fayyada. Yeroo kana jaarsoliin maree waloo sana addaan kutanii tokkoo tokkoo garee walitti bu'ee sana waliin tokko tokkoon maree taasisuu barbaachisa. Kana gochuudhaan gareewwan mareef yeroo argatu; jaarsolii gidduutti ilaalcha haaraa akka argatanii fi gara maree waloo dhufuun dura ejjennoo isaanii akka sakatta'an isaan gargaara. Yerooma wal fakkaatutti jaarsoliin dubbiiilee hedduu bira ga'uu danda'u. Yokaan barbaachisaa yoo ta'e adeemsa itti aanu keessa deebi'uu danda'u. Mareen gam-lamee kun jaarsolii fi walitti buutota gidduu wal amantaan akka jiraatu taasisa.

Jaarsummaan qofa qofaa yeroo adeemsifamu ragaaleen icciitii ifa yoo ta'an jaarsolii qormaata keessa galchuu danda'a. Kanaaf yeroo jaarsummaa heyyama yoo argatan malee icciitii kana fayyadamuu hin danda'an. Yeroo tokko tokkos odeeffannoowwan icciitii kun walitti bu'iinsicha qabbaneessuuf ga'ee murteessaa qabaatu. Jaarsoliin gochuu kan danda'an walitti buutonni gara walitti bu'iinsichaatti yommuu deebi'an waa'ee dhugichaa ifatti akka mari'atan jajjabeessuun qofadha. Yeroo tokko warri walitti bu'an jaarsoliin odeeffannoowwan icciitii ifatti akka baasan dhiibbaa irratti taasisu. Ogeessi jaarsummaa dhugaan yeroo akkanaattis dhimmicha keessaa ala ta'uu qajeelfama jedhu hordofa.

Jaarsummaa qofa qofaatti taasi-famu keessatti namni tokko jaarsichatti icciitii yoo hime dhimmicha akkamitti ilaaluu qaba?

👉 **Kana maaliif natti himte?**

👉 **Maal akkan godhu eegda?**

👉 **Sababni sodaatteef maali?**

👉 **Adeemsa jaarsummichaa keessatti bifa kamiin mari'achuu dandeenya?**

👉 **Dhugaa kana qabachuudhaan adeemsa jaarsummichaa irratti akkamitti dhiibbaa taasisuu yaadda?**

👉 **Qaamonni sun yaada furmaataa fiduuf ni dirqisiifamu.**

1. Ajandaa dhokataa?

2. Yaada irratti walii galan argachuun akkamitti odeeffannoo dabarsuun danda'ama.

“ሳይቃጠል በቅጠል!” “Otoo hin gubatin baalaan” (Mammaaksa Amaaraa)

Kaayoo

Yeroo kenname

**Beekumsa
ka'umsaa**

**Meeshaalee
gargaarsaa**

Duraa fi duuba

Dhuma leenjichaa irratti hirmaatotni gulantaa walitti bu'insaa Fireedirik/ Friedrich Glasl salgan ni hubatu

Daqiiqaa 150

III.1 Walitti bu'insa hubachuu

Kaardii halluwwanii garagaraa , Markaroota

Sadarkaa 1: Moodelota Gulantaa walitti bu'insaa Fireedirik/ Friedrich Glasl salgan beeksisi. Mata duree kana irratti hirmaattotaaf yaadannoo kenni

Sadarkaa 2: Moodelota gara hojiitti jijjiiri.

Sadarkaa 3: hirmaatotni akka waliin maryatan taasisi

Akkuma gilgaala irratti agarre gulantaan jaarsummaa giddu galummaan jaarsolii⁴⁶ cimee gara qaamni sadaffaan akka giddu seene ta'u isaati. Jechi “cimuu” jedhu yeroo hiikamu kan ittiin wal qabatu miidhaa qaama irra gahu dabalateeti. Fireedirik Gilaazil/ Friedrich Glasl walitti bu'insa⁴⁷ dura dhaabbachu kitaaba isaa jedhu keessatti laphe jabina gulantaalee sagalitti qoqqoodeera. Qabxilleen ka'umsaa Jaarsoliin hubachuu qaban akka qophaa'anii fi shoora jaarsummaa yeroo fudhatan tooftaa barbaachisaa akka ka'an waan gargaaruufiidha.

⁴⁶ Kutaa III.3.4 Gilgaala fiixee Muka Jaarsummaa jedhu fuula 39 ilaalaa.

⁴⁷ Glasl, F (1999)

III.9.1 Gulantaalee cimina walitti bu'insaa Fireedirik Gilaazil/ Friedrich Glasl salqan beeksisuu⁴⁸

1. Mata jabeenyuummaa /yaada nama biraa fudhachuu diduu/

Walitti bu'insii kan inni eegalu osoo hin hubatiin yaadni walitti bu'uun gara dubbii cimaatti wayita seenuudha. Sadarkaa kanatti gareewwaan lameeniin maryachuun furmaata fiduun nidanda'ama

2. Morkii/Mormii fi fallaa adeemuu

Ilaalchonni adda addaa gara walitti bu'insaatti nama geessu gareen inni tokko isa biraa irratti dhiibbaa geessisu barbaada.

3. Dubbii dhiisanii gara hgochaatti cee'u

Gareen walitti bu'an yaadni isaanii fudhatamummaa akka argatu waan barbaadaniif dhiibbaa uumu boodas marichi kallattiisaa gad dhiisa. Isa boodas walitti galteen adeemsifamu hin jiraatu. Walitti bu'insi haala yaaddessaa keessa galuun gara sadarkaa hin barbaachifneetti gala.

4. Murtee fi qindoomina

Walmorkii sana waliin walitti dhufeenya kan hin qabne fakkii addaatu uumama. Gareewwanis haalicha fedhuun jechoota hin mallee jechuu eegalu.

5. Nama duratti simboo dhabsiisuu

Maalummaan garee mormitoota sanaa ni bada. Nama duratti simboo dhabu yoo jennu miira olaantummaa dhabu jechuu keenya.

6. Tarkaanfii sodaachisuu agarsiisu

Gareewwan walitti bu'an haalicha to'achuudhaaf kan yaalan sodaachisuudhaani. Waan gareen inni tokko barbaadu gareen biraa immoo battaluma sanatti gatii dhabsiisa.

7. Badii muraasa uumuu

Gareen faallaa jiru akka namaatti hin lakkaa'amu, karaa kamiinu yoo ta'e ni sobu, miidhaati isaan irra gaha, xiqqaatusqabeenya nama dhuunfaa barbadeessun fudhatamummaa qaba. Qabeenyi Garee faallaa hanga miidhametti garagaluun fudhatamummaa qaba.

8. Gargar wal qoodu/ baasuu

Kaayyoonsaas garee faallaa ta'an gargar baasuudha. Caasaa miseensota murteessoo ta'anii gara qaama to'annoon ala ta'etti yookaan gara xiinsamuu fi hawaasaatti adeema.

9. Walii wajjin halayyaa lixuu

Duubatti osoo hin jedhin hunduma fuul-dura dhaabbachuu. Garee faalla injifachuuf qabeenyuma dhuunfaa ofiillee barbadeessuun ilaalcha keessa gala. Fudhatamummaa argata. Tarii warra biraa balleessuun haala ittisuu hin dandeenye keessa galus gammachuu namaaf kenna.

⁴⁸ Glasl, F (1998)

III.9.2

Gulantaalee salgan akka agarsiiftuutti itti gargaaramun gara hojiitti hiikuu

Kaayoo

Moodelicha walitti bu'insa kam keessatti iyyuu maatii,hawaasa,sadarkaa biyyaaf addunyaatti itti gargaaramu dandeessa. Hubannoo hirmaatotaa babal'isuuf moodelicha itti fufiinsaan agarsiiftuu itti aanu irratti ni gargaaramna. hirmaatotni cimina walitti bu'insaa waan qabaniif human isaanii guutuu hubachuun bal'isu

Yeroo kenname Meeshaalee gargaarsaa Duraa fi duuba

Daqiiqaa 60

waraqaa dadachaa'u ittiin barsiisan, maarkeroota

Sadarkaa 1: Dhimmi ijoo beeksisi. Seenicha karaa armaan gadiitiin dhiheessuu ni dandeessa.

Hawaasni gosa lama naannoo riqicha lageen lama wal qunnamsiisu bira obbolummaan jiraachaa turan. Fuudhaaf heerumaan walitti hidhamuun kan baratame ture. Daldalli waliinis gaarii ture.Kutaan hawaasa lakkoofsaan gad aanaa ta'es kabajaan jiraataa ture. Gaggeessitootni hawaasa kana lamaanii waliin ta'uudhaan yaada piroojeektii mana barumsa haaraa wixinessaa turan.

Manni barumsichaa garammitti akka hojjetamuu malu murteessuu irraa kan hafeeqabxilee hundarratti waliif gala-niiru.Gaggeessitootni hawaasa lamaanii manni barumsichaa laga isaanii biratti akka ijaaramu barbaadu.

Sadarkaa 2: Fakkeenyi kun dhimmichi gulantaalee salganiin yeroo ilaalamu akkamitti akka fudhatamu agarsiisa

Gulantaa 1: Mata jabeenyuummaa

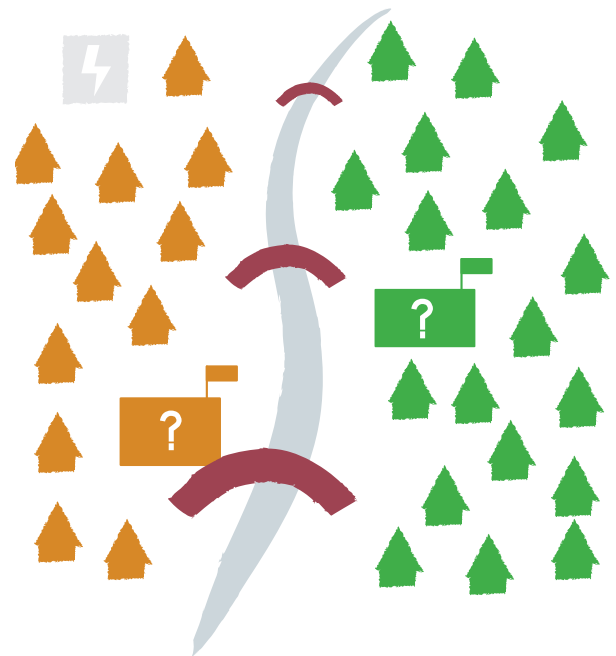
Walitti bu'insi kan eegalu yaada walitti bu'uinsaaf yaadame irraa kan maddu miti. Namoonni yaada adda addaa iftoominaan kan wal jijjiiraa turan wayita ta'u sadarkaa kanatti garuu fedhiin isaanii ni hir'ata. Yoo xiqqaate gareen inni tokko mormuu eegala. Miirri isaanii ni bokoka al tokko tokko miseensi hawaasaa aariidhaan dubbachuu ni danda'u. Haata'u malee, gareen inni tooko isa biraa amansiisuudhaan furmaata argamsiisuuf abdii godhatu.

Agarsiiftuu:

Hawaasni halluu Burtukaanaa (gara bitaatin): "Iddoon kun gaariidha riqichattis dhihoodha kanaafuu namni kamu rakkoo malee mana barumsaa gaha"

Hawaasni magariisaa (gara mirgaatin): "Dhugumaan namoonni hedduun naannoo nuti jiraannu jiraatu. Kanaafuu manni barumsichaa nu biratti ijaaramuu qaba".

Hawaasni halluu Burtukaanaa: "Karaa keessan namni akkam yoo baay'ate iyyuu rakkoon hin uumamu". Hanga kana barbaachisummaa hin qabu.Jaarsoliif namoota naannoo waliin maryadhee rakkoo kanaaf furmaata kennuuf deebi'een dhufa.

Gulantaa 2: Mormii fi fallaa

Gareen lamaanu wal amansiisuudhaaf yaalii godhanu irratti ofitti amanamummaa isaanii ni dhabu. Garee biraa ammas ni dubbisu. Haata'u malee yeroo haasaa isaanii kaayyoon isaanii garee faallaa sanarra garee isaaniirraa deeggarsa argachuuf garee faallaa amansiisuudha. Dubbii afaanitiin kan caalan ta'u agarsiisuuf ni yaalu. Kanaafuu haasichi kan malli itti baay'ate ta'a. Ergaan dhoksaa haasaawa isaanii kan garee biraa ceepha'u ta'a.

Agarsiiftuu: Marii Bilbilaan Raadiyoo buufata naannoo isaaniirraa kallattiin darbu.

Gareen hawaasa haallu Burtukaanaa: “dhimma kana itti gaafatamaan kana dura ture waliin maryachuu dadhabuu kootiif baay'een gadda amma biiraa keessaa argachuu hin dandeenyu. Inni yeroo hundumaa marii gaariidhaaf of kennaa ture.

Hawaasni garee halluu magariisaa: Kuna kan baratameedha, Miseensota mana maree keessanii irraa osoo hin haafin, nama dhaggeeffachuu irra nama ceepha'uun akka isiniif mijatu dhaaga'eera.

Hawaasni garee halluu Burtukaanaa: “wal haa amannu malee dhimmicha irratti gadi fageenyaan akka irratti hin yaadne yoo amantan gaariidha. Isiniif iyyuu yoo ta'e manni barumsichaa gama keenya yoo ijaarame ifin fayyada. Faayidaa hawaasa keessanii eegsisuuf hin carraqxanu.

Hawaasni garee halluu magariisaa: “Hojii akkamii hojjeettaa? Kanaan dura yaada keenya fudhattanii turtan. Maaloo hin yaadatanu? Dandeenyi waa yaadachuu keetii jirrenyuma dhuunfaa keetirrattu akkasuuma laafaadhaa?”

Gulantaa 3: Gocha oduurra darbe

Bu'aa tokko malee erga waliin maryatanii booda waliigalteerra gahuu hin dandeenyu jechuudhaan abdii kutu. Haalota gara fuula duraatti dabarsuuf fedhii qaban irraa ka'un gareen inni tokko garee kaan otoo hin maryachiisin dhuunfaatti tarkaanfii fudhachuu eegala. Yeroo baay'ee kan kana godhu garee tuffiidhaan hirmaannaa taasisuu dha. Gareen inni biraa garuu akka waan mo'ametti akka waan gowwoofameetti yookaan akka waan gurgurametti waan of ilaaluuf in aara. Al tokko yoo sarara kana irra tarkaanfatan jaarsummaa qaama sadaffaa malee gara mariitti dhufuun rakkisaa dha. Sababni isaa wal shakkiin hundeeerraa waan jiruufiidha.

Gareen tokko yoo tarkaanfii fudhate gareen biraas tarkaanfidhuma sana fudhata, waliin maryachuun rakkinicha furuurraa amantii waan hin qabneef. Irra deddeebiidhaan waliin maryatu ta'us yaadaan wal amanurra tokko gochaa isa tokkoof hiika kennuu filateera. Hiikoon hin barbaachifne suuta suuta iddoo olaanaa argachaa deema.

Agarsiiftuu: Yeroon murtaa'e erga darbee booda gaggeessitootni garee lamaanii deebi'anii wal argan.

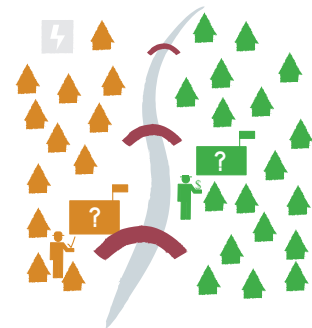
Hawaasni halluu Burtukaanaa: “Beektaa abbaa aangoo tokko haasofsiisee pilaanii ijaarsaa galcheera. Kunooti pilaanii ijaarsa mana barumsaa ilaali. Yaada kootti baay'ee gammaduudhaan battalumatti waliigale”.

Hawaasni magariisni: “Akkamitti akkas goota? Jalqabatti hawaasa keenya haasofsiifna waan waliin jennee turre natti fakkaate, na gowwoomsiteetta”.

Hawaasni garee Burtukaanaa: “Gowwaa hin ta'in, barabaraan akka waliin maryachaa hin jiraanneni beektaBakka bu'unnoo yeroo dhufanan carraa koo yaale.

Ammas yeroo murtaa'eetu darbe amma immoo hawaasni magariisni darabeesaa tarkaanfi fudhate.

Hawaasni magariisni: “Dhimma kanatti baay'ee akka gammaddu nan beeka. Hawaasa keenya maryachiise manni barumsichaa bakka ani barbaadutti akka ijaaramuuf dhaabbata tola ooltummaan argadhe. Kun oduu gammachiisaa dha nama hin dhibu? Kanarratti immoo situ akkan ariifadhu natti hime. Nan amana yaadni kun si gammachiisera.

Gulantaa 4: Firdii fi qindoomina

Walitti bu'insichi itti aansuudhaan maal hojjetu? Jabina argachuuf waan deeggarsa guurrataniif namoonni baay'een irratti hirmaatu. Midiyaalee hawaasaattis ni gargaaramu, xalayyaa ni barreessu, toora websaayitii irratti odeeffannoo ni baasu. Yookaan fira koo yookaan lammii koo gargar ba'umsa jedhu keessa galu. Diinni diina kooti fira kooti yookaan firri diinni kooti diina kooti jechuus ni dabalata. Gareewwan tokkummaa uumuuf ni socho'u. Qindoominichis yaada ofii qofaa duukaa kan luucca'eefi gareesarraa ceephoo kan hin fudhannee ta'a. Yaada kennuun mataansaa akka diinatti akka ilaalaman taasisa/Ati nu waliin moo diina keenya/. Garee sana keessatti yaadni deeggarsaa hanqina qaba.

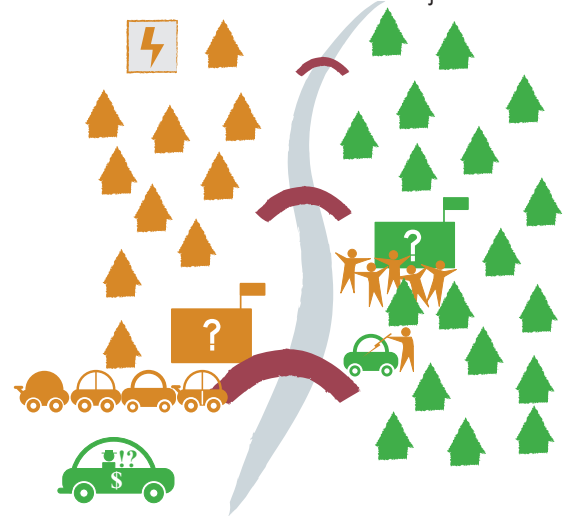
Walitti murteessuuf fudhatamummaa dhabsiisu eegala, kana booda rakkinichi yaada tokko qofa irratti walii galuu dadhabu jedhamee hin fudhatamu. Gareen tokko walii galatti akka rakkootti ilaalaama. Isaanis kan boodatti hafan, ofitto, warra human hin qabne kkf ta'u. Dhoksaatti kakaasuu eegala. "Kunis kanan barbaadu fudhadheera/sadarkaa sadaffarra akka jirutti jecharra kan darbe"/ yaada jedhu qabachuu qofaa osoo hin taane faayidaa irraa hin argatin iyyuu malee kaayyoo garee isa tokkotti cilee dibu, nyaachu baadhus nan garagalcha yookaan balleessuudhaaf ilaalchi hunduma miidhu ni mo'a. Yoona gochichi akka tasaa uumamusaas ni haalu. Haata'umalee, garee biraa akkasumatti akka uumame yoo dhaga'ame itti caala.

Agarsiiftuu:

Hawaasni garee Burtukaanaa miseensa gareesanaatiif: "Guyyaa Roobii bakka bu'oonni tola ooltotaa bahanii iddoo manni barumsaa itti ijaaramu dhagaa bu'uura bakka fedhanitti waan ka'an otoo dubbatamuu dhaga'eera. Kan dhufanis daandii keenyarraan waan ta'ef riqicha keenyattis in gargaaramu. Kanaafuu karaa cufuudhaan guyyichi akka hin ayyaneffatamnetti ni gufachiifna. Boodas ayyanichi kan hafeef waan isaan akka gaariitti itti hin qophoofneef jennee gabaasa dhiheessina. Waa'ee cufamu daandii yoo nu gaafatanis sababa balaa akka cufame deebifnaaf" jedhuun.

Hawaasni garee magariisaa: "Erga kun ta'e booda uummata isaanitiif kun kan ta'e sababa balaakan uumame miti. Nuti mana ijaaruuf karoofachuu fi ijaaruuf muuxxannoo gaha qabna. Isaan muuxxannoo hin qaban. Boodatti hafoofi kanneen hin baranneedha kanaaf nuti gara qaama mootummaa kan beeknu hunda bira deemne mana ijaaruun kan hin dandeenyeefi kan hin baranne akka ta'an amansiifna.

Hawaasni halluu burtukaanaa: "hawaasa keenyaaf maal goona gareen hawaasa magariisaa dhaabbata tola ooltummaa kan argate biyya alaa irraa akka ta'e itti himnee keessoo keenyatti immoo qaamni alaa akka nu keessa hin galleetti itti himna. Ibsa Gaazexaa irratti kennamuuf mata duree isaa" Miseensi garee magariisaa jireenya ilmaan keenya gara fuuladuraa abbootii qabeenyaa biyya alaatti gurguruuf" jennee barreessina. Hiriira nagaas ni qindeessina. Dargaggoonni keenya goota ta'an gara miseensonni garee magariisaa itti mana barumsaa ijaaruuf qophaa'an deemanii balleessuu danda'u. Kanas kan godhan ajaja keenyaan miti. Kunis kan ta'u danda'uf dhiphina uumamee fi sababa namootni dubbii barbaadan garee hawaasa magariisaa keessa jiraniifi.

Gulantaa 5: Simboo Dhabu

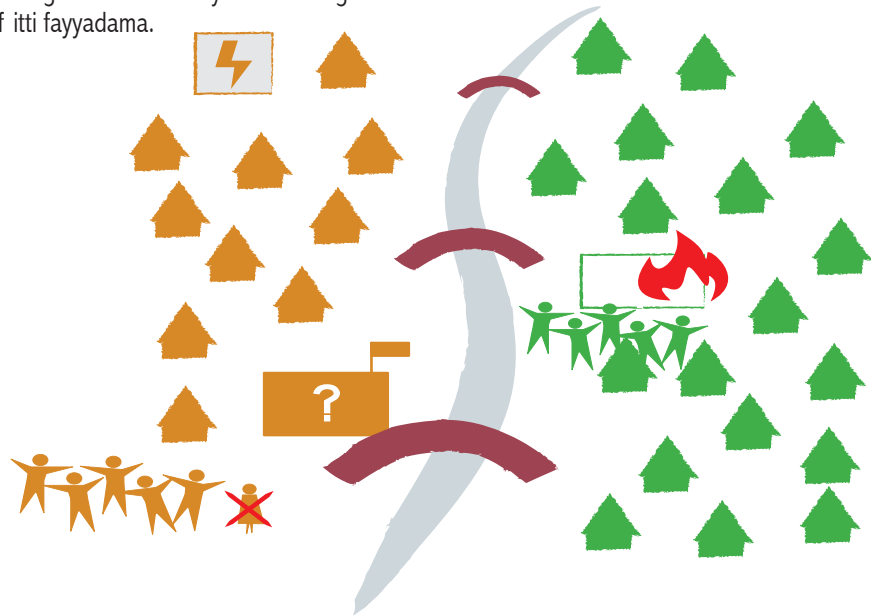
Hanga ammaatti miidhaan kan gaha ture dandeettii faallaa irratti kan bu'ureeffate ture /kan hin baratin kan boodatti hafe, kan hin yaadneefi kkf/ itti fufuun gareewwan waa'ee dandeetti isaanii wal gaafatu. Gareen faallaa kan gahumsa hin qabne yoo ta'e qofaa osoo hin taane akka yakkamtootaatti akka waan sammuun isaanii dhukkub-sateetti sobdoota warra nama haalan akka ta'anitti yaadu. Mirga namummaa isaanii irraa fuudhu. Gareen gochaa kana yaade immoo ragaa argachuuf fiiga. Altokko argannaan battalumatti hawaasa biraan gahu. Yeroo kana gareen miidhame deebiin inni kennu ulfaataa ta'a deebicharrattis gareen biraa yakkamaaf sobduu akka ta'e mirkaneessuuf yaala. Kanaaf dubbicha qabbaneessuuf tarkaanfii fudhachuu eegaluu. Waliigaluu diduuf sababni tasuma hirraanfata. Amma dhimma kabajaa ta'a.nuti dhimma lubbuu irratti gargaarsa akka hin goone keessaa baafna.

Agarsiiftuu:

Miseensi garee hawaasa magariisaa: mana barumsaa ijaaruu eegalan. Galgala tokko akka tasaa ibiddi ka'un muka mana barumsaa ijaarsaaf dhufe gube. Baay'ee aaraniiru. "Garee warra burtukaanatu haa ta'u jedhee ibidda itti qabsiise. Jarri hidhattoota yakka dalaganiidha, nama ajjeessanii kan dhimma hin qabne. Kun immoo hangam hamoota akka isaan ta'an agarsiisa."

Miseensi garee burtukaanaa darabeesaa: "Isaan sobdoota nuun yakkamtoota nu gochuudhaaf ibiddicha cal jedhanii qabsiisan.Ji'a tokko dura dubartiin isaaniin gudeedamte nu gidduu jirti. Namoonni kun nu yaaddessu. Namoota hamoo akka ta'an hanga har'atti arguu dadhabne? Kana waliin kana booda firoommuun hin barbaachisu.

Duraan dursa gareen hawaasa magariisaa fi burtukaanaa bakka bu'an waliin ta'udhaan kutatoo yookaan yakkuma meesha baatee yakka hojjete miseensa garee kam iyyuu haata'u qabanii adabuuf waliin hojjechaa turan.Waqtii dhiphinaa kanatti taatee kana garee tokko "eenyummaa dhugaa" akka ta'e lallabuudhaan hawaasichi haaloo bahannaaf akka dadammaqaniif itti fayyadama.

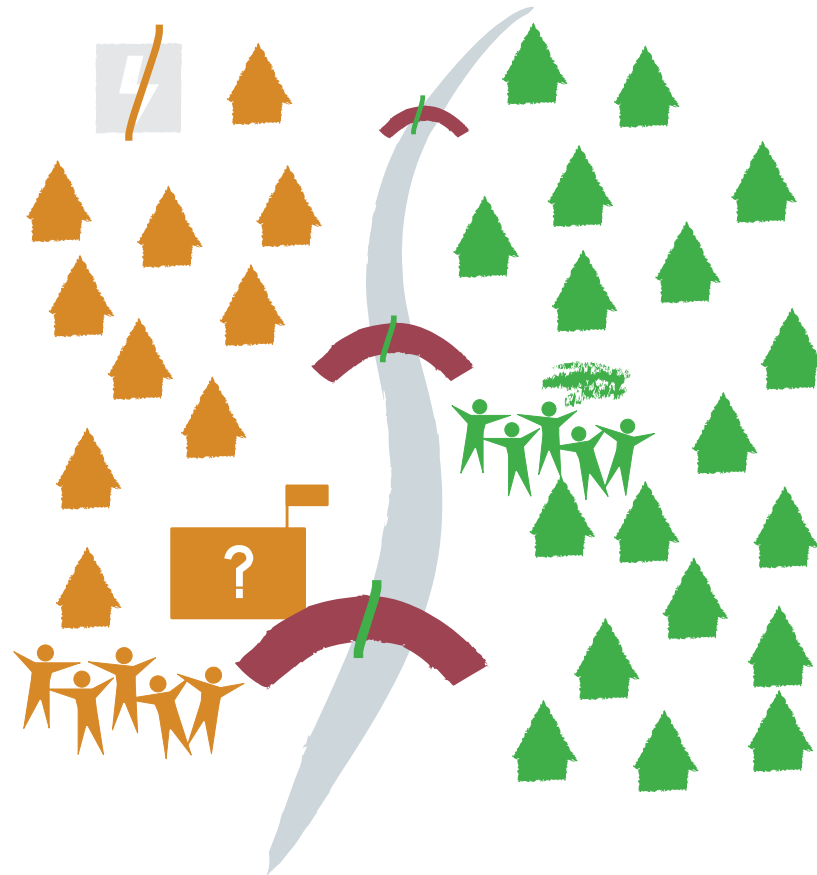
Gulantaa 6: Tooftaa Doorsisuu

Yeroo baay'ee gulantaa kanarratti haalonni gara sadarkaa gadheetti deemu. Walitti bu'insichis jecha arrabaan waldoorsisuu irratti xiyyeeffata. Ta'us akka sadarkaa lammaffaa jecha haxxummaan osoo hin taane doorsisa cimaadhaani. Fedhii cimaa yeroo murtaa'eef kaahachuun kan raawwatamu ta'a. doorsisawwan kunneen cimoo dha. Haata'umalee, gareen faallaa fedhasaa guutatta jechuun waan hin yaadamne ta'u arguu dhabu.

Agarsiiftuu:

Hawaasa magariisa: yakkamtootaaf ajajaa poolisii dabalatee akka nuuf gadhiifan isin gaafanna sababni isaa akka ragaan isaan qaqqabe beekna. Kanaafuu, dhiifama gaafadhaa. Kun ta'u kan danda'u immoo saati 48 keessatti kana ta'u baannaan riqicha keenya cufna.

Gareen hawaasa burtukaanaa: eenyunuu dabarsinee hin kenninu sababni isaa waan goone waan hin qabneef. Yakkamaa nu gochuu keessan dhaabaa, ajajaan keessan dhimma kanarratti akka sobe beekna. Kanaafuu hojjiisaa gadhiisu qaba. Ta'u baannan human annisaa keenyaa isa isinitti gurgurre gargar kutna. Kana booda namoota soban faana hojii hojjennu tokko hin qabnu.

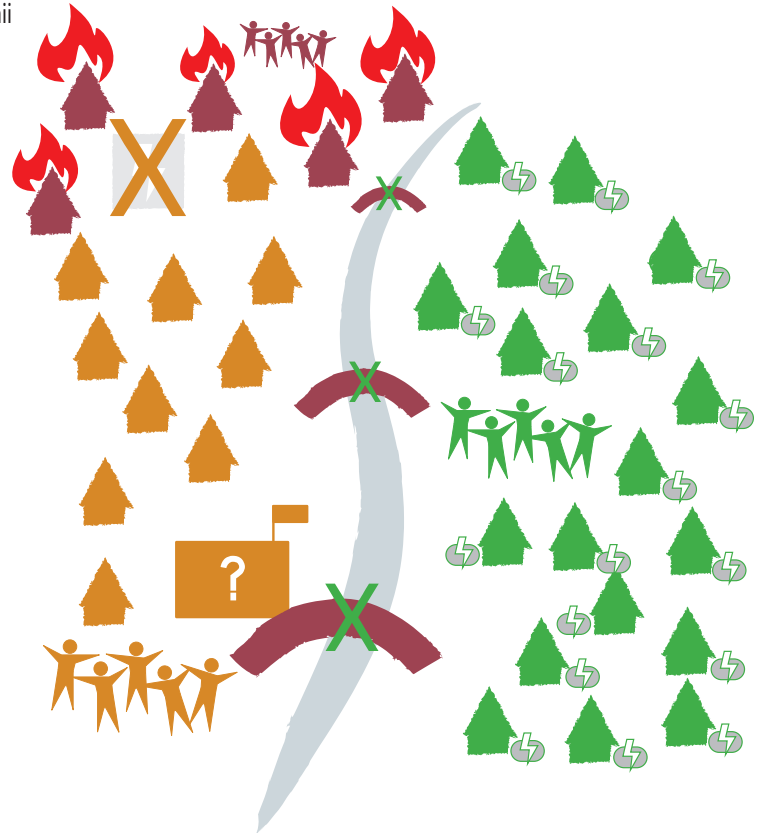

Gulantaa 7: Badii muraasa

Gareen lamaanuu waan gaafataniif gaafataman guutuuf dhiisuun isaanii shakkisisaa waan ta'eef sodaachisisun fiixaan bahu waan qabuuf gareen tokko garee biraa irratti badii gad aanaa geessisa. Muraasas sababni isaa qajeelfamaan qaama irratti kan miidhaa geessisan miti. Gareen biraa akka moo'ametti harkasaa akka kennuf. Altokko tokko gareen abdii kutannaadhaan kana gochuun keenya nu hin gammachiisu ta'u iyyuu hanga hin moo'amnetti filannoo hin qabnu yoo jedhan ni dhagahama. Gareen lamaanuu badii irra gaheen miidhamaniiru. Haata'umalee, miidhamni garee biraa guddaa yoo itti fakkaate miira injifannootu itti dhagahama, badiin inni biraa immoo ifumatti maqaa balleessuu dha. Garee faallaa akka diinaatti akka bineensaatti lakkaa'uf kkf tti fakkeessuudhaan xureessu. Deebii kennuun kun hawaasa keessatti akka tarkaanfii barbaachisaa ta'etti ilaalama. Fakkeenyaaf kan ija jaamse ijjiisaa haa jaamu namni nama ajjeesse loowwan soddama haa kennu, namni nama tokko ajjeesse maatiin isaa hundumtuu haa ajjeefaman. Du'u nama tokkoof rukuttaan helekooptaraa fi kkf.

Agarsiiftuu:

Riqichiwwan cufamaniiru. Daldallis dhibbaa dhibbaatti dhaabbachaa jira. Humni annisaa guutummaatti citeera. Hawaasni gara magariisaa qarshii isaanii jeneretaraaf baasutti dirqamaniiru. Namoonni garee warra biraa keessa jiraatan baqachaa jiru otoo baqatanii yoo argaman in reebamu ni hidhamu yookaan ni haryatamu. Qarshiin isaanii irraa fuudhama yookaan manni isaanii ni gubata.

Gulantaa 8: Diina gargar hiru

Badiin sasalphaan akka gareen biraa harka kennu hin taasisu taanan gareewwan tarkaanfiin isaan fuuladuratti fudhatan caasaa mormituu akka diiganitti yaadu. Akkaataa walitti bu'insaa eegsisuuf jennee nama dhuunfaa, maatii, hawaasa, dhaabbataa fi kkf jechuu ta'u danda'a. Diddiguu jechuun ajjeesuu jechuu ta'u dhiisuu danda'a. Maatiin ajjeefamuu danda'a. Kun immoo badii hawaasarra gahuu dha dinagdeen dhaabbatas diigamuu danda'a. Akka jecha loltuutti kana jechuun /akkuma sadarkaa 7/ boombii dhaabbata irratti darbachuu qofaa osoo hin taane giddu gala humna diinaa to'achuu jechuu dha.

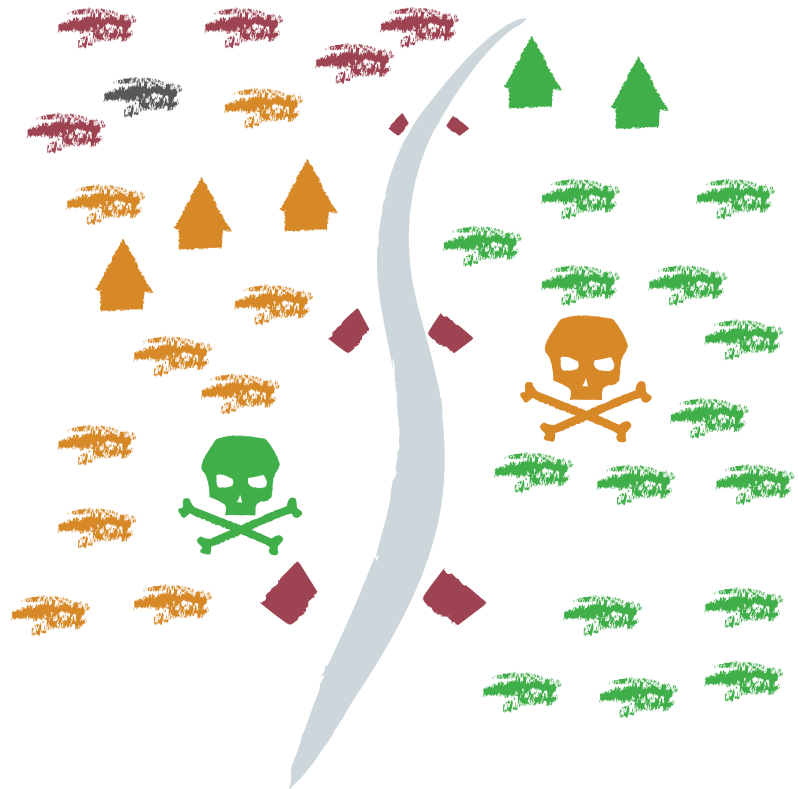
Agarsiiftuu:

Gareen haalluu burtukaanaa dhaabbilee misoomaa barbadeesse, dhiheessa nyaataa dhaabsisuuf daandileen gara hawaasa magariisaatti geessan ni cufaman. Hawaasa nu bira jiran ofiti fudhachuu hin dandeenyu. Sodaa nageenya keenyaati. Lagnumti addaan nu qoodu illee nageenya keenyaaf amansiisaa miti. To'annoo keenya jala galuu qabu. Lammileen lamaanuu namoota siyaasaa ajjeesaniiru. Gargaartota jedhamanii kanneen shakkamanis maatii isaanii waliin yeroo lolaa du'aniiru. Gareen lamaanuu kufaati gaggeessaa isa tokkoo arguuf ariifata dandeetti humna waraanaa waan hin qabneef booji'u dhiisan.

Gulantaa 9: Walii wajjin halayyaatti

Gareen inni tokko (lamaanuu) isa tokko injifachuu akka hin dandeenye yeroo hubatanitti waan hundumaa akka dhabaa jiran yeroo galuuf ammas garee biraa balleessuuf karaan biraan akka jiru hubatu. Kunis ofii isaanii balleessuu yookaan akka jecha yeroo ammaatti balleessanii baduu jedhamuu danda'a.

Sadarkaa 3: Yaada hirmaatotaa waliigalatti dhiheessi

Kaayoo**Gochaa Tokkoffaa: Muuxxannoo beekamaa ta'e**

Hirmaatotni sadarkaalee walitti bu'insaa salgan irratti beekumsi isaan qaban ni bal'ata.

Yeroo kenname Daqiiqaa 60**Meeshaalee gargaarsaa**

Waraqaa garagalu kan ittiin barsiisan, markeroota, gabatee waraqaa, kaardilee halluwwanii

Duraa fi duuba

Sadarkaa 1: sadarkaalee walitti bu'insaa sadi hanga shanii ta'an amala jaraa yaadadhu. Isaan yaadatte kaardirratti barreessi gabatee irratti yookaan keenyaan irratti maxxansi.

Sadarkaa 2: Walitti bu'insa hirmaatotni kee amaleeffachuu danda'an seenaa tokko akka agarsiiftutti agarsiisi. Marii hiika qabu gaggeessuuf gareewwan walitti bu'an gargar hiri.

Gahee dura bu'ummaa fudhachuudhaan itti aansinee maal haa goonu jedhii gaafadhu. Yaada isaan kennan moodela Gilaazil/ Glasl irraa sadarkaalee itti fufan waliin wal qabsiisi. Yoo gareen sun yaada hin kennine ati akkaataa moodeelichaatti kenni.

Sadarkaa 3: Sadarkaalee adda addaa erga tuttuqxee booda yoo isaaniif gale akka yaada itti kennan gaafadhu.

Kaayoo

Yeroo kenname

**Meeshaalee
gargaarsaa**

Duraa fi duuba

Gochaa lammaffaa: Tooftaalee walitti bu'insaa cimaa ta'e

Hirmaatonni gulantaalee walitti bu'insaa salgan irratti beekumsi isaan qaban ni bal'ata.

Daqiiqaa 15 /gabaabaan/Daqiiqaa 60 /dheeraa hojilee garee dabalatee/

Waraqaa garagalu kan ittiin barsiisan,maarkeroota,gabatee waraqaa, kaardota halluwwanii

Sadarkaa 1: Kana dura leenjiiirratti tapha murteessaa itti gargaaraman yookaan walitti bu'insa yaadachiisi ta'u baannan hirmaatotni waan beekan seenaa walitti bu'insaatti gargaarami

Sadarkaa 2: Hirmaatota walitti bu'insi kam sadarkaa cimaarra akka gahe gaafachaa deebilee garagaraa fudhadhu. Sadarkaa kanarra jiru maaliif as irra akka jiran gaafachuudhaan wanti bitaa isaanitti gale yoo jiraate sirreessi. Hirmaatota gara garee xixiqqaatti hiruudhaan dhimmoota adda addaa irratti akka hojjetan godhi. Seenaa dhugaa hirmaatotni beekanitti gargaaramuun gaariidha. Namni tokko dhimmicha miseensota gareechaatti haa himu miseensi gareechaa cimina walitti bu'insichaa sadarkaa maalirra akka gahe ha sakkattaa'an.

Sadarkaa 3: Gareen tokko tokkoon haalli kam sadarkaa cimaan kam akka ta'e adda haa baafatan. Yeroo baay'ee walitti bu'insi sadarkaalee darbuu qaban qabu. Kanaafuu fakkeenyaaf si'uma tokkoon sadarkaa tokkoffarraa gara ha'affaatti akka utaalaniif hin eeyyamin. Yeroo jaarsummaan adeemsifamu qaamni walitti bu'e walitti bu'insi akkamitti akka uumame suuta suutaan yeroo hubachaa dhufanitti walitti bu'insi cimaan qabbanaa'aa dhufa. Sababni isaa waliti bu'insa cime kanaaf shoora maali akka bahan hubatu. Walitti bu'insa cimee keessatti qofa qofaatti garee waliin hojjedhu. Sadarkaa moodelichi dursu adda baasuu akka dandeessuuf gaaffilee keetiif ka'umsa kenna.

Fakkeenyaaf:

👉 **Dhiphinni Yeroo jalqabaatiif yoom sitti dhagahame? (Gulantaa 1)**

👉 **Yoom warri faallaa keessanii isiniin gorfamuu osoo qabanii otoo isin hin maryachiisin kana dalagan? (Gulantaa 3)**

👉 **Balaa hanga ammaatti gahee keessaa inni cimaan isa kami? (Ammawoo sadarkaa maaliirra jira)**

Garewwan itti fufuun maal akka hojjechuu yaadan dhuunfaadhaan sitti himuu ni danda'u. Kanas moodelicha waliin wal qabsiisuun gareen biraa maal hojjechuu akka danda'u xiinxaluu dandeessa. Kunis altokko tokko gareewwan of duwwaa dhagahu akka dhaaban amansiisaa ta'a. Yaada ofii qofaa deeggaruun adeemsa sadarkaadha sadarkaatti karaan inni ittiin qabbanaa'us akkasuma sadarkaa sadarkaadhaan ta'a. Kanaafuu, jaarsoliidhaanis ta'e qaama sadaffaadhaan kan (dhaabbata miti mootummaatiin) tarkaanfii kam irratti iyyuu sadarkaa amma ciminni walitti bu'insaa irra gahe irratti hojjechuu qaba.

Filannoo Warri araarsan sadarkaa sadarkaadhaan isaan gidduu galuuf taasisan yookaan qabxilee galumsaa boqonnaa itti aanu irratti ilaalla.

Gulantaa 9 : Walii wajjin halayyaatti

Jeequmsicha poolisii fi humna waraanaan yoo ta'e malee qaama alaatiin dhaabuun waan yaadamu miti

Gulaantaa 8: Diina gargar hiru

Gareewwan giddu galummaa tarkaanfii poolisiif yookaan humna waraanaatiif deebii ni kennu yookaan ni waliitti bu'insa sana keessatti ofuma isaaniiti ni nuffu.

Agarsiiftuu:

Filannoo 1: Mootummaan Giddu galeessaa jeequmsa jiru dhaabsisuuf poolisiin akka gidduu seenu godha
Filannoo 2: Yaaliin hangam yoo taasifame illee gareen tokko isa biraatin hin moo'amu. Human waraanaa wajjin waliif hin galan. Kanaafuu moo'ichi waan ta'u hin fakkaatu. Gareen sun sababa walitti bu'insaa baay'ee miidhamaniiru nuffaniirus. Miidhaa guddaa geessisus dhaabaniiru. Kunis kan ta'eef waan humni isaanii dhume fi waan hin dandeenyeefi. Kanaafuu miidhaa gad aanaa geessisuu fi of oolchuu irratti xiyyeeffatu. Kanaafuu, gara gulantaa 7 tti gad deebi'u.

Gulantaa 7: Badii muraasa

Gulaantaa 7 gara 6 tti gadi bu'uuf waliigaltee taasifamu jechuu dha. Sababni isaa immoo gareen lamaanuu waraana dhaabuuf soda dhaabbataa keessa kan ittiin turaniif yeroo ittiin bitatanii dha. Yeroo humargatannittis gara gulantaa isa ol aanaatti yeroo barbaachisaa ta'etti deebi'uu ni danda'u (gulantaa 6). Walitti bu'insa hedduu keessatti hawaasni nagaan marii dhaabbataa hin taane irratti kan hirmaatan yoo ta'u karaalee ittiin waliif galuun dandaa'amu uumuu fi karaa hin beekamneen garee sana waliin wal arguun gargaaru. Waliif galteen lola dhaabuu karaa qaama sadaffaatiin yoo ta'e kan waliitti araarse deeggarsa xiqqoo jechuunis onnachiiftuu fayyadamuu qaba. Kunis yeroo baay'ee ulee yookaan kaarootii jedhamuun beekama. Sadarkaa kanarratti jaarsummaan walitti hin makamne hin jiru garuu human dirqamsiisutti yookaan dhiibbaa geessisutti hin gargaaraman.

Agarsiiftuu:

Filannoo 1: Mootummoonni giddu galeessaa irraa bakka bu'anii dhufan hawaasa qaama lamaanuu adda addatti maryachiisu. Boodas lamaanuu waliin taa'uudhaan waliin maryatu. Qaamonni kun dhiibbaa murtaa'e akka fudhataniif ni dirqamu. Haata'u malee, looguun hin barbaachisu. Gareen lameen qaamota dhufanitti gargaaramuun walitti bu'insa kanaaf falli ce'umsa akkamitti akka argamu danda'u ta'a.

Filannoo 2: Karaa seera qabeessa hin taaneen gareen sun dhoksaadhaan lammiilee ala jiran qaamonni haasofsiisan (fakkeenyaaf kabajamoo dura bu'oota amantii, namoota siyaasaa duraanii, dhaabbilee tola ooltummaa addunyaawaa) ni basaasu. Marii dhuunfaan taasifamutti gargaaramuudhaan baay'ee kan kabajaman dura bu'oota amantii fi ogeessota walitti bu'insa furan gareen qabate waliigaltee akka raawwatuu fi walitti bu'insi akka dhaabbatu tarkaanfiwwan adda addaa fudhachuudhaan waliif galchu.

⁴⁹ inmedio Berlin, Fuula 112 irra jiru ilaalaa

Gulantaa 6: Tooftaa Doorsisaa

Dhaabbileen haawaasaa marii fi tarkaanfiwwan ifa hin taane kan shakkii nama keessatti uuman fudhatu. Haasawaa kan taasisanu qaamoolee hawaasicha walitti bu'ee bakka bu'an ta'uu hin qabanu. Daandilee wal isaaan amansiisan ijaaruu ni yaadu. Iddoowwan sakatta'insaa dhaabuudhaan, hidhamtoota wal jijjiiruuf kan kana fakkaatan. Kun immoo kan raawwatan dura buutota isaanii waliin maryachuudhaani. Maricha kan gaggessanu tooftaalee jaarsum-maatti fayyadamu. Kaayyoon isaa amanammummaa walgiduutti ijaaruu waan ta'eef, walitti bu'unisi yeroo baayyee gaaffii keessatti ka'uu kallattiidhaan ilaalamuu dhiisuu mala. Haa ta'u malee rakkoowwan walfakkaataan darban akka fakkeenyaatti gargaaruu ni danda'u.

Dhimma kana irratti namoonni dhuunfaa biyya biraa kan jiraatanuuf muuxannoo walitti bu'insa furuu kan qaban affeeramuu ni danda'u. Amantii qindeessuun cinatti soda fi walitti bu'insa biro wantoota kakaasuu danda'an hir'isuuf hojjeta.

Agarsiiftuu:

Qaamonni mootummaa fi uummataa harka walqabtaniin waliin hojjetu. Ciminni isaaniis kan ittiin mul'atu woorkishoopota qopheessuu fi walii isaanii gidduutti wal amanuun akka jiraatuuf hawaasa garagaraa gidduutti haasaan akka taasifamu godhu. Gareen tokko hangama cimina isaa yoo agarsiise illee sodaa akka of keessaa qabu hubachuudhaan jijjiirama ilaalchaa akka fidaniif yaali godhu.

Gulantaa 5: Simboo Dhabsiisuu

Gareewwan lamaanuu yeroo dhihoo keessa walitti bu'insi akka hin uumamneef amantii godhatu. Ammas yakkam-tootni garee biraa fi lubbuu kan baasan akka ta'an amanu. Ilaalchi mootummaa olaantummaa seeraa kabachiisuu fi ergama dhugaa faana dhahu sadarkaa walitti bu'insa "hin qabbanoofne" kana irratti yakki dalagameera yoo ta'e qorachuuf yaalii godhu. Yeroo baay'ee daandileen cee'umsaa hojiirra oolu. Tooftaan kun yeroo murtaa'eef araara kennuudhaan ulaagaalee muraasaan loltoota warra duraanii lafaa wal quunnamsiisuuf hojiirra oola. Ruwaandaa keessatti aadaan dhaddachaa hojiirra oolee jira. Afrikaan Kibbaa immoo koomishinii dhugaa fi araaraa qabdi.

Dhaabbileen hawaasaa ifumatti gaaffii dhiifamaa gaafachuuf shoora olaanaa qabu. Gareewwan maryatan gidduutti caasaa gaariitu barbaachisa. Namoonni gara duubaatti deebi'anii rakkoo isaan gidduutti uumamef itti gaafata-mummaa fudhachuu jalqabu. Abbootiin taaytaa, dhifaman gaafachuuf kan gara boodaatti harkifatanu yoo ta'e iyyuu namoonniin dhunfaa fi dhaabbileen miidiyaa garagaraa dhiifama gaafachuu dursuun dhibbaa uumuu eegalu. dhumma irrattis aaraaraf daandiin furmaata qabeessi dhiifama gaafachuu qofa. Kunis kan inni hubatamu, dhugu-maan gaabbiin nutti dhaga'amee, yoo dhifama gaafanne malee, gowwomsaan ta'uu hin qabu. Fakkeenya gaarii kan nuuf ta'u, chaansilara Biyya Jarman Wilii Birandiidha/ Willy Brand. Yaadannoo kabaja walitti bu'insa biyya Poolaandii keessatti geggeeffame irratti agarsiisa, jilbeenfachuun agarsiisa dhiyaateedha. Kunis prootokoliif kan dhiyaate osoo hin taanee, akka tasaa mirrii keessoo isaatii itti dhaga'amuun kan rawwatameedha. Dhimmoota hedduu kees-satti keennawwan jiraachuu qabu. Akkasumas kana kan suphuu adeemsii aadaadhaan deeggaramuu qaba. Dhimma kana irratti kutaaleen haawaasaa tokko tokko addeemsa jaarsummaa keessatti gammaduu dhisuu ni danda'au. Yoo itti hirmaatan malee ammas balaan uumamuu ni danda'a.

Agarsiiftuu:

Dhaabbileen hawaasaa laga ce'udhaan garee biraa waliin hawaasa isaan ilaallatu waliin mariin akka jiraatu jajjabeessu. Piroojektoota muraasa kana keessatti namoonni miidhama isaanii qofaa osoo hin taane itti gaafatamummaa isaanii fi miidhama kannen biro kan ittiin ilaalan hojii haaraa kalaqu. Agarsiisa, sagantaalee raadiyoo fi dookmanterii ni dhiyaatu. Mootummaan giddu galeessaa bakka bu'oota lammilee walitti bu'anii waliin yakkamtoota gargar baasuuf waliigalu. Namoota walitti bu'inaan midhaman waan irra gahe iftoominaan dubbatu. Bu'an qorannoo uumatatti dhiyaatee dhhifamni godhamee, akkasumas garee lammeen keessaa kan balleessan adabuudhaaf walii galteen ni taasifama. Garee midhameef beenyaan ni kaffalama. Waggoottan muraasa booda, siidaan oggeeyyii waliin fo'amaniin ni dhabbata. Bakka bu'oowwan haawasichaa haasa'a baniinsaa godhanu irratti gadda itti dhaga'ame ni ibsu. Jaarsooliin haawaasichaa addemsa miira midhame deebisee ijaaruu danda'u ni gaggeessu. Taateen kun arriitiidhaan daldalaafi walitti dhufenya haawaasichaa, battalumatti ni guddisa.

Gulantaa 4: Firdii fi qindoomina

Walii isaaniitiin erga dhiifama wal gaafatnii booda gareewwan sun lafaa akka namaatti ilaalamu eegalu. Ta'u iyyuu ammas wal shakkii hedduu fi aariitu jira. Sababni isaa immoo miidhaa inni tokko isa biraa irraan gaheefi. Rakkinaaf walitti bu'insa ta'u iyyuu miirri kun haluma sana ija baasee mul'ata. Fakkeenyaaf daa'imni tokko akka tasaa hawaasa birootin lubbuun isaa balaa konkolaataatiin yoo darbe miidiyaaleen hawaasaa battalumatti namoota hunda biraan gahu boodas hiriira mormiitui gaggeeffama. Dhimmoota xixiqqoof wal dhabuun yeroo uumamu "isaan duruma iyyuu faallaa keenya dhaabbatanii jiru" gara murtii jedhuutti ariifatanii deemu. Boodas taatee dur darbe eeruudhaan wal salphisuu eegalu.

Qaamni araarsu kun yeroo kanatti kan inni irratti xiyyeeffachuu qabu dhima walitti bu'insaa harkaa irratti ta'a. lammii ofii qofa waliin hojjechuu osoo hin taane lammii biraa waliin hojjechuun baay'ee barbaachisaa dha. Sababni isaa dhimma eejjennoo gareen isaanii qabate irratti akka luucca'aniif dhiibbaatu jira. Uummatni bal'aan osoo irratti hirmaate (gulantaa walitti bu'insaa babal'ate kanarratti kun waanuma baratameedha) jaarsoliin kallattiidhaan garee lola kaasan waliin qofaa osoo hin taane uummatas hirmaachisuu qabu (midiyaalee hawaasaa, qooda fudhattoota murteessoo fi kkf).

Agarsiiftuu:

Mootummaaniif dhaabbileen hawaasaa miira namoonni qaban soda isaanii mul'isuu akka danda'aniif leenjii fi workshoppota bal'aa isaan gargaaru ni gaggeessu. Akka ajajatti araari gubbaadha gara gadiitti gad bu'u hin qabu. Keessumaa immoo namoonni murtessoo ta'an dhaggeeffatamuu qabu.

Gulantaa 3: Dubbii dhiisanii gara hojiitti seenu

Sadarkaa kana irratti gareewwan lameen gidduutti walitti bu'insi yeroo uumamu ammas walitti bu'insi kun hawaasa gidduutti akka uumametti osoo hin taane sababa rakkoolee muraasaatti akka uumametti ilaalamu. Ammas rakkooleen walii galuu dadhabuu shoora olaano taphatu. Gareen inni biraa furmaata waliif galuu barbaaduu dhiisanii faayidaa

ofii qofa eegsisuuf akka tattaafatu akka yaadu taasisa. Kanaafuu jaarsoliin yeroo araaraaf mijataa ta'e haala kabaja warra walitti bu'ee eegsiisuu danda'un akkamitti uummun akka dandaa'amu gaaffi dhiheessu qabu. Jaarsummaan eegalamuu isaa dura kan dhuunfaadhaan raawwatame yoo jiraate (agarsiisaf akka tolutti) karaa kabaja isaanii eegsisuu danda'un irra deebiidhaan dhimmicha ilaaluu barbaachisa. Sadarkaa kanarratti haalli jaarsummaa adeemsa fayyadama tooftaa qabatamaa taasisa. Araarsaan sun kan irratti xiyyeeffachuu qabu faayidaa/fedhii/, soda fi walitti dhufeenya isaanii irratti yeroo ta'u jijjiirama ilaalchaa akka fidaniif ifaajuutu irraa eegama.

Agarsiiftuu: Piroojektonni gamtaa fi daldalaa kanneen beekamanii dha. Gaa'eelaan walitti hidhamuun darbee darbee jiraatus amma immoo dabalaa jira. Walitti bu'insi eenyuun gidduutti iyyuu yoo uumame akka gochaa amaleeffatameetti lakkaa'ama. Araarri yeroodhaa gara yerootti taasifamaa jiraatus hawaasicha kan yaaddessu miti.

Gulantaa 2: Falmii fi fallaa

Mormiini fi mariin qabatama hin qabne namoota hedduu biratti akka rakkoo olaanaatti hin ilaalaman. Amma har'atti dubbii mi'eessanii araarsuun inuma mul'ata. Haalicha fooyyeessuuf gargaarsi jaarsolii jiraatus jiraachuu baatus walii walii keenyaan akkamitti akka waliif galuu qabnu daandii murteessaa dha. Akka Maarshal B fi Roozinbarg/ Marshal B. Rosenberg Kan jeequm-sarraa walaba⁵¹ ta'e ergaa roga arfee dhimma kanarratti meeshaalee barbaachisoo dha.⁵¹ Wantootni akkamitti dogoggoraan akka hiikamaniifi kannenn biro osoo hin miidhin bilisummaan yaada ofii ibsachuun akka dandaa'amu gad fageenyaan ilaaluun barbaachisaa dha.

Agarsiiftuu: Waggoottan darban booda garee warra magariisaatiin manni barumsaa haaraan ni ijaarama. Garee warra Burtukaanaatiin immoo waliin ta'uun Hospitaala ijaaruu karooratu qabama. Seenichis asumarratti dhaabbata.

Gulantaa 1: Mata jabeenyuummaa

Gareewwan kanneen gargaaruuf namni dhuunfaa tokko akka araarsaatti osoo hin taane akka maryachisaatti akka isaan gargaaruu gaafatama. Sadarkaa kana irratti dhimmoota ijoo irratti maryachuuf salphaadha. Sababni isaa walitti dhufeenyi isaani kan tasgabbaa'ee fi gaariidha.

⁵⁰ <http://www.cnvc.org/>

⁵¹ Kutaa III.6.1 Walii qaltee fi Shuulzii Voon Zuunii/ Schulz von Thun gam-afuree kan jedhamu moodela ergaa fuula 59 irraa ilaalaa.

Hojii: Walitti bu“insa ol ka’e qabaneessuuf tooftaatti fayyadamuu

Kaayoo	Walitti bu’insa ol ka’e qabaneessuuf tooftaatti fayyadamuu akkasumas michummaa cimsachuuf tooftaalee isaan gargaaru qopheeffachuuf beekumsa bu’uraa ni argatu.
Yeroo kenname	Daqiiqaa 180
Meeshaalee gargaarsaa	Waraqaa ittiin barsiisan, Markeerota, gabatee waraqaan irratti dhoobamu, kaardiwwan halluu duraa duubaan
Duraa fi duuba	Gulantaa 1: Muuxannoo isaaniiirraa ka’anii ulfaatinni walitti bu’insaa eessarra akka gahe garee qoratan ramadi Gulantaa 2: Sadarkaan Ulfaatinni walitti bu’insaa irra gahe erga addaan baasanii booda gareen sun barbaachisaadha kan jedhan tooftaalee furmaataatti akka fayyadaman godhi (daqiiqaa 45). Gulantaa 3: Gareen hundumtuu tooftaalee bakka hirmaatootni hundi argamanitti akka dhiheessu godhi (daqiiqaa 45). Gulantaa 4 (Akka filannooti): gareen kam iyyuu shoora isaa qaama sadaffaa waliin si’a tokko yookaan sanaa ol firoottan walitti bu’an waliin wal arguudhaan tooftaalee barbaachisoo akka hubachuu danda’anitti walgahii haa godhu (daqiiqaa 90). Waliitti bu’insi karaa yaadamuu danda’un babal’achuun giddu galummaa otoo hin argatin yoo hafe akka ta’e hubanneerra. Waliitti bu’insa hambisuuf tooftaa barbaachisaa yeroo barbaachisaatti fayyadamuu akka qabnu ilaalleerra. Jaarsummaan yeroo walitti bu’insi eegaluurraa qabee tooftaa nuti akka furtuutti itti gargaaramnuu dha. Kutaa itti aanutti garee jaarsummaa hundeessuu fi itti gargaaramuu akka dandeenyu ilaalla.

“Fara abbatu fale olaan gumaata naqaa.” (Mammaaksa Oromoo)

Kaayoo

Dhuma leenjiichaatti hirmaatonni qaama fudhattootti gargaaramuun gareen jaarsummaa akkamitti hojjechuu akka qabu ni hubatu.

Yeroo kenname

Daqiiqaa 60

Beekumsa

Ka'umsaa

Boqqoonnawwan darban hundda

Meeshaalee

gargaarsaa

Waraqaa ittiin barsiisan, Markeerota, gabatee waraqaan irratti dhoobamu, kaardiwwan halluu garagraa qaban.

Duraa fi duuba

Sadarkaa 1: Mata duree garee Jaarsummaa jedhu beeksiisi. Maricha cimsuuf akka armaan gaditti fayyadamuu ni dandeessa.

Jaarsuuma akkataa qajelefama kanaatin yeroo hiikamu “qamoonii waliitii bu’insaa kana keessa qooda qaban gargarsaa isaan qaama sadaffaraa fudhaatan” jechuudha. As irrati arara dhugaa ilalchiisee gaaflee nuti gafachuu qabnu Eenyutii ararsa? kan jedhuudha haala mijeesuun jaarsuuma kara keessatti jaarsoole akkuma baratama ta’e kan isaan hojjetanif dhaabafi dabalaatanis ofisaani dhabu. Al tokko tokko eenyumaa isaani walitti dhufeenyaa dhaba caalaa yeroo itti barbachisaa ta’e qaba. Jarsuuman aadaa ta’uu kaneen aarsaa kabajamoo fi kanneen Hawaasaa keessa bahanidha.

Dhimooni walitii bu’insaa adda adda haa ta’u malee akkata amla waliti bu’insasanaatin jaarsaa tokkof tokko ol ta’an ni barbachisan Akka fakkeenyaatti fudhaane matadureen nutti irrati maryanuu “Garee amntaa lama gidutti walitti bu’insi uumamaedha” yoo ta’n kunis garee jarsaa araaraa kan barbaduu ta’a garee arara kana keesati kan hamaataman keessaa tokko tokko qaama waliitii bu’insaa kanaa waan ta’aniif “karaa dhimichaa” ti jenna tokko tokko immoo qamaa amanta walitii bu’ee waaliin walitti dhuufenyaa kalaatti waan qabaanif kan biro immo dhimma nagenyaa naannoo qoondaala hojetaa (Ogeeyyi ijarsaa nageenyaa) ta’udhan hojeeta kanaraa ka’udhaan missensii garee jarsummaa malumma walitti bu’insaa sanaa ni hubataa jechuudha. Namooni kuneen kan filaatamans garee kun walitti bu’insichaa hiikuf kakaa’umsaa kan fudhatee ya’ii yeroof barbachisaa ta’us faayidaaf midhaa mataasa qaba. Isaan keessas tokko tokko asii gaditti tarefamaniruu.

Fay'idalee garee jarsuuma

- 👉 Qaamooni waalitti bu'an adda ta'u garee jaarsummaa kanaa ni fudhatuu .
- 👉 Miseensaa gareen jaarsummaa tokkoon tokkoon isaanii adeemsaa ciminafi laafina isaanii ni sakatt'u kunis hojii jaarsumma ni cimsa
- 👉 Miseennsi garee sanaa walii isaani dhagahu ni amaleefata
- 👉 Jaarsonnii kun walii walii isaaniif gorsa ni kennu
- 👉 Miseensii garichaa taokko tokkorra barachuu danda'a

Midhaa garee jarsuuma

- 👉 Adeemsi araaraa kun yeroo dherra fudhachuu waan danda'uf qaamoota walitti bu'insifi garee jaarsumma giddun nuffiin Uumamu danda'a.
- 👉 Miseensii garichaa hundumtuu adeemsaa jarsuuma irratti hirmaana wal qixa ta'e tasisuun waan danda'anif adeemsichaa harfachiisuu danda'a
- 👉 Lakkofsii missensaa garee jarsuuma irra ka'udhaan akka waan mana murtii adda keesa jirraniti itti dhagaahamuu danda'a
- 👉 Qaamoon waalitti bu'an missensootaa jarsumaa keessa tokko tokko waan laafan itti fakkachu danda'a kunis adeemsichaa balleesuu danda'a.

Sadarkaa 2: “Garee Amanta lameen gidduuti waliitti bu'insi Uumame” agarsifituu jedhu beeksiisi .

Dhiimi kun kan ganda tokko tokko keessa walii wajjin kan jiraataan wantoota wali isaan fakkeessan baay'ee kan qabanifi waan baay'e waalin kan guudata garee amanta lama gidduu walittii bu'insi jiru yoo ta'u akka mitti gara furmaataatti akka dhufan nu agarsiisaa walitti bu'insii kun kan eegale gareen amantoolee gargarsaa akkamitti lafa isaanitii akka fayyadaman irratti Abba lafa saana ta'udhaan garee lamaan akka itti fayadamanif kan kenneef mootummadha itti fayadamani lafa kan hundeefatamee yeroo bay'ee waalif yaduun ta'us yeroo kanatii garee gareen lamaanu seraa Amantaa isaani qopheefachuuf Eeyamaa guyya wal fakataa irratti gaafatuu ta'uu gareen tokko bakka birraa jijjirani itti fayyadamuu ni dandanya. Kana irra kan ka'es walitii bu'insii Uumamaudhan dura fa'aana ganda jaarsoolii gandaa qopphessitoota Amantaa qondaala ijarsaa nagenyaa fi Abbotti angoo motumma furmaata walitti bu'insaa Uumamae barbadauf walitti qaba

Bakka bu'a garee jarsoole ganda keessi dhimma nagenyaafi Abooti angoo mootummaa walitti dhuufun garee Amantaa hundeesuu tokkon tokkon garee amantaa gidduu dhimoon waalitti nama busaan waan jiraanif garee sana hundeesuf garee Amantaa keessa bakka bu'a argachuun rakkisaa ta'e argamee. Jaarsuuman qaamoota walitti bu'anif gaddii guddaan akka itti dhagahmee amanammummaa isaani haqaaratii hojaachisaani suma waan hunduma dura kan loogi hin qabnee ta'uu isaani agarsiisuu qabu. Kana argachuuf immoo daandiin gaariin dhimma qaamota walitti bu'aniif gaddi guddaan akka itti dhagahame, amanamummaa isaanii, haqaaf hojjechuu isaanii akkasumas waan hundumaa dura kan loogii hin qabne ta'u isaanii agarsiisuu qabu. Qaama kam irraa iyyuu bilisa ta'u isaanii mirkaneessuuf Miseensonni gareechaa gaaffilee isaan of gaafachuu qaban keessaa:

- 👉 Qaama walitti bu'e keessaa nu dhuguma jaarsummaa taa'uf nu dhuguma adda baaneerraa?
- 👉 Dhuguma jaarsooliin walitti bu'an akka nuti jaarsoolii adda bahan taanetti lakkaa'u?
- 👉 Nu keessaa tokko kaka'umsa gareechaaf qaban irraa ka'uun yookaan firummaan loogii kan godhu yookaan hin amanamne ta'ee yoo hin argamne gareechi kan adda bahe yoo hin taane miseensa haaraa bakka ni buufnaa?
- 👉 Dhimmichi dhima nuti jaarsummaan hiikuu dandeenyuu dha?

Yeroodhaa gara yerootti ilaalchi keenya jijjiiramuu waan danda'uf gaaffilewwan kanneen adeemsa jaarsummaa gidduutti irra deddeebin gaafachuu qabna. Jaarsummaa eegaluuf gareechi faayiidaalee fi miidhaa armaan olitti tarreeffaman irra deddeebiin xiinxaluu qaba.

Walitti qabaan garee (Dura ta'aan gandaa) garee jaarsummaa keessatti hin hirmaatu. Haata'u malee, dugda duubaan deeggarsa taasisaaf. Sababni kun ta'eef immoo naannoon nageenya akka qabaatuuf fedha mootummaa ta'us amantaaniif mootummaan adda adda waan ta'aniif dura ta'aan gandaa aangoo mootummaa waan qabuuf gareen jaarsummaa bilisummaadhaan akka yaada isaanii hin ibsanneef isaan daangessa. Dura bu'ichi karaa gara garaan dhiibbaa geessisuu waan danda'uf garechi rakkinicha hiikuuf yeroo socho'anitti ija jabina dhabu. Kanaafuu mootummaan kaayyoo nageenya naannoo eegsisuu galmaan gahuuf dura ta'aan gandaa gidduu galuurraa akka of qusachuun caaladhumatti gareecha karaalee bulchiinsaa garagaraatiin dhimmoota addaaddaa irratti gargaaruu qaba. Fakkeenyaaf, bakkewwan walgahiin itti gaggeeffaman haala mijeessuun yookaan deeggarsa maallaqaas ta'u danda'a.

Dura Bu'an Gandichaa garee Jaarsummaa kessatti hin haammatamu. Garuu duddubaan ta'ee deeggarsa isaaniiif godha.

Jaarsummaa Gaaddisa Jalatti.

Jaarsoliin namoota walitti bu'an ni dhaga'u.

GAREE JAARSUMMAA GAADDISA JALATTI

Ijaarsa nageenya irratti ogeessi erga gareen jaarsummaa hundaa'ee booda jaarsummaa akka armaan gaditti ni eegala:

1. Walitti bu'insi akka babal'atuuf kanneen shoora olaanaa taphatan akka jiraachuu akka danda'an hubachuun akkasumas warra nageenya babal'isan dabalatee warra akka walitti bu'insa keessaa qooda qabaniif qaama walitti bu'insaa kan ta'an adda baasuu
2. Akkaataa walitti bu'insi ittiin ilaalamuu qabu adda baasu⁵²
3. Wantoota akka haala badaatti ka'uu danda'an irraa mijata isa ta'e adda baasuun qopheessu
4. Dhiphina kan hir'isaniifi adabbiwwaan kanneen fala walitti bu'insaaf sababa hin taane ni beeksisu warra jedhaman adda baasuun deebii hatattamaa kennuu

Itti aansuun gareen jaarsummaa:

5. Dhimmoota filatamaniifi furmaata isaanii tokkoon tokkoon garee amantaa sanaaf ni dhiheessa.
6. Tokkoon tokkoon garee amantaa sanaaf furmaatawwan filatamaniifi filannoowwan jiranittin fayyadamuudhaan walitti bu'insaaf itti fayyadamu.
7. Ejjannoowwan fudhataman faayidaafi miidhaa isaanii galmeessuudhaan marii fuuladuraatiif itti gargaaramu
8. Ejjennoo isaanii akka beeksifataniif furmaata hundumaaf fayyadu barbaaduufi soda isaanii adda baasuun mariin waliirraa hin citne ni gaggeeffama
9. Gareen lamaanuu waltajjii waliinii irratti akka argamanuuf mariin waliirraa hin citne ni gaggeeffama

Kanatti aansuun gareen jaarsummaa murtoo dhumaa kanatti ananii jiran ni fudhatu:

10. Gareewwan amantaa lameenuu dhimma isaanii waliin ariifachiisaa ta'e akka furamuuf waan barbaadan iftoominaan waltajjii irratti waliin maryatan qopheessuun lameenuu ni affeera
11. Nageenya akkamitti garee amantaa lamaaniif akkamitti akka barbaachisu agarsiisuuf gareewwan walitti bu'an lamaaniif yookaan hawaasaaf raga ni raabsa
12. Walitti bu'insa fuuladuratti uumamuu danda'aniif furmaata hiikoo ta'u dandaa'an kanneen beeksisan karaalee walitti bu'insa hiikan ni qopheessu

Sadarkaa 3: Qaamota walitti bu'an dabalatee garee jaarsummaa faayidaafi gufuwwan araaraa irratti xiyyeeffannoo kennuun maricha ni goolaba.

⁵² Kulaa III.7 Ibsa Yaada Waliitibu insaa (Conflict Perspective Analysis) kan jedhu fuula 73 irraa ilaalaa.

“Kan qabutu keena kaan beekutuu hima.” (Mammaaksa Oromoo)

- Kaayoo** Xumura leenjiichaa booda, hirmaattootni, dhimma jaarsummaa irratti dendeettii ni gabbifatu.
- Yeroo kenname** Daqiiqaa 90
- Meeshaalee gargaarsaa** Waraqaa barsiisuuf nama garagaaru, Kaardii mariif mijatanu kan haalluu adda addaa qabanu, Markaroota haalluu adda addaa, gabatee waraqaa itti maxxansanuu fi ispiiloota.
- Duraa fi duuba** **Sadarkaa 1:** Mata duree IV.1 Goorsa dimshaashaa leenjiistootaaf mata duree jedhu dhiyeessi.
- Sadarkaa 2:** Mata duree IV.2 Waiyta leenjii buttaa tapha ga’ee jedhu irratti mariyaadhaa.
- Sadarkaa 3:** Mata duree IV.3: Deebiin akkamittii fi maaliif akka keennamu mata duree jedhu ibsa laadhaa.
- Sadarkaa 4:** Yeroo barumsichaa gudunfi.

Akka leenisaati goorsoota armaan gaditti tarreeffaman, leenjii duraa fi wayita leenjii yaadatti qabadhu:

Hirmaattootni waan sirraa barbaadanuu fi kaayyoo barnootichaa sirriitti hubadhu. Caassalee leenjii qindeeffachuukee dura gaaffilee armaan gadii sirriiti hubadhu:

- Kaayyoon koo inni ijoon isa kami? Hirmaattootni leenjii koo maal akka jijjiranuun barbaadaa?
- Hirmaattootni koo dandeettii jaarsummaa gabbiifachuun maaliif isaan barbaachisa?
- Haala kamiin itti fayyadamuu?
- Dandeettii isaanii akkamitti hojiitti jijjiruu danda'uu?
- Faayidaan isaanii maali?
- Maal eeguu?
- Leenjicha ilaalchisee yaaddoo maal qabuu?

Hirmaattootni akka yaadaicha sirriitti hubatanuu fi baratanu yaalii gochuu qabda:

- Jalqaba irratti yaada guddaa gadi fageenya qabu kaasuun akka caasaa leenjiichaa irraa ka'uun gara yaada tokkon tokkoonitti deemi.
- Jalaqa irratti yaada walkeessa deemsisuuf (brain storming) gaaffilee dhiyeessite xumura irratti yaadicha sirriitti hubachuu isaanii baruuf dhiisuu isaanii mirkanneeffadhu.
- Tapha buttaa ga'ee irratti hunda'uudhaan leenjii kee jajjabeessi.
- Atis hirmaataa ta'i. Yoo kan taajjabuu fi kan do'atu qofa yoo taate.

Leenjii keetiin milk'aaina hin argattu. Garee xixiqqootti hiruudhaa ykn kutaa tokko guutuu gamaaggamaaf laadhu:

- Wayita leenjii afaan tokko qofatti fayadamta yoo ta'e sababa isaa fi barbaachisuummaa isaa itti himuun dhifama gaafadhu. Yoo barbaachisaa ta'ee argamee turjuumaana fayyadamuun ni danda'ama.
- Tapha buttaa ga'ee akkamittiin gamaaggamuun akka danda'amu ibsa itti keeni. Fakkeenyaaf namni tokko "Maaloo mee affan qaamaan ibsamu adeemsa jaarsummaa keessatti akkamitti akka itti fayyadamnu irratti maryadhaa" jechuu ni danda'a. Itti fayyadama

dabbiifannaa adeemssa jaarsummaa keessatti inni qabu irratti xiyyeffadhu.

- Hirmaattootni tooftaa fi teeknika irratti marii fi gamaagama taasiisuu qabanu irratti xiyyeeffadhu. Kaayyoon ala kan ta'an mareeni fi ilaalchoonni kam iyyuu deebii eegamuu fi adeemsa barnootichaa ifa hin taasisanu. Warreen walitti bu'an maaltu itti dhaga'amee? Yoo barbaachisaa ta'ee argame gaaffilee qopheessif.
- Hirmaattootni taphataa gaggeessaa akka hin taane of eeggadhu. Tapha buttaa ga'ee taphachuu fi yaada isaanii argachuun baayyee uulfata. Ka jajjabeefamuu fi bu'a qabeessa taasisi.
- Hirmaattootni yaadni dhiphachuu akka isaan hin qabanne hordofi. Hirmaattootaaf carraa kenni. Garii xixiqqaatti yoo hirmanii marii taasisanu yaada jaraa osoo jarri hiin xumuriin gidduu hin seenin. Erga xumuraniin booda hirmaattootni hundinuu yaada jaraa irratti akka maryatanuu fi waliin falmanu carraa kenniif. Al tokko tokkoos kutaa gad lakkisuun carraa bilissa ta'anii itt maryatanu kenniif.
- Tapha buttaa ga'ee keessatti hirmaattoota jajjabeessuuf mataa sochoosuu ykn fuula ifaa itti agarsiisuun filannoo biraati.
- Hirmaattootaaf leenjisa ta'i. Leenjisaan yeroo hundumaa jaarsoolii hirmaattootaa kan deeggaruudha.
- Yeroo sirriiti eegi.
- Yaada sirrii fi jechoota ifaa ta'anitti fayyadami.
- Hirmaattoota waliin dhimmicha irratti marii ifaa taasisi.
- Ibsa fakkii dhaan deeggaramaatti fayyadami.
- Qubeewwaan gurguuddaatti fayyadami.
- Hirmaattootaaf ifa akka ta'utti mataduree barreeffadhu.
- Waraqaa barsiisuuf ka'amee irratti tokkoon tokkoon isaa irratti mataduree isaa barreessi.
- Yaada ijoo baafachuuf yaalii godhi, Hima hunda barreessuuf hin rakkatin.
- Qalama ittin barreessitu jijjiruun wayita si barbaachisu qofa jijjiri.
- Yaada gabbisoo karaa gabaabaadhaan barreessi.

Yaada akka saammatanuu fi jajjabeessuu:

- Sensa leenjichaa irratti fedha hirmaattootaa akka garaa gahuu fi bu'a qabeessa ta'uuisaa sirriti ibsi.
- Wayita leenjii hirmaattoota fuulaa fi fuulattii ilaaluun hordofi.
- Dhaggeeffattoota keetti kallattin dubbadhu.
- Akkuma fayyadama sagalee, bifa fuula keeti, iddoo ykn ilaalcha kee yeroo yerootti jijjiiruun itti fayyaddami.
- Nama waanta gaarii eegu ta'i, rakkicha irratti osoon hin taane furmaata isaa irratti xiyyeeffadhu.
- Mata dureewwaan marii haala hirmaattootaa fi muxxannoo jaraa waliin walsimsiifadhu.
- Hirmaattootni kaka'umsa mataa isaaniittin akka hin dhufne yoo beekte, akkata isaan itti dhufan ajaa'ibsiifadhu ,akka leenjicha hin dagannees hubachiisi. Akkana goochuu keetiin haala waligalaa leenjichaa ni qulqulleessita.
- Leenjiiiftoonni akkataa jarrii damaqinaan hordofu danda'anu itti himi. Yeroo kaminu keessatti yeroo boqonnaa, duraa fi duba,yeroo taphni dadamaqinaa isaan barbaachisa jettee yaaddu hundumaatti dhiyeessuufi ni ddandeessa. Garuu taphootini ati dhiyeessitu hundinuu, aadaa, saala,uumarii, sadarkaa haawaassummaa waliin akka hin faalloofnee sirriitti eeggadhu.

Tapha buttaa ga'ee keessattii taattoonni hirmaatanu bifa kaminiyyuu kan taphatanu yoo ta'e iyyuu jireenya ilmaan namootaa keessatti kan ta'uudha. Kanaafuu tahaa kana keessa dhimmoonni jiranu martinuu, bifa, muddannoo, taphaa fi haaloota gammachiisoo ta'aniin gara jireenya keenyatti dhufu. Dabalataanis hirmaattootni ogummaa kana jabbeef-fachuu cinattii mira shaakala akkasii keessa galuun muxxannoo gabbifatu.

Tapha buttaa ga'ee kana yeroo kamuu irraatti taphachuun kan dandan'amu yoo ta'e iyyuu haallii barreedan taphichaaf ta'uu maluu xumura leenjii irratti yoo ta'eedha. Hirmaattootni sirriitti akka taphachuu danda'anuuf yeroo fudhachuun ibsa gahaa kennuun barbaachisaadha. Kunis kan inni ta'u sirriitti taphicha akka gaarii ta'een ibsuuf taphachuu akka danda'aniifi. Leenjiiiftoonni leenji'oonni addamsa jaarsummaa sirriitti hubachuu akka danda'aniif taphni buttaa ga'ee shora guddaa taphata. Qajeelfamoonni qajeelacha kana keessatti haammataman kana fakkatuu.

Hojiilee Waliigaltee

Koominikeeshiniin jaarsummaa milka'awaa ta'eef (keessattuu jaarsoolii gidduutti) inni tokko ejjannoo isa kan biroo akka hubatu gargaara. As irratti walitti dhufeenyii yaadni warren walitti bu'anii, yaaddoon, faayidaan fi warren kana fakkaatanu xiyyeeffannoon itti laatamee akka hojjetamu taasisa.

Fiixee Muka Jaarsummaa, Muka Maangoo, fi kkf tapha buttaa ga'ee.

Taphootni kunneen ejjannoo qaamoota walitti bu'anii akkamitti akka jijjirameefi akkata jarrii bu'aa fi yaada jaraatti dhufan kan agarsiisuudha. Dursa irrattii gareen lammeen yaada furmaataa ta'uu maluu lafa kaa'uu. Taphootiin kunneen gaaffiilee gaggeessummaa ogummaa jaarsummaatti fayyadamuun qaamoolee walitti bu'an gara yaada isaanii fi faayidaaisaanitti fiduuf shaakalsiisu.

Tapha Qurxummii qabuu. Seenaa Harrootii

Adeemsa kana keessatti qaamooleen lamman yaadni fi eejjannoon duraan qabanu diigamaa deemee akka yaada jaraa duraanii sakata'uu eegalan kan agarsiisuudha. Kanatti fufee yaada warren kaanii hubachuu wayita eegalanu, filannoo warren biroo dhiyeessuudhaan yaada hundumaa fayyadu dhiyeessuuf yaalii godhu.

Bifa Jaarsummaa

Kayyoo

Tapha Buttaa ga'ee keessatti gaaffilee yaada marii akkamitti akka itti fayyadamnuufi, haasawaa haala keenyaan akkamittiin akka ibsinuufii, akkataa itt dubbii goolabnu nutti agarsiisa.

Duraa fi duuba

Sadarkaa 1: Qophii

- 👉 Dhimma dubbichaa ilaalchisee seenaa hubachiisuu danda'uun kan qophaa'ee dhiyyeessuun taatoota buttaa ga'ee dhimmicha itti himi.
- 👉 Hirmaattootni taphicha keessatti akka qaamoota walitti bu'aniitti qooda ni fudhatu.
- 👉 Hirmaattoota tokko ykn lamaaf ga'ee jaarsummaa akka taphataniif ni keennamaaf.
- 👉 Hirmaattootni kee taphicha akkamitti dhiyyeessuu akka qabanu akka itti yaadaniif yeroo itti xinxalanu keennif.

Sadarkaa 2: Taphattoota itti hirmaachisi

Teessoowwan bifa rog-sadeetiin sirreessi. Kunis kan ta'uuf qaamooleen walitti bu'an bifa walqixaan jaarsoolii ilaaluu isaan dandeessisa. Jaarsooliin gaaffii ho'a qabeessa ta'een akka eegalanuufi qaamooleen lammeen yeroo kanantti maaltu akka isaanitti dhaga'amu akka dubbatanu akka inni gaafachuu qabu itti himi. Kanatti fufee, seera ittiin wali-igalanii dubbiicha duraaf duba isaa eeganu akka baafatanu itti himi.

Sadarkaa 3: Hirmaattootni gahee isaaniif keenname taphachuu eegalu.

Sadarkaa 4: Qopheessaan tapha buttaa ga'ee ni cufa. Waan hubatan irraa ka'uun taphattootni tapha buttaa ga'ee keessatti waanta isaanitti dhaga'ame ni hiru.

Hubachiisa

Seerri tapha buttaa ga'ee salphaa, kan raawwatamuu, ifa fi kan namaa galanu ta'uu qabu. Filannoo baruufi qaama guddinaaf ta'uu filannoon yoo jiraatan keessa deebi'uun kan murta'an ykn guutummaa guututti taphicha keessa deebianii hojjechuun ni danda'ama. Kana jechuun nama tokkoof kan ta'u, ykn kan rakkisu, haala sadarkaa amala isaa waliin ilaaluun barbaachisaadha. Kan hubachuun siif ta'uu taphichii namoota tokko tokko bashanansiisuu irra aarsuu ykn jeequu ni danda'a. Kanaaf taphichii ta'uu kan maluu erga leenjiitoota gidduutti walitti amanamummaan dagaage booda. Taphicha booda ibsa gadi fagoo laachuuf, (taatootni tokkoon tokkoon isaanii maaltu akka itti dhaga'ame) gahee isaa irraa bahuun, (taatootni tokkoon tokkoon isaanii gahee isaanii irraa bahuun) akkasumas barnoota irraa baratan cuunfanii akka hubataniif yeroo isaaniif kennamuu mala. Kana too ta'uu dhabaatee, taphicha booda hirmaattootni haala hin barbaadamneen yaada fi miira addaa carraan isaan itti qabachuu danda'anu ni mudata.

Deebiin (feedback) kutaa leenjii keessaa issa tokkoodha. Bifa idilee fi al-idleen keennamuu ni danda'aa. Leenjii adda addaa irratti dandeettiin leenjistootaa akka guddatuuf shora olaanaa ni taphata. Ciminaaf dadhabina isaanii hubachiisuun ogummaa isaanii isaaniif ni guddisa. Leenjii'ootni yaada deebiidhaaf iddoo guddaa qabu. Keessattuu ammoo, yaada nama akka fakkeenyaatti, iddoo guddaa keennanii fi kabajanii dhaggeeffatanu irraa kan dhiyaatu yoo ta'ee, tilmamni isaanii guddaadha.

Faayidaa yaada-deebii tokko tokko eeruuf:

- ❶ Karaa mala barsiisuu leenjisa ni fooyyeessa.
- ❷ Leenjii'aa fi leenjisa gidduutti walitti dhufeenyi jabaan akka jiraatuu fi walamantaan akka dagaagu taasisa.
- ❸ Barnooticha gabbisa
- ❹ Yaadooliin haaraan akka maddanu taasisa.
- ❺ Muxxannoowwan haarawaa fi fooya'insii akka itti fufu godha.

Kanatti aananii kan jiranu, goorsii tokko tokkoo, hirmaattota kan jajjabeessuu fi akkamittiin deebiin akka laatamuu fi yaadni ijaaraan keennamuun akka isaaf ta'uu kan agarsiisaniidha. Knis beekumsa isaanii akkamiin waldhabdeen gara gaariitti (conflict transformation) akka inni jijjiramuufii adeemsa jaarsuummaa keessatti dandeettiin isaaniifi amallii isaanii akka guddatu agarsiisa.

- ❶ Hirmaattootni haala guddinaa fi aadaa aadda addaa irraa waan dhufanuuf, yaad-deebiin (feedback) keennamu darbee darbee walitti bu'uinsa fiduu ni danda'a waan ta'eef ofeeggannoo guddaa barbaada. Keessattuu haala gaariidhaan yoo hin ibsamne, kallattiin hanqinsaa guddaatee yoo ibsame, yoo sirriitti hin ibsamne, matadureen ala too ta'ee, namummaa namaa kan tuqu yoo ta'ee, rakkisa fiduu ni danda'aa. Karaa biraatiin ammoo yaad-deebii (feedback) keennuu haafuun leenjiistootaaf yaada hin eegamne biro qaba. Garicha irratti amantaa nuti qabnu nujalaa fashaleessuu ni danda'a.
- ❷ Yaada deebii dhaggeeffachuun yeroo hundumaa rakkisaadha. Tapha buttaa ga'ee, marii ykn ibsa fi kkf, erga raawwatamaniin booda, battalumatti yaada itti keensiisuun gaariidha. Yaadaa fi haaswaa namaa addaan kutuurra yaadannoo qabachuun carraan gaafa argamu yaada keennuun ni danda'ama.
- ❸ Akkaataan yaada itti keennu akka haala dubbichaa irratti hunda'a. Akka waligalaatti garuu kan inni gaarii ta'uu yeroo hirmaattota irraa gaaffiin ka'uu fi gaaffiichiis fudhatama argatuu qofaadha. Yaadni karaa adda addaa tiin funaanamuu ni danda'a, waraqaa

fi jechootaan akkasumas waraqaa irratti barreessuun leenjii keennanuun.

Seeroota Bu'uuraa Yaada ittin keennanu:

- ❶ Dhimmi tokko erga ka'een booda dhimmichuuma haala ilaallatuun qofa yaada gabbisaa keennuu.
- ❷ Yaada wayita keennitu, dhiibbaa yaadni kee namoota irraan gahu yaada keessa galfachuun ofeeggannoodhaan dhiyeessi. Qabiyyee dubbii keetii, akkaataa yaada itti keennaa keetii fi waan dubbaattuu fi akkaataa itti dubbattu gidduu schiiwwan jiranu akka jarrii walitti bu'uinsa hin fidne godhii yaadi. Kanaaf akka leenjisuummaa keetiitti jechootni ati itti dhimma bahuu qabdu, "kana nan jaalladha garuu akka inni fooyy'au nan yaada" kechuu irra, "Kana nan jaalladha akka inni fooyya'uus nan amana." Jechuu qabda. Sababni isaa jecha "Garuu" jedhu keessa yaada namaa psszetivii ta'ee isa gaarii balleessuu kan danda'u yaada of keessaa qaba waan ta'eef.
- ❸ Tooftaalee waldubbisuu fi gaaffii ifa ta'an fayyadami.
- ❹ Leenjii'oota kee gidduutti kabajaa fi amanamuummaa uumuuf yaali.
- ❺ Dhimmoota yaada itti laattuu irratti ifa taasifadhu.
- ❻ Kanas yaada guddina ogummaa leenjiftootaa fi kaayyoo sagantichaa waliin walitti firoomsi.
- ❼ Hirmaattootaaf odeeffannoo baayyee itti fa'eeuun isaan hin dhiphisin.
- ❽ Yaadota lama ykn sadiin yaada kee cuunfiiti dhiyeessi.
- ❾ Eenyuummaa jarraa irrattii osoo hin taane, amaloota jijjiramuu danda'an irratti xiyyeeffadhu.
- ❿ Dhimmoota dhunfaa irratti kan xiyyeefatamanu yaadonii foy'auu malanu yoo jiraatan dhunfumaan ta'uu malu
- ⓫ Dhimmoota fooya'uu malanu irratti yaadni wayita keennamanu filannoo biroos kan ofkeesstti ammatan ta'uu malu.
- ⓬ Amaloota adda addaa ibsuun deegari. Yoo ni danda'ama ta'e fakkenya jarraa keennif malee, sababa jarraa hin tilmamin, akkasumas hin qoratin.

- Alexander, N. (2011). The Mediation meta-model—the realities of mediation practice. ADR Bulletin, 12 (6) Article 5. Retrieved from: <http://epublications.bond.edu.au/adr/vol12/iss6/5>.
- Burgess, G. & Burgess, H. (Eds.). (2003). Empathic listening. Beyond intractability. Boulder: Conflict Information Consortium, University of Colorado. Retrieved from: <http://www.beyondintractability.org/bi-essay/empathic-listening>.
- Burgoon, J.K., Birk, T. & Pfau, M. (1990). Nonverbal behaviours, persuasion, and credibility. Human Communication Research, 17 (1), 140–169.
- Bush, B. R. A. & Folger, J. P. (1994). The Promise of mediation: responding to conflict through empowerment and recognition. San Francisco: Jossey-Bass.
- Ekman, P., Friesen, W. V. & Ellsworth, P. (1972). Emotion in the human face: guidelines for research and an integration of findings. New York: Pergamon Press.
- Fisher, R. & William, U. (1981). Getting to yes: negotiating agreement without giving in (3rd ed.). New York: Penguin.
- Girshaw, T. (2004). Indigenous conflict resolution mechanisms in Ethiopia. Federalism, conflict and peace building. Addis Ababa: Ministry of Foreign Affairs and GTZ.
- Glasl, F. (1998). Selbsthilfe in Konflikten. Bern: Haupt Verlag.
- Glasl, F. (1999). Confronting conflict. A first-aid kit for handling conflict. Pennsylvania: Hawthorn.
- Glasl, F. (1997). Konfliktmanagement: Ein Handbuch für Führungskräfte, Beraterinnen und Berater. Bern, Stuttgart: Haupt, Verlag Freies Geistesleben.
- Hardin, G. (1994). The tragedy of the unmanaged commons. Trends in ecology & evolution, 9 (5), 199.
- Hoffman, D.A. (2003). Ten principles of mediation ethics. reprinted in Mediation: approaches and insights. Juris Publishing. Retrieved from: <http://bostonlawcollaborative.com/blc/72-BLC/version/default/part/AttachmentData/data/2005-07-mediation-ethics.pdf?branch=main&language=default>
- Institute for Peace and Security Studies (IPSS/AAU) in collaboration with Friedrich Ebert Stiftung (FES). (2010). An anthology of peace and security research, Addis Ababa. 82–83.
- Leonhard, M. (2001). Conflict analysis for project planning and management—A practical guideline. (Draft). Eschborn: Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH. Retrieved from <http://www.giz.de/Themen/en/dokumente/en-conflictanalysis.pdf>
- Malan, J. (1997). Conflict resolution wisdom from Africa. Durban: African Centre for the Constructive Resolution of Disputes.
- Mehrabian, A. (1981). Silent messages: Implicit communication of emotions and attitudes. Belmont: Wadsworth Publication.
- Mitchell, C. R. (1989). The Structure of international conflict. London: Palgrave Macmillan.
- Moore, C.W. (2003). The mediation process: Practical strategies for resolving conflict (3rd revised ed.). San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Niederberger von Wyl, J. (2009). Trainer's manual in mediation. A practical guide for community-level skill-building trainings in Afghanistan. Mazar-e Sharif: Deutscher Entwicklungsdienst (DED) Ziviler Friedensdienst (ZFD).

- Rabar, B. & Karimi, M. (Eds.) (2004). Indigenous democracy: Traditional conflict resolution mechanisms—Pokot, Turkana, Samburu, and Marakwet. Intermediate Technology Development Group-Eastern Africa (ITDG-EA), Kenya.
- Reda, K.T. (2011). Conflict and alternative dispute resolution among the Afar pastoralists of Ethiopia. *African journal of history and culture (AJHC)*, 3 (3), 38–47.
- Roos, C., Splinter, D. & Wüsthube, L. (2011). Facilitative wise-counsel mediation—Zur Verbindung von “westlichen” und “traditionellen” Mediationsansätzen in Äthiopien. *Perspektive Mediation*, 2, 86-90.
- Schulz von Thun, F. (1981). *Miteinander reden 1: Störungen und Klärungen. Allgemeine Psychologie der Kommunikation*. Hamburg: Rowohlt.
- Schulz von Thun, F. (2012). Das Kommunikationsquadrat. Retrieved from www.schulz-von-thun.de/index.php?article_id=71 (available only in German). Translation by ForumZFD retrieved from: http://www.forumzfd-akademie.de/files/va_media/nid1517.media_filename.pdf
- Wüsthube, L. (2004). Konflikt-Perspektiv-Analyse (KPA). Ein mediationsanaloges Instrument zur konstruktiven Analyse und Bearbeitung von Konflikten. *Perspektive Mediation*, 1, 18-22. Retrieved from: http://www.inmedio.de/papers/pdf_010207/wue_Konflikt-Perspektiv-Analyse.pdf
- Wüsthube, L. (2005). Vom Umgang mit non-verbaler Kommunikation in der Mediation. *Zeitschrift für Konfliktmanagement*, 3, 1-5. Retrieved from: http://www.inmedio.de/papers/pdf_010207/wue_Nonverbale_Kommunikation.pdf
- Wüsthube, L. & Specht, H. Knapp, P. (Ed.) (2013). *Körpersprache gewinnen nutzen. Der Körper ist der Übersetzer der Seele ins Sichtbare. Konflikte lösen in Teams und großen Gruppen*. Bonn: managerSeminare Verlags GmbH.

Kutaa WAA'EE QOPHEESSITOOTA

Barsiisan kun kan qophaa'ee dhamaatii wal irraa hin cinne barrreesitoonni maqaan isaanii asii gaditti caqafaman irrattidha. Barreesitoonni kunniin tajaajila siviilii nageenyaa Jii Ayi zeddii fi Imidiyoo Beliniin((Institut fuer Mediation, Beratung, Entwicklung GbR/Institute for Mediation, Consulting, Development). Ogummaa jaarsummaa, dhaabbata gorsaa fi misoomaa waliin walta'uun waraqaa raga ga'umsa ogummaa jaarsummaa isaan geessisu fudhachuun kanneen leenjisa turaniidha. Isaan kanneen keessaas baayy'een isaanii waraqaa raga haala mijeessummaa jaarsummaa fudhataniiiru.

Obboo Adimaasuu Lokaaleey ogeessa nageenyaa yommuu ta'an Itiyoophiyaa keessatti sulula Omoo keessatti argamu isa gara gadii keessatti nageenyaa fi walitti bu'iinsa tasagabbeessuu keessatti muuxxannoo waggaa ja'aa qabu. Kibba Omoo Dhabbata buufata qorannoo Jii Ayi zeddi keessatti akka ogeessa nageenyaa biyyoolessaatti tajaajilaniiru. Obbo Adimaasuun magaalaa Jarman Boon keessatti torbeewwan sagaliif akkaadaamii waltajjii traansfoormeeshiinii tajaajila nageenya siivillii (Academy for Conflict Transformation of Forum Civil Peace Service) keessatti barumsa isaanii hordofuun akka A.L.A bara 2011 tti Ogummaa gorsaa nageenyaa fi walitti bu'iins hiikuun heyyama argataniiru. Yeroo hammaa kana A.A.U dhaa digirii isaanii isa lammaffaa dhimmi qorannoo nageenyaa dhabbata (IPSS) keessatti hordofaa jiru.

Obboo Atakilt Daani'eel dhaabbata mootummoota gamtoomanii(UNDP) keessatti sagantaa misooaa irratti bakka bu'aa minsteera dhimmoota federaalaa Itiyoophiyaa ittisa walitti bu'insaa fi sagantaa ijaarsaa nageenyaa irratti itti gaafatamaa ta'uun hojjechaa jiru. Kutaa nageenyaa fi tasgabbi mootummaaf, haawaasa siivilliif, dhabbilee miti-mootummootaatiif, xiinxala dhimma nageenyaa mootummoota gamtoomanii, dhaabbilee idili-adduunyaa miti-mootummaa ta'aniif, dhimma nageenyaa irratti itti gaafatamaa ijaarsa dandeettii keessumaa waa'ee ijaarsa nageenyaa irratti muuxxannoo waggaa 18 qabu. Badhaasa olaanaadhaan digirii isaanii isa lammaffaa qo'annoo waa'ee dhimmi misoomaan kan eebbifamanii fi leenjii biyya keessaa fi biyyan alatti fudhataniiiru. Obbo Atakilt Itiyoophiyaa keessatti jeequmsa ittisuu irratti sirna itti fufiinsa qabu diriirsuu irratti ogeessota beekamtummaa olaanaa keennameef keessaa isa tokkodha.

Obboo Buzunee Asaffaa Imaamuu mana maree federeeshiinii tajaajila nageenya siivillii biyyoolessaa gorsaa nageenyaa ta'anii tajaajilaa jiru. Obboo Buzunee A.K.A bara 1996-2010tti. Mootummaa naannoo Oromiyaa keessatti bakka ogummaa fi itti gaafatamummaa addaa addaa irratti hojjetaniiru. Obbo Buzunee akka L.A.A tti bara 1996-2010 . mootummaa naannoo Oromiyaa keessatti bakka ogummaa addaa addaa garaa garaatti tajaajilaniiru. Bara 2000-2003tti. Mootummaa naannoo Oromiyaa keessatti raayyaa ittisa biyyaa hri'faman deebisani hirmaachisuu fi deebisani hundeessuu keessatti qindeessaa proojektii ta'anii hojjetaniiru. Proojeektiwwan misoomaa garaa garaa wixnuun qophessuun yaada hari'aa fi poolisiwwan addaa maddisiisuun keessumaa immoo walitti bu'iinsa ittisuu fi ijaarsaa hojii misoomaa keessatti ga'ee ballaa laataniiru. Wayita hammaa kanan mana maree federeeshiinii keessatti hojiilee walitti bu'iinsa hri'suu fi ijaarsaa nageenyaa ilaalichisee hojiilee ijarsaa dandeettii fi qorannoowwanii hojjechaa jiru. Mana maree federeeshiinii fi Yuunivarsiitii Finfinnee qo'annoo dhimmi nageenyaa irratti waliin geggeeffamu keessatti qindoomina proojektii xiinxala projeektii Atilaasii keessatti gorsaa isa tokko ta'uu A.L.A bara 2011-2013 kaasee hojjechuu irratti argamu.

Kilaawdiya Roos/ Claudia Roos Yuunivarsiitii Kilaawdiyaa irraa gosa barnoota sooshooloojiitiin digirii lammaffaan eebbifamanii kan eebbifamanii fi ogeessa haraaraa heyyama qabaniidha. Biyya Isiraa'el, Zumbaabu'ee fi Itiyoophiyaa keessatti dhiimma waa'ee ijaarsaa nageenyaa irratti bakka itti gaafatamummaa olaanaa irratti tajaajilaniiru. A.L.A bara 2000 kaasee taajila siivil servisi keessatti bakka itti gaafatamummaa addaa irraatti tajaajilaniiru. A.L.A bara 2007 kaasee taajila siivil Itiyoophiyaa keessatti argamu hundeessuu eegalee hanga bara 2012 tti qindeessaa sagantichaa ta'uun hojjetaniiru. Miis Kilaawudoon ogummaa jaarsummaan leenjii mirkaneeffannoo ga'umsaa akka qophaa'anii fi akkasumas jaarsummaa fi hojiin haala mijeessuu wal ta'iinsaan akka hojjetamuu fi yaada-rimee irraa kaasanii hanga hojii qindeessuutti utuu hin nuffin hojjetaniiru.

Daagimaar Beeliikweede/ Dagmar Blickwede Viidii ogummaa gaazzexeessummaa qorannoo fi barumsa siyaasaa Berliin keessatti hordofuun dhaabbilee garaa garaa keessatti waggoota kudhaniif tajaajilaniiru. Akka L.A.A tti bara 2001 kaasee magaalaa Jarman Boon keessatti tajaajila nageenya Siivillii irratti waltajjii maree mijeessuu fi dhiyeessuu((Academy for Conflict Transformation of the Forum

Civil Peace Service) irratti ji'oota afuriif erga barumsa isaanii hordofanii booda gorsaa dhimmi nageenyaa fi walitti bu'iinsaa irratti ogeessa heyyama qabu ta'aniiru. Kana caalaattis biyyoota garaa garaa keessatti ijaarsaa nageenyaa gabbiisuu fi walitti bu'iinsa ittisuu irratti hedduu hojjetaniiru. Ayerlaandii Kaabaa(jaarsummaa Kaaba Ayerlaandii), Koosoovoo(UNOP/ONV) fi Fiilipiins keessatti tajaajila nageenya Jii Ay zeddi nageenya siiviill) keessatti erga tajaajilanii booda akka L.A bara 2012 tti dhaabbata Jii Ay zeddii Itiyoophiyaa tajaajila nageenya siiviilii leeratti ga'ee qindeessummaatti makataniiru.

Dereek Isipliinter/ Dirk Splinter dhimmi Hawaasaa jaarsummaa federaalaa Jarman(BM) keessatti akka ogeessa haraaraatti, leenjisa akkasumas lmiidiyootti waggoota kudhanii ol tajaajilaniiru. Walta'iinsa hojiiwwan garaa garaa jechuun kanneen akka dhimmi hawaasummaa, daldala, dhaabbilee gargaarsaa idil-adduunyaa gidduutti hojii jaarsumma hojjetaniiru. Dabalataanis dhaabbilee gurguddoo keessatti walitti bu'iinsa tasgabbeessuu ilaalichisee sirna bulchiinsaa(confilict-management systems) wixineessuun hojii irra olchuu irratti hirmaataniiru. Isaan kana keessaas hospitaalota, dhaabbilee gurguddoo fi bulchiinsa sabootaa kanneen caqafamuu danda'aniidha. Jarman Yuunivarsiitii Suwiiz sagantaa digirii lammaffaan barumsa leenjii jaarsummaa kennu. Yeroo gabaabaaf ga'ee gorsummaan waraana walii waliin biyyoota miidhamaniif akkasumas dhimma siyaasaa irratti biyyooya walitti bu'iinsa qaban keessatti misoomaa fi proojeektii ijaarsaa nageenyaa irratti hirmaataa ta'anii hojjetaniiru. Filisxeem, Tuurkii, Koosoovoo, Gibxii Sirilaanka, Neeppaal, Itiyoophiyaa Keeniyaa keessatti gareewwan ijaaruun, haraarsuun, walitti bu'iinsa furuu fi waltajjii mareewwanii qopheessuun geggeessaniiru. Dabalataanis Maasachuseet keessatti kan argamu Reflecting-on-Peace-Practices Learning Community keessatti gamtoomina Misooma Boostan keessatti miseensadha.

Obboo Gammachuu Biraanuu gaaddisa horsiisee bultoota Oromiyaa keessatti sadarkaa Daarekteerumaan dhaabbata Ji Ay Zedd tajaajila siiviilitiif ogeessa nagaa biyyoolessaa ta'anii tajaajiluu irra jiru. Akka L.A bara 2010 yeroo jalqabaaf yommuu makatan mana maree federeeshiinii irratti kan ramadaman yommuu ta'an manni marichaa hojii walitti bu'iinsa ittiisuu fi dhabamsiisuu irratti hirmaannaa akka taasisu kakasaniiru. Kanatti dabalataanis hojii kana irratti hirmaachuu isaaniin dura dhaabbilee miti-mootummaa ga'ee hojii dhimmi seevii hawaasummaa irratti hojjetaniiru. Dhaabbilee caqafaman keessaa inni guddaan mirga namoomaa fi barumsa siiviikii irratti giddu-galeessa qorannoo ((ReCHRCE) isa tokkodha.

Obboo Abdallaa Kadiir Biiroo Bulchiinsa fi Nageenyaa Oromiyaa keessatti dhaabbata Ji Ay Zedd tajaajila siiviilitiif ogeessa nagaa biyyoolessaa ta'anii tajaajiluu irra jiru. Baruumsa isaanii Digrii Jalqabaa Sayiinsi Siyaasaa fi hariiroo adduunyaa Yuunivarsiitii A.A.U bara 2009 A.L.A. Digrii Lammaffaa isaanii immoo Gosa baruumsa Feedaralizimii fi Bulchiinsa hawwaasan bara 2015 argataniiru. Erga digrii jalqabaaa isaanii argatanii kaasee jechuunis waggootaan darbaan saddeettiif biiroo bulchiinsa fi nageenya oromiyaa akkasumas dhaabbilee dhimmi ilaallattan kan mootummaa sadarkaa federaalaattiif mit-mootummaa wajjiin ta'uun hojii ittiisa fi hiikka walitti bu'iinsa adda addaa keessatti hirmaachuun hojjetaniiru.

Luubiyaanaa Vuustehuubee/ Lubjana Wuestehube Haakee Jarman Ostriyaa keessatti ogeessa haraaraa biyyoolessaa irratti leenjisa ta'uuf heyyama kan argatan yommuu ta'u waggoota 15 ol hojjechuu fi leenjisuun muuxxannoo gabbifataniiru. Waggoota hedduuf gamtoomina misooma Suwiiz fi Yuunivarsiitii Applayid Saayins noor Wastii waliin ta'uun saa'attiiwwan 200 fi barumsa jaarummaa kennamu irratti isaan waliin geggeessaniiru. Bara 1998 tti lmiidiyoon yommuu hundeeffamu kanneen hundeesan keessaa isaan tokkodha. Maamiloota garaa garaa irraa, gareewwan karoofatamanii fi aadawwan garaa garaa waliin hojjetaniiru. Isaan kunis dargaggoowwan rakkisoo, barsiisota fi hojjetoota hawaasummaa irraa kaasee hanga daldaltootaatti, Dipploomaatota fi dabalataan Itiyoophiyaa, Gibxii Neeppaal fi Filisxeem keessatti hidhattoota shororkeessitoota waliin bakka bu'ummaan hojjetaniiru. Kanneen biraa waliin gamtoomuun biyyooya dhiyaa Baalkaan garee baqattoota waraanaa "ijaarsaa riqichaa" leenjii jedhu qopheessaniiru. Kunis safartuu jaarsummaa biyyoolessaa Jarman yommuu wixinaman akkasumas heyyama argachuuf haala-duree mijeessuu keessatti akka meeshaa isa ijoo ta'ee tajaajileera.

Maayik Vaan Huwwm/ Maike van Ueuem ogummaa seeraa Aurooppaa idil-adduunyaa irrati xiyyeeffate irratti gogummaa qabu. Biyya Jarman magaala Boon keessatti tajaajila siivillii Akkaadaamii waltajjii ijeessuun (Academy for Conflict Transformation of the Forum Civil Peace Service) barumsa torbeewwan sagalii hordofaniiru kanaafuu heyyama nageenyaa fi gorsaa walitti bu'iinsa furuu irratti heyyama argataniiru. Waggoota sadii ol Ji Ay zeddi keessatti tajaajila nageenya siivillii Itiyoophiyaattii makachuun yeroo isaanii garmtokkee ogeessa nageenyaa ta'ani hidhata ogummaa, wixina proojeektii, too'annaa fi madaallii akkasumas saktara bulchiinsa beekumsaa irratti hojjetaniiru. Dabalataanis ogummaa jaarsummaa mirkaneeffannoo ga'umsaa irratti leenjii yaada-rimee wixinuu irraa kaasee hanga hojii irra olchuutti caalmaan hirmaataniiru.

Obboo Silashii Mallesee Geetaahun mana barumsaa sadarkaa tokkoffaa keessatti waggoota sagaliif erga hojjetanii booda gosa barnoota bulchiinsa barumsaan dipploomaa itti fufuun karoora barnootaa fi bulchiisaan Yuunivarsiitii A.A U tii digirii isaanii argataniiru. Sanaan boodas mana barumsaa sadarkaa lamma fi biroo barumsa aanalee keessatti itti gaafatamaa olaanaa ta'anii tajaajilaniiru. Itti fufuun farm Afrikaa(dhaabbata miti-mootummaa Ingilizii)n proojeektii gargaaramu keessatti qindeessaa ta'uun tajaajilaniiru. Misooma baadiyyaan digirii isaanii lammaffaa hojjechuu isaaniin dura abbaa adeemsa hojii misooma saboota Daraashee ta'anii tajaajilaniiru. Kanatti aansuunis sagantaa barnoota uummattoota kibbaa keessatti geggeessaa tagantaa ta'anii akkasumas sagantaa misoomaa fi kutaa qindeessuu itti gaafatamaa olaanaa ta'anii dimshaashumatti waggoota shaniif tajaajilaniiru.Aamsaa bara 2010 hanga Onkoloolessa 2012 ttii sagantaa naannoo irratti qondaala olaanaa ta'uun paakti Itiyoophiyaa/ dhaabbata miti-mootummaa Amaerikaan keessa hojjechaa turanii hamma garuu Biritish kaa'unsil sagantaa Sii, As pii (CSSP Programme regionalofficer) ta'uun tajaajilaa jiru.

Obboo Taarikuu W/Daawiti gorsa obboleessa isaanii gangafaa Yotee W/Daawiti hordofuun yeroo hammaa Koolleejjii Arbaa mincii barumsa ISIitti fi Awutoo makaanikii isaanii hordofaa jiru. Ijaarsaa nageenya irratti fedhii guddaa qabu waan ta'eef tajaajila nageenya siivillii Ji Ay Zeddi Inmiidiyoo Berliin waliin wal ta'uun waliin ta'uun ga'umsa jaarsummaa mullisaniin leenjii irratti hirmaachuun akkasumas leenjii leenjistoota hordofuun waraqaa raga haalaa mijeessuun argataniiru.

Obboo Mokonni Margaa Maacuu yeroo hammaa Sabaa fi sablammii uummattoota Kibbaa, keessatti mana maree sablammiiwwanii waliinii gabbisuu irratti walii-galtee dhabuu furuu irratti itti gaafatamaa olaanaa ta'uun ogeessa olaanaa ta'uun hojjechaa jiru.Obbo Mokonni duraan dursee barumsa saayinsii hawaasaa ta'uun godina Iluu abbaa Booraa kutaa shawaa duraan jedhamee waamamu keessatti waggoota kudhaniif tajaajilaniiru. Obbo Mokonnin ogummaa isaanii jijjiiruun digirii isaanii jalqabaa seeraan erga argatanii booda wajjira haqaa Gamoo Goofaa keessatti itti gaafatamaa, wajjira bulchiisa haqaa zoonii Gamoo goofaa keessatti ogeessa olaanaa, mana maree sab-lammii mirga sab-lammii kabachiisuu fi dhimmoota seera mootummaa keessatti itti gaafatamaa ta'anii hojjetaniiru.

Pooqilaa Kaalaa Gezaaheny W/Daawit sabaa fi sablammoota uummattoota Kibbaa aadaa uummata Koonsoo fi geggeessaa dhimma hafuuraati. Ogeessaa injinaraa/ijaarsaa/ yommuu ta'an raayyaa ittisa biyyaa Itiyoophiyaa keessatti kabaja argataniiru. Abbaan isaanii du'aan aduunyaa kana irraa adda ba'uu irraa kan ka'e hawaasichaan wamicha isaaniif dhiyaateen taayitaa geggeessummaa aadaa argataniiru. Ogummaa isaanii injinarummaatti dabalatee ogummaa walitti bu'iinsa furuu fi jaarsummaa irratti leenjiwwan garaa garaa fudhataniiru. Dabalataanis saboota keessatti hojii jaarsummaa irratti hirmaatu.

Luba Tsegaanesh Ayyelee dhalatanii kan guddatan magaalaa Duraamee maatii Kiristaanaa keessatti yommuu ta'u barumsa tiyooloojiin digirii isaanii lammaffaa argataniiru. Erga eebbifamanii booda barsiisummaa saminaaraatiin tajaajilaniiru. Ogummaa kanaanis barsiisaa kabajamoo fi galateeffamoo ta'aniiru. Muudama Lubummaa erga argatanii kaasee tajaajila dubartoota keessatti hojii qindeessuu irratti bakka gara garaa fi itti gaafatamummaa garaa garaa irratti tajaajilaniiru. Yeroo hammaa kanatti tokkummaa waldaa Kiristaanotaa Itiyoophiyaa tajaajila maatii fi dubartootaa ta'uun akkasumas, waldaa warra wangeelaa Itiyoophiyaa makaana Yesuus keessatti hojii gargaarsaa keessaa gama tajaajila fayyaan tajaajilaa kennaa jiru, hojii isaaniitti dabalataan akkasumas fedhii isaaniin dhimmoota hawaasummaa garaa garaa, komitee fi ijaarsaa dandeettii dubartootaa keessatti hirmaannaa taasisu.

ITOOPHIYAATII KARAA AADAAATIIN TOOFTAA WALITTI BU'INSA ITTIIN HIKAMUU

Tooftan walitti bu'iins ittiin hiikamu aadaa Oromoo keessaa tokko sirna “Gadaa”ti. Sirni gadaa waggoota saddeettiin kan naanna'u yommuu ta'u, kunis rayyaa waraanaa, diinagdee fi ittii gaafatammuuammaa addaa garaa garaa ofkeessatti kan qabateedha. Tokkoon tokkoon sirna “Gadaa” yeroo murtaa'ee qofaaf aangoo irra tura. Wayita angoon wal jijjiiramu irratti hayyaneffannaa sirna ho'oo qabutu taasisfama. Sirni gadaa walitti bu'iinsi gara okaraatti akka hin guddanneef tooftaa ittiin walitti bu'iins hiikamu qaba. Yoo akka tasaa gara okaraatti guddate guddate immoo bu'uura dhimmichaa irraa ka'uun akkaataa ittiin furmaanni argamuu danda'u qaba.⁵³

Naannoo Affaaritti diinagdeen, hawaasummaa fi walitti bu'iinsi siyaasaa mana murteen ala furtoo argata. Naannichatti “Maadaa” jedhamuun kan beekamu sirna bulchiinsaatu argama. Kanaafuu walitti bu'iinsonni yommuu uumaman sirni kun akka ilaaluuf dabarfamee kennamaaf. Sirni walitti bu'iinsi ittiin hiikamu Afaar keessatti amala abbaa ala alangummaa kan qabu yommuu ta'u barmaatileen Affaarii fi bifa tumsa isaa eeggateen rawwatama. Sirni waliit bu'iins ittiin hiikamu beekamaa keessaa tokko haraara gargaarsa jaarsolii fi geggeessitoota hawaasichaa ykn abboota amantaan murtee kennamuudha.⁵⁵

Walitti bu'iinsi muraassi jaarsoliin kan furamu yommuu ta'u dhimmoonni ciccimoo ta'an immoo gara geggeessitoota hawaasichaatti ceesifamee kenname. Barmaatileen aadaa angoon isaanii(communal laws) kan argatan yommuu ta'u hawaassi inni tokko isa biraa irraa wixina seeraa wal xaxaa qaba.⁵⁶

Obboo Qalama-warqi Taaffesee Raddaa qorannaa isaanii keessatti karaa jaarummaa aadaa Affaar keessa jiru irratti ibsa kennu. Akka obbo Qalama Warq jedhanitti “dhimmi walitti bu'iinsa sanyii kam iyyuu gidduu isaaniitti yommuu raawwatu sirna ittiin walitti bu'iinsi hiikamu bara dheeraaf ture maadaa seera adaa Affaar fayyadamuun furmaata argachuu akka qabu amanu.⁵⁶ Maadaan dhimmoota walitti bu'iinsa ilaalichisee

akkamitti hiikamuu akka qabu qajeelfama ifa ta'e ofkeessatti qabateera.

Akka obbo Qalamawarq yoo ta'e sabni Affaar abbootii isaanii irraa seerota fi qajeelfamoota dhaalan kana saba kabajuudha. Yommuu badiin uumamutti isaan kana hojii raawwatamuu malan(formwork) fi tumsa aadaa hinbarruun hin kaa'amin caqasuun hojimaata dirqama deemsifamuu qabudha. Sabichi aadaa olaanaan isaan simatan keessaa tokko kabaja jaarsolii naannoof qabuudha. Sabichi jaarsoliin umurii dheeraa qaban beekumsa hedduu qabu jedhanii amanu.

Dabalataanis beekumsa isaanii aadaa fi aadaa isaanii dhaloota itti aanuuf dabarsu jedhamanii ilaalu. Adde Tirsit Girshaa'u akka jedhanitti namoonni umuuriin raagdota ta'an geggeessitoota sabaa ta'uuf beekumsaan kan guutamanii fi aadichaan akka jaarsoliitti kan simatamanii fi namoota kabajamaniidha. Kana jechuun shoorri jaarsolii Sanaa kan barbaadamuu fi dhaloota dhalootatti kan darbuudha.

Jaarsoliin sun adeemsa jarsummaa sanaaf bakka mijataa filatu. Akkasumas bakkichi bakka bishaan jiru, dhiyoo fi jaarsolii Sanaa fi qaamota waltii bu'an sanaaf giddu-galeessa ta'uu mala. gidduu isaaniitii ofii isaanii gidduun dandeettii dubbii nama qabu filatu. Shoorri jaarsolii kanaa akkasumaan haala aadicha eeggateen dubbii irra deddeebi'anii dubbachuu qofa miti. Haa ta'u malee namoonni walitti bu'an dubbiiin isaanii akka dhaggeeffatame isaanitti akka dhagaa'amu godhama. Kanaaf dubbicha irra deddeebi'uun jaarsoliin dubbatan adeemsa jaarsummaa sana keessatti kan walii galan shoora .furtoo taphachuun jaarsoliin miidhama jiru akka jaarsoliin akka gargar baafatanii fi qabxiin ijoo sun ifa akka isaaniif ta'uuf isaan gargaara.

Si'a tokko walitti bu'iinsichi erga harka jaarsolii sana erga ga'een booda namni dhuunfa tokko raawwachiifachuuf aniisaa fi dhamaatii guddaa isa hin barbaachisu. Kun jaarsumaa mijeessuu isa jedhu irraa amala inni ittiin adda

⁵³ Institute for Peace and Security Studies in collaboration with Friedrich Ebert Stiftung. (2010).

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Reda, K.T. (2011).

⁵⁶ Girshaw, T. (2004).

baafamu keessaa isa tokkodha. Jaarsumaan aadaa maadaa kun shoora walitti haraarsuu caalaa shoora murtii irratti xiyyeeffata. adeemsi jaarsummaa sun hammam illee turus jaarsoliin sun hanga dhimmi sana hiikuu fi furmaata argachuuf turanis eeguun qaama tumsa aadaa sanaati.

Adeemsi walitti bu'iinsa hiikuu qaama lamaanuu furmaanni akka isaan walii galan godhu hanga argamuu fi haraarri hanga bu'utti yeroo dheeraa fudhata. Waltii bu'iinsi sun kan hiikame beenyaan yoo ta'e, hanga beenyaa Sanaa kan kan murta'u hanga badii uumame sanaa irratti hundaa'uu fi haala badii sanaa irratti hundaa'a. fakkeenyaaf miidhama muraasni yoo mudate geggeessitoota sablammii sanaan gidduu galamuun furmaata irra ha'amuun dura wantoonni raawwatamuu qaban jiru. Miidhamichu gogeessota fayyaa aadaatiin erga ilaalameen booda lafeen cabuu yoo baate miidhaa akka muraasaatti lakkaa'ama. Beenya miidhama sanaa yakkaan sun nama yakkame sanaaf bakka dhiiga dhangala'e sanaa bakka buusuuf Ree'ee kenna. Kun "Maaldiinoo" jedhamuun beekama. Dhuma irrattis kaffaltiin beenyaa sun hanga miidhama sanaa irratti hundaa'uun qarshii 12 hanga Gaala kennuutti dhufa.

Adabbii fi kaffaltiin beenyaa sanaa qaama miidhaan irra ga'e sana irratti hundaa'

Uun gargar ta'uu danda'a. fakeenyaaf Affaaronni guba ishee mullistuu nageenyaatti, guba agarsiiftuu akka kallattii argisiiftuutti, quba qubeellaa sadaffaan immoo bultiidhaaf murteessaa akka ta'etti waan amananiif qaamolee kana irra miidhaaleen ga'an olaanaadha. Qaamni keenya duraa fi boodaaf gatiin garaa garaa kennameera. Fakkeenyaaf adda irratti balaan qaqqabu cimaa akka ta'etti lakkaa'ama. Sababiin isaa yoomi iyyuu jalqaba namni biraan kan ilaalu adda keenya waan ta'eef, yeroo hunda namni qeeqa irraan geessisuuf kan saaxilameedha. Seerri beenyaa murteessan hedduu fi gadifageenya qabu. Tokkoon tokkoon badii uumameef beenyaa isaan madaalan kaa'ameera. Meedhaa qeensa irra ga'uuf illee beenyaan murteeffameera. Akka seeraatti Affaaronni tokkoon tokkoon kaffaltii beenyaa seera aadaa

isaaniin akka murteeffamu taasisu. Gochaan garuu kaffaltiin walii galteen raawwatama. Fakkeenyaaf kan lubbuu balleesse beenyyaa akka kaffau kan gaafatamu Gaalota 100 dha. Haa ta'u malee garuu dhoofsis/waliigalteen gamtokkee sanaa akka kaffalu taasifama.

Seerri aadaa Affaar filatamaa akka ta'e dubbatama. Yeroo yerootti jijjiiramoota gochuun isaanii qofa utuu hin ta'in bakkaa bakkattis gargaridha. Affaaronni kaffaltiin beenyaa yeroo yeroottii hri'achaa dhufuu isaa qofa utuu hin ta'in looniwwaniin kan kaffalamaa ture gara maallaqaatti akka jijjiirame dubbatama. Dabalataanis hamma hari'aatti horsiiseebultummaan naannoo eegamee bakka ture kanatti kaffaltiin bifa heddummina qabuun akka kaffalamu eegama.

Fakkeenyaaf geggeessaan sablammii tokko miseensa maatii isaa keessaa tokko yoo du'e Gaala tokko/Looyiin Alah/ fudhata. Sirni haraaraa qomoo daamitaa fi seekaa miseensa waltti qabaman bakka argamanitti hoolaan qalamee raawwatama. Jaarsoliin qomoo Daamtaa quraana qulqulla'aa/ Fitii/ keessaa raawwii haraara sana kan mirkaneessu baafata dubbisuu; qomoon jaarsolii Seekaa immoo ni eebbisu/du'aa/. Qalmi xumuraa kan adeemsifamu daandii namni irra deemu irrattidha. Kunis dhufee fi darbaan wayita sosochii godhutti dhiifama walii gochuu fi aadichi dhalootaa dhalootatti akka itti fufu barumsa akka ta'uufidha. Dhakaa gurraacha irratti ibiddi boba'uun foon hoolaa sun waaddama. Dhakaan sun wggoota dheeraaf bakka sanaa hin kaafamu. Akka tasaa aarsaan kan tokko kan taasifame /soola/ itti yaadamee mana barumsaa sadarkaa tokkooffaa mootummaa biratti akka raawwatamu taasifamee ture. Akka namoota namoota odeeffannoo kennan kanaatti yoo ta'e bakki sun kan filatame mana barumsichaatti daa'imman baratan barumsa idilee sanaan walbira qabuun aadaa Affarotaa/Afuu/ sana akka amaleeffataniifidha. Looniwwan beenyaaf kennamaqn sun fayya qabeessa fi huqaattoota kan hin taane ta'uu qabu. Fayyaa loon sanaa irratti komiin jiraannaan waldehabii caalaa uumuuf ulaa bana jedhamee amanama. Loon fayyaa hin qabne kennuun akka tuffiitti lakkaa'ama.

Qomoowwan sana gidduutti yakki ajjeechaa raawwataman haraarra buusuun xumuramu. Dhimoota tokko tokkoo irratti garuu akkuma adeemsi haraarichaa eegalameen maatiin nama miidhaan irra ga'e sanaa dhiifama gochuu gonkumaa jechuun akkifatu. Adeemsa jaarsummaa sana hin fudhatan. Aaloo ba'uufis ni dhaadatu. Wayita haalli kun uumamutti qoomoon nama ajjeechaa raawwate sanaa geggeessaa qomoo sanaa/Looyinaa; eegaa jechuudha/ kdhachuuf walitti qabamu/dubariiiti/. Geggeessaan qomoo sanaa aaloo ba'uuf namoota rifaasisaa jiran sana irratti dhiibbaa uuma. Sirna addaa kana dhiitee namni araara dide sun miseensummaa qomoo sanaa keessaa hari'amuun beekamtummaan dhowwatama. Qoqqobbiin kun immoo walitti dhufeenya hawaasummaa garaa garaa fi sosochii dinagdee garaa garaa irratti calaqqisiifama.

Obbo Qalamwar karaalee walitti bu'iins ittiin hiikaman" karaa adaa fi hammayyaa" irratti garaagarumma isaanii irratti xiinxala kennaniiru. Walitti bu'iinsa walmakiinsa qaban kamiifuu Affaaroonni sirna walitt bu'iinsa karaa lamaan fayyadamu. Mana murtii hammayyaa ykn seeraa aadaa kan raawwatamaniidha. Dhalattoonni Affaar hedduun isa karaa aadaa sana filatu.

Walqabsiisaniis isa karaa aadaa sanaan ala, murtiin sadarkaa gandaatti kennamu adeemsi isaa Affaarotaaf

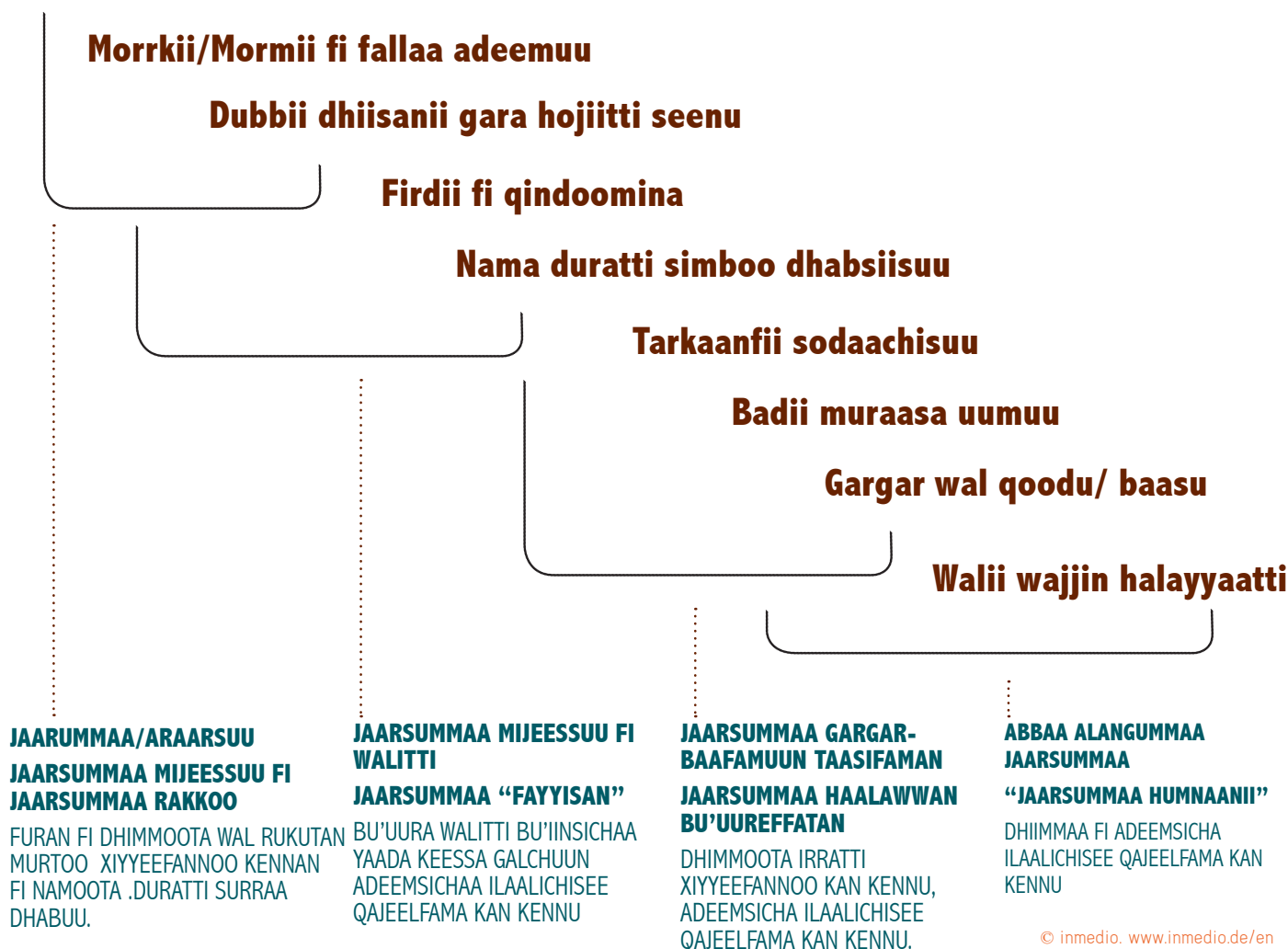
mijoo miti jedhu. Seeriiwwanii fi qajeelfamoonni sun kan ba'an qaamota sadarkaa olaanaa irra jiraniin kan bafaman waan ta'eef tarii barmaatilee fi tumsa seera Affaar(sabaa fi sablammoota Itiyoophiyaa dabalatee) kan xiyyeeffannoo keessa galche ta'uu dhiisuu danda'a. Sirinni mana murtii ammayyaa dhalataa Affaar sadarkaa gadiif fageenya qaba; kunis sirna walitti bu'iinsi ittiin hiikamu kana irratti amantaa akka hin qabaanneef shoora taphatu qaba. Dabalataanis murteen dhadacha sanaan ala hariiroo jiran kan tasgabbaa'ee fi walitti dhufeenya itti fufiinsa qaban irratti shoora jiran irratti hobannoo keessa hin galchu. Xumura irrattis namoonni dhadaha sanaa ofii isaaniitii kan walitti qabaman bakka biraatiiyyu. Affaarooni "keessummootatti dhimmoota iccitii taa'an" maatii fi qabeenya isaanii hiimuu irraa ofqusatu. Gidduu Affaarotaatti walitti bu'iins uumamu furuuf dhaa Affarotaan dhaabametu bu'a qabeessa ta'a.

Dhamaatiin kun mana murtii biyyattiin bifa dorgomuun miti. Haa ta'u malee garuu dhaabbilee biyyaan uumamamanii fi manneen murtii waliin gamtoomuu fi waldeggaruun Affaarota bira qofatti utuu hin ta'in naannoo hundumaa biratti akka hojjetamaniifidha.

Walitt bu'iinsi jijjiiramuu fi gosoota jaarsummaa walmadaalaa

F.Glasl2003 n kan dhiyaate

Matajabeenyuummaa

© inmedio. www.inmedio.de/en

